

ADAM SMITH VE PİYASA EKONOMİSİ KURAMI

Onur DEMİREL

Yüksek Lisans Tezi

İktisat Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Lütfü ŞİMŞEK

2021

T.C.
TEKİRDAĞ NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADAM SMITH VE PİYASA EKONOMİSİ KURAMI

Onur DEMİREL

İKTİSAT ANABİLİM DALI

DANIŞMAN: Dr. Öğr. Üyesi Lütfü ŞİMŞEK

TEKİRDAĞ-2021

Her hakkı saklıdır.

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığını taahhüt ederim.

07 / 04 / 2022

ONUR DEMİREL

ÖZET

Kurum, Enstitü, : Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
ABD : İktisat Anabilim Dalı
Tez Başlığı : Adam Smith ve Piyasa Ekonomisi Kuramı
Tez Yazarı : Onur DEMİREL
Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Lütfü ŞİMŞEK
Tez Türü, Yılı : Yüksek Lisans Tezi, 2021
Sayfa Sayısı : 114

Geçmişten günümüze piyasa ekonomileri ve ekonomi teorileri tartışmalara sebebiyet vermiştir. Piyasa ekonomisinin tanımına ve işlevine yönelik eleştirilerin yoğunlaştığı bu günlerde Adam Smith'in düşüncelerini, teorilerini hatırlamak ve piyasa ekonomisinin hayatımızdaki yerini ve önemini daha iyi anlamamızı sağlamak amacıyla bu çalışma ortaya konulmuştur. Bu tez; metin çözümlemesi ve tarama üzerine bir derleme çalışmasıdır. Ana kaynağımız “Ulusların Zenginliği” eseridir. Ulusların Zenginliği eseri: Ekonomik önermelerin yanı sıra felsefe, stokastik matematik, sosyoloji ve zenginliğin ortaya çıkışı ile ilgili önemli bilgiler vermektedir. Tez içerik olarak: Piyasa Ekonomisi, Büyüme Teorisi, İşbölümü, Görünmez El Teorisi ve Emek - Değer Teorisi, Faiz kavramı ile birlikte para kavramının ortaya çıkışı ve süreçlerini içermektedir. Smith'in piyasa ekonomisi hakkında düşünceleri ve farklı dönemsel ideolojiler ile ilgili detaylı bilgilere bu çalışmada yer verilmiştir. Bu tez: İşbölümü kavramı ve işbölümü olgusunun yol açtığı yenilikler ve kişisel kazanç kavramları çerçevesinde piyasa ekonomisini şekillendiren ve düzenli işlemlerini sağlayan sistem kurallarını açıklamak amacıyla ortaya konulmuştur. Smith'in düşüncelerinin evrensel olduğu ve birçok teorisinin geçerliliğini günümüzde sürdürdüğü bu tez çalışmasında ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Adam Smith, Büyüme Teorisi, Görünmez El Teorisi, İşbölümü, Ulusların Zenginliği

ABSTRACT

Institution, Institute : Tekirdağ Namık Kemal University, Institute of Social Sciences

Department : Department of Economics

Thesis Title : Adam Smith and Free Market Theory

Thesis Author : Onur DEMİREL

Thesis Adviser : Dr. Ac. Lütfü ŞİMŞEK

Type of Thesis, Year : MA Thesis, 2021

Total Number of : 114

Pages

From past to present, market economies and economic theories have caused controversy. This study has been put forward in order to remember Adam Smith's thoughts and theories and to better understand the place and importance of the market economy in our lives in these days when criticisms of the definition and function of the market economy are intensified. This thesis; It is a compilation study on text analysis and scanning. Our main source is the work "The Wealth of Nations". The Wealth of Nations provides important information on philosophy, stochastic mathematics, sociology and the emergence of wealth, as well as economic propositions. The thesis includes: Market Economy, Growth Theory, Division of Labor, Invisible Hand Theory and Labor - Theory of Value, the emergence and processes of the concept of money along with the concept of interest. Smith's thoughts on the market economy and detailed information about different periodical ideologies are given in this study. This thesis has been put forward in order to explain the system rules that shape the market economy and ensure its regular functioning within the framework of the concept of division of labor and innovations caused by the phenomenon of division of labor and personal gain. It is stated in this thesis that Smith's thoughts are universal and that many of his theories continue to be valid today.

Keywords: Adam Smith, Growth Theory, Invisible Hand Theory, Work Sharing, Wealth of Nations.

ÖNSÖZ

Lisans, Yüksek Lisans ve Tez sürecinde bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşan, bana göstermiş olduğu sabır ve güveni için tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Lütfü ŞİMŞEK'e, lisans öğretmenim Dr. Öğr. Üyesi İdris AKKUZU'ya ve tez jürime saygı ve teşekkürlerimi sunarım.

Her zaman yanımda bulunan, maddi ve manevi desteklerini her an hissettiğim, annem Neriman DEMİREL, babam Ziver Zikri DEMİREL ve abim Tolga DEMİREL'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Onur DEMİREL

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	I
TEZ ONAY SAYFASI	II
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
ÖNSÖZ	V
İÇİNDEKİLER	VI
TABLolar LİSTESİ	VIII
ŞEKİLLER LİSTESİ	IX
KISALTMALAR LİSTESİ	X
GİRİŞ	1
1. ADAM SMITH VE PİYASA EKONOMİSİ	4
1.1. Adam Smith'in Hayatı ve Düşünce Yapısı	4
1.2. Piyasa Ekonomisi	9
1.3. Ulusların Zenginliği	14
2. İKTİSADİ DÜŞÜNCELER VE SMITH'İN ELEŞTİRİLERİ	18
2.1. Merkantilizm	18
2.1.1 Merkantilizm Döneminin Bitmesi ve Adam Smith Anlayışı	20
2.2. Fizyokrasi	23
2.3. Sanayi Devrimi	27
3. ADAM SMITH'İN İKTİSAT TEORİLERİ	30
3.1 Büyüme Teorisi	30
3.1.1 Ekonomik Büyüme Aşamaları: Büyüme ve Durgunluk Süreci	33
3.2. İşbölümü	37
3.3. Adam Smith'in Değerli Madenler İle İlgili Görüşleri	44

3.4. Adam Smith'in Para Görüşü	47
3.5. Smith'in Faiz Düşüncesi ve Bankalar	53
3.6. Görünmez El Teorisi ve Ekonomi Piyasalarında Devlet	61
3.7. Emek – Değer Teorisi ve Meta Kavramı.....	68
3.8. Rant ve Piyasalarda İşçi-İşveren	74
3.9. Üretken ve Üretken Olmayan Emek.....	79
3.10. Mal Mevcudu ve Sermaye.....	82
SONUÇ	89
ELEŞTİRİ.....	94
KAYNAKÇA.....	99

TABLÖLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1. Ulusların Zenginliği Eserinin Ülkelerin Dillerine Çevrilme Tarihleri.....	17
Tablo 2. İngiltere Nüfus Yoğunluğu	28

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1. Adam Smith Ekonomide Büyüme Süreci 35

Şekil 2. Adam Smith Ekonomide Durgunluk Süreci 36

KISALTMALAR LİSTESİ

GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	: Gayri Safi Yurt içi Hasıla
ÜOE	: Üretken Olmayan Emek
VB.	: Ve Benzeri
YY.	: Yüzyıl

GİRİŞ

Piyasa ekonomisi, teorik içeriğini Klasik İktisat Okulu ile kazanmıştır. Klasik okul içerisinde ilk eser olması itibariyle “Ulusların Zenginliği” temel kaynak olarak kabul edilmektedir.

Ulusların Zenginliği 1776 yılında Adam Smith tarafından yayımlanmıştır. Bu eser, çağdaş iktisat tarihinin ilk eseri olarak nitelendirilmektedir. Ulusların Zenginliği adlı eser içerik bakımından beş ana kitabın birleşmesi sonucu ortaya çıkmış bir eserdir. Smith, ilk kitabında işbölümü kavramı, işbölümüne yol açan etkenler ve pazar büyüklüğünün işbölümüne etkilerinden bahsetmiştir. Metaların doğal fiyatı ve piyasa fiyatından söz eden Smith, emek ve kâr üzerine düşüncelerine de ilk kitabında yer vermiştir. İkinci kitabında ise mal mevcudunun niteliği, birikimi ve kullanımı ile ilgili bilgilere yer veren Smith, sermaye kavramının farklı kullanımları ile ilgili de detaylara yer vermiştir. Üçüncü kitabında çeşitli uluslarda zenginliğin farklı gelişmesi üzerine açıklamalar yapan Smith, işbölümü kavramının da etkisiyle birlikte uluslar tarafından nasıl bir şekilde kullanıldığını ifade etmiştir. Dördüncü kitabında Merkantilizm ve Fizyokrasi dönemleri ile ilgili bilgiler veren ve eleştirilerde bulunan Smith, devlet ile bağlantılı kurumların işbölümü sürecini nasıl yönettiğini ve gelişim süreçlerinden bahsetmiştir. Beşinci kitabında ise hükümdarların ve devletlerin işbölümü olgusunun etkisiyle beraber toplumda ortaya çıkan zenginlik kavramıyla birlikte nasıl vergilendirmeler uygulayarak kamu yararı sağlayacaklarından bahsetmiştir.

Bu tez, piyasa ekonomisi hakkında gerçekleşen tartışmalara bir ışık oluşturmak amacıyla yazılmıştır. Çeşitli fikir ve ideolojilerin bir karmaşa halinde olduğu piyasalarda Smith’in düşüncelerinin geçmişten günümüze kadar ki süreçte nasıl ortaya çıktığını ve günümüzde ki piyasa ekonomisinin temellerini oluşturduğu anlatılmak istenmiştir. İşbölümü kavramı ve kişisel kazanç kavramının, Ulusların Zenginliği eserinde ve piyasa ekonomisinin işleyen çarklarında kendisini hissettirdiği ve en temel kavramlar olduğu belirtilmek istenmiştir.

Bu tez metin çözümlemesi ve tarama üzerine bir derleme çalışmasıdır. Asıl eser Ulusların Zenginliği'nin yanı sıra önemli akademisyenlerin ve ekonomistlerin de piyasa ekonomisi ve bu ekonomiyi etkileyen etkenler hakkında fikirlerini aktardığı bir çalışmadır.

Bu tez dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde: Adam Smith'in hayatı ve düşünceleri anlatılmıştır. Piyasa ekonomisi detaylı bir şekilde açıklanmış ve tekel piyasaların olumsuzluklarından söz edilmiştir. Ulusların Zenginliği adlı eserin dünya çapında ses getirmesi ve eser hakkında genel bilgilere yer verilmiştir.

İkinci Bölümde: İktisadi ideolojiler ve Sanayi devrimine yer verilmiştir. Piyasa ekonomisinin şekillenmesinde etkili olan bu ideolojilerden bahsedilmiştir. Merkantilizm ideolojisi tanımlanmış ve Smith'in merkantil sistem ile ilgili eleştirilerine yer verilmiştir. Merkantil sistemin ardından Fizyokrasi ideolojisi ve kuralları ifade edilmiştir. Merkantilizm ve Fizyokrasi ideolojilerinden sonra Smith'inde içinde bulunmuş ve yaşamış olduğu dönem Sanayi Devrimi hakkında genel bilgiler ve piyasa ekonomisinin şekillenmesinde oynamış olduğu rolden bahsedilmiştir.

Üçüncü Bölümde: Adam Smith'in iktisat teorileri detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Büyüme Teorisi ve bahsi geçen teoride büyüme ve durgunluk süreçlerinden bahsedilmiştir. İşbölümü kavramının nasıl ortaya çıktığı ve piyasa ekonomisini nasıl etkilediği ifade edilmiş olup İşbölümü kavramının diğer teori ve piyasa ekonomisi üzerindeki etkileri ve her teorinin ortaya çıkmasında ki ilk kavram olduğundan bahsedilmiştir. Smith'in değerli madenler ile ilgili görüşleri ve bu madenlerin kullanım zorluğu ve diğer çeşitli sebeplerden dolayı para olgusuna duyulan ihtiyaçtan bahsedilmiştir. Para kavramının ortaya çıkmasının da etkisiyle İngiltere ve İskoç bankaları hakkında bilgilere yer verilmiş olup dönem koşulları altında bankaların uygulamış olduğu politikalar çerçevesinde nasıl zarar ettikleri anlatılmıştır. Smith'in üç eserinde kullanmış olduğu "Görünmez El Teorisi" kavramı anlatılmış olup bu teorinin asıl çıkış noktası ve asıl anlatılmak istenilen amaç açıklanmıştır. Emek – Değer teorisinin nasıl ortaya çıktığı doğal fiyat düzeyinin etkileri ve 'Üretken ve Üretken Olmayan Emek' hakkında detaylı bilgilere yer verilmiştir. Piyasalarda işçi – işveren ve rant ile ilgili Smith'in görüşleri anlatılmış ve piyasa ekonomisini nasıl

şekillendirdikleri ifade edilmiştir. Smith'in meta, mal mevcudu ve sermaye ile ilgili görüşlerine yer verilmiştir.

Dördüncü Bölümde: Sonuç ve eleştiri bölümüdür. Smith'in piyasa ekonomisi ve bu ekonomiyi oluşturan kavramlar ile ilgili düşüncelerinden çıkarımda bulunulmuştur. Smith'in düşünceleri ve ölümsüz eseri *Ulusların Zenginliği*'nin piyasa ekonomisi üzerinde ki etkileri ve iktisadi açıdan önemi vurgulanmıştır. Smith'in teorilerinin günümüzde geçerliliği ve hangi olay karşısında Smith'in bir dönem gözden düştüğü ile ilgili açıklamalara yer verilmiştir.

Bu tez yazılırken ana kaynak olarak belirtilen Adam Smith'in eseri olan "*Ulusların Zenginliği*" eseri iki cilt halinde okunmuş ve analiz edilmiştir. Smith, A (2017). *Ulusların Zenginliği* (Çev. Ayşe Yunus ve Mehmet Bakırcı) Cilt:1 ve Smith, A. (2011). *Ulusların Zenginliği*. (Çev. M. Tanju Akad) Cilt:2.

Adam Smith ve piyasa ekonomisi hakkında temel kavramları ve bu kavramların birbirlerini nasıl etkilediği ile ilgili olarak düşüncelerimin oluşmasını sağlayan eserler ise: "Şimşek, L. (2017). "*Sosyal Bilimler ve Felsefe*" İstanbul: Baskı Kitapevi" - "Murteza, G. (2019) "*Ahlak, İktisat ve Bilim Adam Smith Felsefesine Giriş*" İstanbul: Pinhan Yayıncılık" - "Kazgan, G. (2014). "*İktisadi Düşünce Politik İktisadın Evrimi*." İstanbul: Remzi Kitabevi"

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ADAM SMITH VE PİYASA EKONOMİSİ

1.1. Adam Smith'in Hayatı ve Düşünce Yapısı

Adam Smith 1723 yılında İskoçya'nın Kirkcaldy kasabasında doğmuştur. Kirkcaldy kasabasının denize kıyısı olmasından ötürü ticaret ve sanayi faaliyetleri gün geçtikçe geliyordu ve bu ortam belki de bir ekonomistin gelişebilmesi için en uygun ortamdı. Adam Smith, Glasgow Üniversitesi'nde on dört sene boyunca doğa ve matematik bilimleri üzerinde çalışmalarda bulundu. Başarısı öğretmenleri tarafından fark edilen Smith, Oxford Üniversitesi'ne geçti fakat sivil çatışmaların olduğu bir döneme denk gelen Smith, okulu yarıda bıraktı. Adam Smith Oxford'dan bütün batıl inançlarını bir kenara koyarak, özgür araştırmacı ve çalışmalarını sıkı takip eden bir birey olarak ayrıldı. İngiltere'de ilerleyen yıllarda kiliseye önemli katkılar yapması beklenen Adam Smith, Balliol kolejine gönderildi. İlerleyen zamanlarda akıl hocalarının bağnazlığı ve David Hume'un yazmış olduğu insanların doğası hakkındaki incelemelerini okuyan Smith, kilise kariyeri yapmaktan vazgeçti. Smith, 1748 senesinde Edinburgh'a gitti. Eğitimine devam eden Smith, edebiyat alanında kendini geliştirdi ve David Hume ile tanıştı. Bu tanışma ilerleyen zamanlarda İngiltere'nin iki dehasının beyinlerini birlikte kullanmasını sağlamıştır. Adam Smith ve David Hume'un bu kadar iyi anlaşmasının kuşkusuz ikisinin de oldukça kuvvetli analiz yeteneği olmasından kaynaklı olduğu düşünülebilir. 1751 senesinde daha önce eğitim aldığı Glasgow Üniversitesi yönetimi tarafından Adam Smith, Mantık bölümüne davet edildi. Ertesi sene ise Glasgow Üniversitesi'nde Ahlak Felsefesi profesörü olarak görev aldı. Adam Smith, yaşının genç olmasına rağmen Ahlak Felsefesi alanına büyük yenilikler getirmiştir. Ahlak Felsefesi alanında eğitim aldığı ve tanınmış bir öğretmen olan Francis Hutcheson'un Orta Çağ ile ilgili ahlak felsefesi görüşünün dar bir biçimde olduğunu ifade etmiş ve reddetmiştir. 1759 senesinde 'Ahlaki Duygular Teorisi' adlı kitabını yayımladıktan sonra Adam Smith için ahlaki meseleler geri plana atılmıştı. 1759 senesinden itibaren Smith, Ekonomi bilimiyle daha fazla ilgilenmeye başlamıştır. 1776 senesinde ise 'Ulusların Zenginliği' adlı eserini yayımlayarak İktisat bilimine büyük katkılar sağlamış ve tarihe geçmiştir. Ulusların Zenginliği adlı eserinden sonra

1778 senesinde İskoçya’da Commissioner of Customs (Gümrük Komiseri) olarak görev aldı. 1790 senesinde 67 yaşında İskoçya Edinburgh’ta vefat etmiştir. Adam Smith, ölmeden önce eserlerinin düzeltme işlemiyle kendisi ilgileniyordu. Bu sebepten eserlerinin birçoğu Smith hayattayken kendisi tarafından yok edilmiştir. Adam Smith’in ölmeden önce vasiyetini yerine getirmeyi görev bilmiş iki arkadaşı vardı. Bu arkadaşları İskoç akademisyenlerden Joseph Black ve James Hutton’dur. Adam Smith, birçok notunu yayınlamamış ve ölümünden sonra yayımlanmasını istemiştir. Yayımlanmaya uygun görmediği her şeyin tamamen imha edilmesi için arkadaşlarına vasiyette bulunmuştur. ‘History of Astronomy’ adlı makalesini yayımlanmamasına rağmen basıma uygun görmüştür (Yakovenko, 2020: 30-45).

Adam Smith’in eserleri:

- The Theory of Moral Sentiments (Ahlaki Duygular Teorisi) - 1759
- Lectures on Jurisprudence (Hukuk Üzerine Dersler) – 1763
- The Wealth of Nations (Ulusların Zenginliği) - 1776

Smith, Glasgow Üniversitesi’nde uzun yıllar moral felsefesi konusunda ders vermiştir. Moral Felsefesi geçmiş dönemlerde sadece etik olarak nitelendirilmiyordu. Hukuk, İktisat vb. konuları da içine alan moral felsefesi, bireylerin içinde yaşadığı toplum ile kişisel uyumlarından, davranış biçimlerinden ve bireylerin hayatlarını kazanmaları adına gerekli olan mücadeleye kadar her kavram bu dersin içeriğini oluşturmaktaydı. Smith’in teorilerinde bütün bu sayılan kavramların izleri net bir şekilde görülmektedir. Kendisinden önce Locke, Hume tarafından izah edilen düşünceler üzerinde ve bu düşünceler ile tartışma içerisinde kendi düşüncelerini olgunlaştırmıştır. Bir dönem kilise tarafından yasak getirilen ve kitaplarının yakılması kararı verilen David Hume’un kitabını, üniversitede kendi odasında bulundurduğundan dolayı üniversiteden atılma riski ile karşı karşıya kalmıştır (Şimşek, 2017: 83-84).

Smith, ilk çalışması “The Theory of Moral Sentiments” (1759) eserini yayımlamıştır. Smith bu eserinde ‘Ulusların Zenginliği’ adlı eserinde kullanacağı yöntemin psikolojik temellerini oluşturmuştur. Bu çalışmasında, bütün insanlarda ortak sayılan ve ebedi olarak görülen insan doğasını incelemiştir. Daha sonra oluşturduğu iktisat teorisini bütünüyle bu insan anlayışı üzerine inşa etmiştir. Smith’in

yayımlamış olduğu “The Theory of Moral Sentiments’ eserinde özellikle üzerinde durduğu konu, İskoç geleneğinin yaygın problemi olarak varsayılan bireyin bencilliği ile toplumsallığı arasında ki yaşanan gerginliktir. Çıkarları peşinde koşan birey, ahlaki yargıda bulunabilme yeteneğini, bireyin başkalarını düşünebilme ve sempati yani kendisini başka bir bireyin yerine koyabilme yeteneğini keşfeder. İnsan sempati yeteneği ile başka bireylerin mutluluğundan mutluluk, üzüntülerinden keder duyabilmektedir (Şimşek, 2017: 85).

Smith eğitim seviyesi yüksek ve akıllı olarak nitelendirilen halkın, eğitim seviyesi düşük halka oranla daha düzenli ve düzgün olanaklar sağlanan yönetime kavuşacağını ifade etmiştir (Kirmanoğlu, 2009: 20).

Adam Smith, bireylerin yaşamları boyunca özgür olma ihtiyacı duyduklarını, kendilerini sevmeleri, çalışma istekleri ve geleneklere uygun davranışlar içerisinde bulunma arzusu içerisinde olduklarını belirtmiştir. Bu ihtiyaçların farkında olan birey, kendisi için en iyi ihtimallerin ve bireysel çıkarlarının nerede olduğunu iyi bilmektedir. Smith bu düşüncesiyle beraber özgürlüğün hüküm sürdüğü her yerde mevcut bir şekilde bulunacağı görüşünü benimsemiştir (Hamitoğulları, 1978: 117).

Smith, İktisat teorisinde, bencil olarak nitelendirilen bireyin, bu doğrultudaki hareketlerinin diğere bireylerin ihtiyaçlarını karşılamasını, bu davranış biçiminin toplumun bütünüyle işleyişini düzenleyen bir mekanizma olarak çalışmasını anlatır. Smith’in yayımlamış olduğu “Ulusların Zenginliği” (1776) eseri: *“toplumsal fenomenlerin akıldışı görünümüne rağmen, akılsal olarak kavranabilmesini sağlayan bir sistemin, ekonomi politiğın ilk kitabıdır.”* Smith’in bu eserinde bireyler, çıkarlarını elde edebilme veya zarardan kaçınma vb. güdüler ile hareket etmektedirler. Bu davranışlarıyla tıpkı doğada çekim kuvveti ile hareket eden cisimler gibi davranmaktaydılar. Smith’in hedefi Newton fiziğinde yer çekimi olgusunun cisimleri birbirlerine yakınlaştırması veya uzaklaştırması hareketi gibi bireylerinde eylemlerini açıklayacak genel bir ilke bulmaktı. Smith, insanların davranışlarını oluşturan ve insanların temel yapı parçacıklarını iten ve çeken bu ilkenin; kişisel çıkar duygusu olduğu düşüncesini benimsemiştir (Şimşek, 2017: 86).

Smith'in bireysel çıkar kavramı ile ilgili görüşlerini aktaran Şimşek;

“Smith'in daha önceki çalışmalarında ortaya attığı temel problemi, bireysel çıkarların merkezkaç kuvvetiyle dağılmadan, toplumsal yarar ilkesiyle, bir arada tutulabilmesi sorunu, Ulusların Zenginliği'nde gerçek çözümüne kavuşur. Hobbes ya da Locke'da olduğu gibi bu gerilimi yapay siyasal sistemlerle çözmeyi denemez. İnsan doğasına dayandırdığı piyasanın işleyiş kurallarıyla, bu sorunun kendiliğinden çözüldüğünü öne sürer. Aynı dürtülere sahip bireyler, bireysel çıkarlarını karşılamak istediklerinde birbirleriyle rekabet içine girerler ve bu rekabet toplumun ihtiyaç duyduğu malların ödeyebileceği fiyatlarda ve gereksindiği miktarda üretilmesini sağlar” (Şimşek, 2017: 88).

Görüşlerini ifade etmiştir.

Adam Smith'in kişiliği ve teorileri ile ilgili görüşlerini aktaran Murteza;

“Bir iktisatçı olarak da, düşüncelerinin aşırı teknik terimlere ya da matematiksel algoritmalara boğulmamış olması, düşünce zincirinin düz bir çizgide sistematik olarak, bir konuyu tamamlayıp başka birini ele almaya geçer şekilde organize edilmiş olması ve kullandığı günlük hayattan çıkma örneklemeleri, Smith'i her kesimden insan tarafından okunabilir kılmaktadır. Ancak tüm bunlar onu basit bir düşünür ve önemsiz, hafif konularla ilgili yazan sıradan bir entelektüel haline getirmemektedir. Smith'in basitliği, tabiri caizse, zen basitliğidir. Smith'teki sadelik adeta karmaşıklıktır. Smith'te az olan çoktur. En basit şekliyle ifade edilmiş olanlar aslında en karmaşık düzlemde yer alan, anlaşılması zor ya da en azından sezgisel olarak mümkün olabilecek şeylerdir. Piyasa mekanizması, değer teorisi, görünmez el gibi kavramlar, Smith'te en basit ve en veciz şekilleriyle ifadelerini bulmuş ve kökeninde kesinlikle basitlikten uzak olan karmaşık ve derin kavramsal teorilerdir” (Murteza, 2019: 155).

Görüşlerini ifade etmiştir.

Smith, toplumlar için iyi olan sistemin, sistemin doğal işleyişinden kaynaklı zorunluluk ile türeyeceğini düşünür. Smith'e göre toplumsal doğru kavramı, sözleşme veya siyasi irade ile yaratılacak bir olgu değildir. Bu olgu toplumsal işleyişin mekanizmasında gizlidir (Şimşek,2017: 92).

Smith'in nihai hedefi toplumların doğal işleyişlerinin ilkelerini ortaya koymaktır. Smith, toplum arasında sınıf ayrımı yapmış olmasına rağmen herhangi bir sınıfın sözcülüğünü üstlenmemiştir. Herhangi bir sınıfın sözcülüğünü üstlenmeyen Smith, toplumu bir bütün olarak ele alır. Toplumsal gelişme söz konusu olduğu vakit girişimci bireylerin, çıkarlarının bütün toplum çıkarları ile örtüştüğünü ve bu ikili ilişkiyi geliştirdiğini belirtir. Bu düşüncesine rağmen girişimci ve toplum arasında gerçekleşen ilişkide girişimcinin denetlenmediği takdirde yozlaşma eğilimi taşıdığını bilir. Smith, bütün toplumun refahı ile ilgilendiği için yozlaşma eğilimi ortaya çıktığında bütün toplumun refahı etkileneceğinden dolayı ekonominin işleyişi engellendiğinde sermaye sınıfına da eleştirilerini yöneltir (Şimşek, 2017: 89).

Smith kendisine düşünce ve teorileri ile ilgili her zaman büyük ve yüce hedefler koymaktaydı. Smith'in hedefi İnsanların hayatlarını tamamen etkileyen her faaliyetin toplumsal sistem ile entegre edilerek dünyaya kazandırılmasıydı. Aktaran Yakovenko;

“Smith'in yüce ve büyük bir planı vardı. Onun tam olarak istediği şey, sosyal bir birim olarak insan faaliyetlerini bütün yönleriyle kapsayacak olan toplumsal sistemi bütün dünyaya kazandırmaktır” (Yakovenko,2020: 51).

Görüşlerini ifade etmiştir.

1.2. Piyasa Ekonomisi

Serbest Piyasa Ekonomisi: Piyasalarda ekonomi faaliyetlerinin tam rekabet koşulları altında gerçekleştiği, oluşan ekonomik problemlerin devlet aracılığı ile değil fiyat mekanizması kavramı ile çözüldüğü ve piyasalarda arz ve talep kavramlarının etkisini gösterdiği bir piyasa türüdür. Arz ve Talep kavramlarının etkisi altında olan piyasalarda alıcı – satıcılar piyasada oluşan fiyatları belirlemektedirler. Piyasalarda çok sayıda alıcı ve satıcı mevcuttur. Piyasalarda firmalar kolaylıkla işlem yapabilmektedirler. Piyasalarda ürünler ve alıcı - satıcı ile ilgili açıklık koşulu uygulanmakta olup piyasalar hakkında bireyler tüm bilgilere sahiptir.

Piyasa ekonomisi kuralları, bahsi geçen ürünlerin fiyatlarının oluşmasında ve pazarda kullanılması kadar hangi malın hangi miktarda üretileceği konusunda da düzenleyici bir rol oynamaktadır. Piyasa kuralları gereği üretim yapan bireyler, toplumun ihtiyaçları doğrultusunda ve bu ihtiyaçları dikkate alarak üretim yaptıkları takdirde uygun miktarda piyasaya ürün arz ederler (Şimşek, 2017: 90).

Ürün arzı ile ilgili olarak örnek vermek gerekirse: piyasalarda bireylerin ihtiyaç duymuş olduğu şapka gereksiniminden daha fazla miktarda şapka piyasaya arz edilirse ve girişimcilerin şapka arzının tam tersi bir şekilde piyasalarda mont arzı yeterli olarak oluşturulmamış ise oluşan bu piyasa ekonomisinde bireyler öncelik olarak az miktarda üretilen montlardan satın almak isteyeceklerdir. Şapka üretimi talepten fazla üretildiği için stoklarda kalacaktır ve stok fazlası durumundan dolayı şapka satışının fiyatı düşecektir ve az miktarda arz edilen montun fiyatı yükselecektir. Üretici konumunda bulunan birey, kâr oranı düşüklüğünden dolayı şapka üretimini durduracaktır ve mont üretimine başlayacaktır. Piyasalarda bireylerin ihtiyaçları doğrultusunda her ürün, toplumun ihtiyaç duyduğu oran ile üretilmiş olacaktır.

Smith, birinci kitabın yedinci bölümünde “Metaların Doğal Fiyatı ve Piyasa Fiyatı Üstüne” adlı başlık altında tekel piyasaların (monopol) berbat ruhundan bahsetmiştir ve bu düşüncelerini örnekler ile açıklamıştır. Smith;

“...Tekelciler, pazara hep gereğinden az mal sürerek ve fiili talebi asla tamamıyla karşılamayarak, mallarını doğal fiyatlarının çok üstünde satmakta ve ister ücretten ister kârdan oluşsun doğal oranın çok üstünde kazanç sağlamaktadırlar” (Smith, çev. 1776/2017: 74 1.Cilt).

İfadelerini kullanmıştır.

Smith, satıcı konumunda olan vatandaşların tekelci bir tutum sergilemeleri durumunda piyasalara her zaman alıcıların talep etmiş oldukları mal miktarından daha az mal sürecek olmalarını ve bu tutumlarının asla fiili talebi karşılamayacağını sözleri ile ifade etmiştir. Piyasalarda satıcılar, tekelci davranış biçimi ile hareket ettiklerinden dolayı alıcı konumunda olan vatandaşlar doğal fiyattan yüksek olmasına rağmen malları satın almak mecburiyetinde kalacaklardır ve piyasalarda değerinden fazla fiyat ile satılan malları az bulunmalarından mütevellit sorgulamadan satın alacaklardır.

Smith, piyasa fiyatları ve bireylerin sergiledikleri tutuma istinaden “*Tekel fiyatı her durumda ulaşılabilecek en yüksek fiyattır. Oysa doğal fiyat ya da serbest rekabet fiyatı, her defasında olmasa bile, uzunca bir zaman kesitinde elde edilebilecek en düşük fiyattır*” ifadeleri ile piyasalarda oluşabilecek en kötü tutumun monopol piyasa yapısı olduğunu ve serbest rekabet piyasasının ise en düşük fiyat düzeyini oluşturacağını belirtmiştir. (Smith, çev.1776/2017: 75 1.Cilt)

Doğal fiyat ve pazar fiyatı ile ilgili düşüncelerini eserinde aktaran Murteza;

“Smith, kıtlığın ya da diğer değişle etkin talebi karşılayacak kadar malın piyasaya sürülmemesinin, satıcılar tarafından kasıtlı olarak bir çeşit tekel oluşturulmasıyla mümkün olabileceğini de itiraf eder. Ancak, tamamen serbest bir rekabetten doğan fiyatın, bir malın alınabileceği en düşük ve doğal olana en yakın fiyat olduğuna ve iyi işleyen bir piyasada bu rekabetin arzı manipüle eden güçlerin eninde sonunda çözümlenmesine sebep olacağına inanır” (Murteza, 2019: 182).

Sayın Murteza'nın ifade ettiği görüşe istinaden; Smith'in monopol piyasaların olumsuzluklarından bahsettiği ve monopol piyasaların insanlar üzerindeki olumsuz etkilerini görmüş olmasıyla beraber serbest piyasaların işleyişi ve serbest piyasaların toplum açısından ne kadar yararlı ve doğal fiyat seviyesinde bir döngünün gerçekleştiği ile ilgili görüşlerini belirtmiştir. Smith, serbest piyasa ekonomisi savunmuştur.

Smith, birinci kitabının yedinci bölümünde piyasa fiyatı ile ilgili aktarmış olduğu düşüncelerine istinaden çıkarımda bulunacağımı beyan ederim. Smith;

“Belirli bir metanın piyasa fiyatı, uzun bir süre doğal fiyatından yüksek olabilir, ancak uzun süre bu fiyatın altında kaldığı ender görülür. Fiyatın hangi bileşenine doğal oranın altında ödeme yapılmışsa, çıkarı zedelenen kişiler hemen zarar edecekler ve anında toprağın, emeğin ya da mal mevcudunun fazlasını kullanımdan çekecekler, dolayısıyla pazara getirilen miktar, fiali talebi karşılamaya yetenden daha fazla olmayacaktır. Bu yüzden, piyasa fiyatı hemen doğal fiyat düzeyine yükselecektir. Hiç değilse, eksiksiz serbestliğin var olduğu koşullarda durum böyledir” (Smith, çev.1776/2017: 75 1.Cilt).

Smith'in yukarıda paylaşılan düşüncesine istinaden; Bencilik olarak nitelendirilen kişisel kazanç kavramının bu cümlede etkili olduğu görülmektedir. Bireyler, piyasalarda satıcı konumunda iken satmış olduğu mallardan herhangi birisinin herhangi bir bileşenine doğal oranın altında yapılan ödemeler karşısında, zarara uğrama endişesi ve düşüncesiyle birlikte söz edilen bileşeni piyasalardan çekeceklerdir. Piyasalardan çekilen mal mevcudunun herhangi bir bileşeni, alıcılar tarafından piyasalardan tedarik edilemediği için talep fazlası oluşacaktır. Talep fazlasının oluşmasıyla beraber doğal fiyatın altına düşen bileşen, piyasalarda az bulunmasının ve talep fazlasının etkisiyle birlikte tekrar kısa sürede doğal fiyat düzeyine geri gelecektir. Burada bireyler aslında kendi çıkarlarını düşünüyor gibi hareket etmektedirler fakat bireylerin kişisel kazanç düşüncesi aslında tüm toplumu etkilemekte ve piyasalarda doğal fiyat düzeyinin etkili olduğu bir sistemin çarklarının işler hale gelmesini sağlamaktadır.

Piyasa mekanizması ile ilgili görüşlerini aktaran Şimşek;

“Kapitalizm koşullarında birikim arttıkça işçilerin ücretleri de yükselir ve yükselen ücretlerle birlikte işçi sayısı artar. İşçilerin sayısı da herhangi bir malın fiyatının piyasada arz ve talebe göre dalgalanmasında olduğu gibi azalır veya çoğalır. Ücret arttığında, işçi sayısı artar; düştüğünde azalır. Piyasa mekanizması her şey gibi işçi nüfusunu da kendi gereklerine göre ayarlayacak bir işleyişe sahiptir. Bunun üstünde ya da altındaki oynamalar hemen kontrol altına alınır” (Şimşek, 2017: 100).

İfadelerini kullanmıştır.

Smith, yayımlanmış olduğu eserinin tamamında birçok kavramı tekrar tekrar ifade etmiş ve örnekler ile açıklamıştır. Smith, dördüncü kitabın üçüncü bölümünde “Avrupa'nın Amerika keşfinden ve Ümit Burnu üzerinden Doğu Hindistan yolunun bulunması dolayısıyla elde etmiş olduğu avantajlar” adlı başlık altında tekel kavramından tekrar bahsetmiştir ve eleştirisini dile getirmiştir.

Smith:

“Tekel, söz konusu ülkenin sermayesini, herhangi bir dönemde, o sermayenin miktarı ne olursa olsun, aksi halde sürdürebileceği kadar üretken emeği sürdürmekten alıkoyar ve keza ülkenin çalışkan sakinlerini aksi halde elde edecekleri ölçüde büyük bir gelirden mahrum kılar. Fakat sermaye sadece gelirden yapılacak tasarrufla artırabileceği için, tekel bu sermayenin aksi halde elde edebileceği kadar gelir elde etmesini engelleyerek ister istemez bunu aksi halde gerçekleştirebileceği kadar hızlı artmaktan ve dolayısıyla daha da büyük bir miktarda üretken emeği sürdürmekten ve böylece de o ülkenin çalışkan sakinlerine daha büyük bir gelir sağlamaktan alıkoyar. Bu nedenle tekel, büyük bir orijinal gelir kaynağı olan işgücü ücretlerinin her zaman aksi halde olabileceğinden daha az olmasına yol açar” (Smith, çev.1776/2011: 196 2.Cilt).

İfadelerini kullanmıştır.

Smith, tekel piyasalar ile ilgili düşüncelerini aktarırken tekel piyasaların sebebiyet verdiği asimetrik piyasalar ile ilgili de fikirlerini açıklamıştır. Smith, eserinde İskoç ve İngiliz bankaları hakkında önemli değerlendirmelerde bulunmuş olup düşüncelerini eserinde paylaşmıştır. Smith;

“Bu nedenlerle İskoç bankacılık şirketleri, uzun süre bütün müşterilerinden sık ve düzenli ödemelerde bulunmalarını istemeye çok dikkat ettiler ve serveti ya da itibarı ne olursa olsun, kendileriyle sık ve düzenli işlemler adını verdikleri biçimde iş yapmayan kimseyle çalışmaya yanaşmadılar” (Smith, çev.1776/2017: 324-325 1.Cilt)

İfadelerini kullanmıştır.

Bankacılık ve finans sektöründe karşılıklı olarak güven duygusunun önemini belirtmeme gerek bile yoktur. Smith’in yukarıda alıntılama yaptığım cümlesinden yola çıkarak bankaların kendilerine gelen müşteriler hakkında her şeyi bilme isteği ve talebi olması gayet doğaldır. Ekonomik ilişkilerde iki tarafın karşılıklı ve açık bir şekilde

birbiri hakkında bilgi sahibi olmaması durumuna ‘asimetrik bilgi’ adı verilmektedir. Bir tarafın diğer taraftan daha fazla bilgiye sahip olması durumunda ters seçim olgusu ortaya çıkabilmektedir. Ters seçim kavramını örneklendirmek gerekirse: banka ve kredi veren diğer finans kuruluşları, düşük riskli veya yüksek riskli müşterilerini analiz ederken eğer asimetrik bilgi durumu söz konusu ise doğru bir karar veremeyebilirler. Asimetrik bilgi kavramının olduğu piyasalarda genellikle bu risk durumunu minimum seviyeye getirmek için faizler herkes için ortalama oranda belirlenir.

1.3. Ulusların Zenginliği

İskoç düşünür ve Ekonomistler tarafından ‘ekonominin babası’ olarak nitelendirilen Adam Smith, “Milletlerin Zenginliğinin Doğası ve Nedenleri Üzerine Bir İnceleme (An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations)” adlı eserini 1776 yılında yayımlanmıştır. “Ulusların Zenginliği” (Wealth Of Nations) olarak da bilinen bu eser, çağdaş iktisat döneminin ilk eseri olarak kabul görmektedir. Smith, İktisat ekolünün temel yapı taşı olarak nitelendirilen bu eserini on bir sene boyunca çeşitli çalışmalar yaparak kaleme almıştır.

Adam Smith’in yayımlamış olduğu ‘Ulusların Zenginliği’ adlı eserde yer alan bilgiler eserin yayımlanma tarihine kadar Ahlak felsefesi konuları ve bu konuların bir parçası olarak nitelendirilmekteydi. 1776 yılından itibaren Smith’in değinmiş olduğu konular ekonomi biliminin ayrı bir bilim dalı olarak insanlar tarafından kabul görmesini sağlamıştır.

Smith, eserinde Kapitalizm sisteminin doğasını, işleyişini ve yapı taşlarını tam olarak ve istikrarlı bir model geliştirerek açıklayan ilk ekonomist olmuştur (Hunt, 2005: 69).

Kapitalizm ideolojilerinin temel faaliyetlerini ortaya koyan bu eser sanayileşme faaliyetlerinin temelini oluşturan uzmanlaşma ve işbölümü kavramlarına değinmiştir. Smith’in yayımlamış olduğu bu eser ekonomi sisteminin sistematik bir şekilde işlemesi ve özerk bir yapı haline gelmesi açısından önem arz etmektedir.

1776 yılında bu eser yayımlandığı sırada Amerika ve İngiltere’de serbest ticaret anlayışı yeni yeni oluşmakta ve yaygınlaşmaktaydı. ‘Ulusların Zenginliği’ adlı eser, ekonomik başarıda ana faaliyet konusu ve olmazsa olmaz külçe rezervlerinin varlığını savunan Merkantilizm ideolojisine karşı klasik bir bildirme niteliği taşımaktadır. Yayımlanan eser ile birlikte yine de serbest ticareti ve faydalarını reddeden bireyler mevcut idi. İngiltere’de yaşayan halk ve parlamento, Merkantilizm ideolojine uzun dönem bağlı kalmış ve bu ideolojiyi savunmuşlardır.

Adam Smith yaşadığı dönemin etkisi ile yayımlanmış olduğu eseri “Ulusların Zenginliği” eserinde bizlerle paylaşmış olduğu kavramsal ekonomi çözümlerinde dönemin şartlarını, değişken toplumsal ve ekonomik ortamın nasıl oluştuğunu bu yeni oluşan düzenin bireyciliğe dayandığı, devletlerin müdahalesinin minimum seviyede olarak uygulanan faaliyetler sonucunda milletlerin giderek zenginleştiği bir yeni dünya düzeninden bahsetmekteydi.

Adam Smith, sadece iktisadi denge ve disiplinin kurucusu olarak değil, eş zamanlı olarak yaşamış olduğu yüzyılda bireyler ve toplumların karşılaşmış oldukları deneyimlerin ilk yorumcularındandır. Kazanılan deneyimler, gelişen ve ilerleyen endüstriyel düzene paralel bir biçimde belirginleşmiş, iktisadi alan ve toplumsal yapının bütün dinamiklerini ele almıştır. Kurum ve devletlerin belirlemiş olduğu toplumsal düzen sisteminde, endüstriyel gelişimler ile birlikte toplumsal yapının oluşmasına öncülük etmiştir. Bu durum kaçınılmaz bir biçimde ticari toplumlar ve belirleyicileri olan toplumsal yapıların birlikte oluşturduğu düzenin hangi koşullarda sağlandığına ilişkin soruları ve çözümleri gündeme getirmiştir (Kara, Aydınolat, 2018: 65).

Adam Smith’in yazmış olduğu eserlerin ana kaynağı İngiltere ve İskoçya’da yaşamış olduğu tecrübeler vasıtasıyla kaleme alınmıştır. Ulusların Zenginliği adlı eserinde İskoçya ve İngiltere devletlerinin gelir bakımından karşılaştırmasını yapmış ve İngiltere’de bütün bir süreci ele alarak geçmişten bugüne uygulanan ekonomi politikalarını incelemiştir.

Ulusların Zenginliği adlı eser içerik bakımından beş ana kitabın birleşmesi sonucu ortaya çıkmış bir eserdir. Smith, ilk kitabında işbölümü kavramı, işbölümüne yol açan etkenler ve pazar büyüklüğünün işbölümüne etkilerinden bahsetmiştir.

Metaların doğal fiyatı ve piyasa fiyatından söz eden Smith, emek ve kâr üzerine düşüncelerine de ilk kitabında yer vermiştir. İkinci kitabında ise mal mevcudunun niteliği, birikimi ve kullanımı ile ilgili bilgilere yer veren Smith, sermaye kavramının farklı kullanımları ile ilgili de detaylara yer vermiştir. Üçüncü kitabında çeşitli uluslarda zenginliğin farklı gelişmesi üzerine açıklamalar yapan Smith, işbölümü kavramının da etkisiyle birlikte uluslar tarafından nasıl bir şekilde kullanıldığını ifade etmiştir. Dördüncü kitabında Merkantilizm ve Fizyokrazi dönemleri ile ilgili bilgiler veren ve eleştirilerde bulunan Smith, devlet ile bağlantılı kurumların işbölümü sürecini nasıl yönettiğini ve gelişim süreçlerinden bahsetmiştir. Beşinci kitabında ise hükümdarların ve devletlerin işbölümü olgusunun etkisiyle beraber toplumda ortaya çıkan zenginlik kavramıyla birlikte nasıl vergilendirmeler uygulayarak kamu yararı sağlayacaklarından bahsetmiştir.

İngiltere'nin ekonomi politikalarındaki başarısı, giderek zenginleşmesi ve bu zenginleşmeyi hızlandıracak politika tavsiyelerine 'Ulusların Zenginliği' adlı eserde yer verilmiştir (Muller, Z. J, 2002: 99).

Mark Skousen (Amerikalı Ekonomist), Ulusların Zenginliği adlı eserden dünya çapında ses getirmiş bir entelektüel eser olarak bahsetmiştir. Aktaran Skousen;

“Smith gelecek yüzyıl boyunca vatandaşların ve liderlerin iktisat ve ticaret hakkındaki düşünce ve uygulamalarını tamamen değiştirecek bağımsızlık formülünü kâğıda dökmüştü... Kısacası Ulusların Zenginliği, bir ekonomik bağımsızlık bildirgesiydi” şeklinde düşüncelerini ifade etmiştir (Skousen, 2003: 15)

İfadelerini kullanmıştır.

Tablo 1. Ulusların Zenginliği Eserinin Ülkelerin Dillerine Çevrilme Tarihleri (Kronolojik Sıra)

<u>Ülke ve Dil</u>	<u>Tarih</u>
Almanya - Almanca	1776
Fransa - Fransızca	1778
Norveç - Norveççe	1779
Danimarka - Danca	1780
İtalya - İtalyanca	1790
İspanya - İspanyolca	1794
Hollanda - Flemenkçe	1796
İsveç - İsveççe	1800
Rusya - Rusça	1802
Portekiz - Portekizce	1811
Japonya - Japonca	1870
Çin - Çince	1902
Türkiye - Türkçe	1948

(Cheng Chung Lai, 2000: 17)

Ulusların Zenginliği eseri yayımlandıktan kısa bir süre sonra birçok ülke tarafından ilgi görmüş ve kendi dillerine çevrilmiştir. Eserin yayımlanmasından sonra eser ile ilgili özet, belirli bölümler vb. içerikli kitaplar da yayımlanmıştır. Ulusların Zenginliği adlı eserin ilk çevirisini Almanya yapmıştır. Eseri çeviren kişi eser yayımlandığı tarihte Londra'da yaşayan Alman vatandaşı olan J.F. Schiller'dir (Lai, 2000: 99).

Almanya'nın ardından Fransa, Norveç, Danimarka, İtalya ve diğer ülkeler de bu ölümsüz eseri kendi dillerine çevirmiştir. Türkiye ise Adam Smith'in yazmış olduğu Ulusların Zenginliği adlı eseri 1948 yılında çevirmiştir. Eser yayımlandıktan 172 yıl sonra Türkçeye çevrilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. İKTİSADİ DÜŞÜNCELER VE SMITH'İN ELEŞTİRİLERİ

2.1. Merkantilizm

Merkantilizm, 1500-1776 yılları arasında benimsenen bir ideolojidir. Merkantilizm ideolojisinde dış ticaret kavramına önem verilmiştir. Devletçilik ilkesi benimsenmiş ve devletin piyasalarda etkin bir rol oynaması gerektiği savunulmuştur. Ülkelerin dış ticaret faaliyetleri ile ülkesine getirdiği değerli madenlerin sayısına oran ile ülkelerin servetinin ölçülebileceği görüşü savunulmuştur.

Değerli madenlerin ülke dışına çıkmasını yasaklayan bu sistem aynı zamanda 'Ticaret Kavramını' ilk kez araştıran ve bu kavramı dile getiren sistem olarak bilinmektedir.

Merkantilizm kavramının ortaya çıkmasındaki temel amaç devletin kontrolü altında ekonomi politikalarının ve devlet işlerinin birbirleriyle bağlantılı bir şekilde ilerlemesi ve büyümesi amacıdır. Orta Çağ dönemlerinde gelişen Merkantilizm XV. Yy'da temellerini atmıştır. Orta Çağ dönemlerinde güçlülük kavramı elde bulundurulan değerli madenler ve hazinelerden oluşmaktaydı. Ülkeler bu çıkar doğrultusunda faaliyetlerini sürdürmekteydiler. Merkantilizm'in en temel kavramlarından bir tanesi de ticaret yapılırken ihracat oranlarının ithalat oranlarından fazla olması gerektiği düşüncesidir. Dış ticarete yapılan faaliyetler sonucunda sonuç pozitif olmak zorundadır (Savaş, 1997: 38).

Merkantilizm teorisini savunan bireyler, toplumsal olarak ekonomik faaliyetlerin düzen içerisinde yürütülebilmesi hedefiyle devletin piyasalara müdahale etmesinin gerekliliğini vurgulamışlardır. Merkantilizm politikasının yaygınlaşmasıyla beraber İngiltere'de devlet müdahalesi uygulamaları artmıştır.

- “Üretimde emek-yoğun teknolojilerin kullanılıyor olması, harplar ve salgın hastalıkların nüfusu tüketmesi, askeri gücün çok sayıda insana bağlı olması gibi nedenlerden dolayı nüfus artışı devlet tarafından teşvik edilmelidir”.
- “İşgücü ücretleri için bir tavan sınır tespit edilmeli, bu sınır aşıldığında da müdahaleci olunmalıdır”
- “Girişimci ve sanayiciler devlet tarafından desteklenmeli, sübvansiyonlar ve diğer korumacı önlemlerle üretim artışı teşvik edilmelidir”.
- “İhracat kolaylaştırılmalı, mamul mal ithalatı ise zorlaştırılmalıdır”.
- “Deniz aşırı keşifler özendirilerek yeni sömürge ülkeleri edinilmeli, üretilen sanayi malları için de karlı pazarlar bulunmalıdır” (Berber, 2017: 65).

Merkantilist düşünörlere göre paranın dolaşım halinde olması alım gücünü arttıracaktır fakat paranın satın alım gücünün yüksek ve değerinin sabit olması koşuluyla bu işlemin gerçekleşeceğini savunmuşlardır (Masca vd.2012: 110).

Merkantilist ideoloji, ticaretle uğraşan tüccarlar ile aynı amacı gütmektedir. Değerli madenlerin yanı sıra ekonomi piyasalarında faiz, kâr, enflasyon, nüfus artışı ve fiyat gibi ekonomik kavramların ön planda tutulması gerekliliğini vurgulamışlardır. Ekonomi faaliyetlerinde para ve dış ticaret politikaları merkantilistler için oldukça önem teşkil etmekteydi ve bütün planlar bu sisteme göre yapılmaktaydı.

Merkantilizm ideolojisinde altın ve gümüş oldukça önem arz eder ve zenginliğin ana kaynağı olarak gösterilir. Bir ülke değerli maden olarak nitelendirilen madenlere ne kadar sahip ise o kadar güçlü ve zengin bir konumdadır. Ülkeyi yöneten kişi zenginliğini arttırmak için her yolu denemelidir. Elinde bulundurduğu değerli madenleri korumak için bütün önlemleri sağlamalıdır. Merkantilist düşünceye göre ihracat oranlarını arttırabilmek için ithalat oranlarını kısıtlamak gerektiği savunulur.

Gerekli olan yaptırımlar sağlandığı takdirde ihracat oranları artacak ve ithalat faaliyetleri kısıtlanacaktır. Oluşan yeni düzende ülke daha fazla zenginleşecek ve güç kazanacaktır. Bu amaç doğrultusunda Merkantilizm döneminde hammadde ihraç etmek yasaklanmış ve mamul maddelerin ihraç edilmesine teşvik edilmiştir. Hayvan olarak canlı koyun satılması (ihraç) İngiltere’de yasaklanmıştır. Bu yasaklara uymayan kişilerin mallarına devlet el koyabilme yetkisine sahiptir. Merkantilizm ideolojisini

benimseyen bireyler ülke sınırları içerisinde ticareti engelleyen sınırlayıcı maddelerin kaldırılması gerekliliğini savunmuşlardır. Ülkeye daha fazla değerli maden girilmesi teşvik edilmek istenmiş ve sıkı bir gümrük mevzuatı uygulanmaya başlamıştır. Merkantilizm ideolojisini benimseyen bireyler, devletin piyasada etkin olarak görev alması gerektiğini düşünmüşlerdir ve devlet ne kadar güçlü olursa ekonomi o kadar pozitif yönde ilerleme kaydedecektir görüşüne inanmışlardır. Ülkenin sürekli gelişmesi ve zenginlik kazanması için iki alternatif yol bulunmaktadır. Birinci yol elde bulunan değerli madenler var ise bunları işletmek ve devamlılığını sağlamaktır. İkinci yol ise elde değerli maden yok ise ülke sınırları içerisinde üretileniyorsa, dış ticaret anlayışı ile ülkeye değerli madenleri getirebilme becerisini geliştirmesi gerekmektedir (Aydemir ve Güneş, 2006: 145).

Merkantilist düşünceye göre dolaşım halinde bulunan para, miktar olarak fazla olursa alınacak kredi için ödenmesi gereken faiz oranlarının da düşeceği fikri savunulmuştur. Para miktarı dolaşımında ne kadar fazla hareket halinde bulunursa faizlerin düşeceği ve kredi alanların daha az faiz ödemesi gerektiği fikri benimsenmiş ve savunulmuştur. Faiz oranlarının yüksek olduğu dönemlerde ise rekabeti ve üretimin oluşturduğu maliyetleri, faiz oranlarının yüksek olması sebebiyle olumsuz yönde etkileyecektir (Vaggi ve Groenewegen, 2014).

Merkantilizm ideolojisine göre ulusların elde ettiği servet, değerli madenlerin ülkeye kazandırılması ve ülkenin gelişmişlik düzeyi ile halkın veya bireylerin bir ilişkisi bulunmamaktadır. Bireylerin refahı ile servetin ilgisi bulunmadığı gibi servetin kazanılmasında da işçinin faydası tamamen etkisiz görülmektedir (Kazgan, 2014: 30).

2.1.1 Merkantilizm Döneminin Bitmesi ve Adam Smith Anlayışı

XV. Yy ile başlayan ve tüm Avrupa'yı etkisi altına alan Merkantilist politikalar XVIII. Yy'in ortalarına gelindiğinde etkisini yavaş yavaş kaybetmeye başlamıştır. Merkantilizm görüşünün etkisini kaybetmesinde en büyük pay Adam Smith'in görüşleri olmuştur. Smith, 'Ulusların Zenginliği' adlı eserinde Merkantilizm ideolojisini eleştirmiş, bu ideolojinin toplum ve bireyler için eksikliklerini belirtmiştir

Smith, Ulusların Zenginliği adlı eserinde Merkantil sistem hakkında düşüncelerini ve eleştirilerini beyan etmiştir. Dördüncü kitabının sekizinci bölümünde

“Merkantil Sistemle İlgili Sonuç” kısmında fikirlerini paylaşan Smith, Merkantilizm sistemine eleştirilerde bulunmuş ve doğru bir sistem olmadığı düşüncesini ifadelerine yansıtmıştır.

Smith, Merkantilizm ile ilgili düşüncelerini “*Merkantil sistemin tüm değişik düzenlemeleri sermayenin bu doğal ve en avantajlı dağılımını kaçınılmaz olarak bozar*” şeklinde açıklamıştır (Smith, çev.1776 /2011: 215 2.Cilt).

Merkantil sistem ile ilgili Smith:

“Sadece, diğer bir gruba çıkar sağlamak için yurttaşların herhangi bir kesiminin çıkarlarına herhangi bir şekilde zarar verilmesi, hükümdarın tebasının bütün farklı kesimlerine borçlu olduğu adalet ve davranış eşitliğine açık şekilde ters düşmektedir” (Smith, çev. 1776/2011: 238 2.Cilt)

İfadelerini kullanmıştır.

Smith’in, eserinde bahsettiği gibi Merkantil sistem bir kesimin yararına uygulanan ve bireyler arasında eşitlik, adalet vb. kavramların olması gerektiği şekilde işlemesine engel oluşturan bir sistemdir. Merkantil sistem sağlıklı işleyen bir sistem olamamıştır ve Smith’in eleştirilerinden sonra popülerliğini yitirmiştir.

Uygulanan politikalar ve getirilen düzenlemeler ile ilgili olarak Smith:

“Öyle sanıyorum ki, bu düzenlemelerin, o kadar övülen ve o derece kiskançlıkla üzerine titriyormuş gibi yapılan kişisel özgürlüklere ne kadar aykırı olduğuna ve bu durumda tüccar ve imalatçılarımızın çıkarlarına ne kadar açık bir şekilde feda edildiğine değinmek gereksizdir.” (Smith, çev.1776/2011: 244 2.Cilt),

Görüşünü belirtmiştir.

Smith, eserinde düşüncelerini açıklamaya devam etmiştir ve Merkantil sistem ile ilgili olarak:

“Üretimin tek sonucu ve amacı tüketimdir ve üreticinin çıkarı, ancak tüketicinin çıkarını sağladığı oranda desteklenmelidir. Bu düstur o kadar açıktır ki, bunu ispata çalışmak abesle iştigaldir. Fakat merkantil sistemde tüketicinin çıkarı hemen her zaman üreticinin çıkarına feda edilir ve tüm sanayi ve ticaretin nihai amacı tüketim değil de üretmiş gibi davranılır.” (Smith, çev.1776/2011: 245 2.Cilt)

Smith, Merkantil sistemde üreticilerin çıkarlarının, tüketicilerin çıkarlarına karşı korunduğunu ve tüketicinin çıkarlarının üreticilerin çıkarları için feda edildiğini önemle vurgulamıştır. Smith’in düşüncesine göre doğru olan sistemde ise üretimin tek bir sonucu ve amacı bulunmaktadır o amaç tüketimdir. Tüketim amacı ile faaliyet gösteren toplumlarda üreticinin çıkarları, tüketicinin çıkarını sağladığı oranda desteklenmelidir görüşünü benimsemiş ve savunmuştur.

Smith, Merkantilizm düşüncesinin tersi bir görüş ile ülkelerin ve bireylerin sahip oldukları maddi zenginliklerin mutluluk ile doğru orantılı bir gösterge olmadığını, sadece mutluluk kavramına destek olan bir araç olduğunu savunmuştur. Bu savunmasını şu sözler ile ifade etmiştir: *“Gözlemci, bu insanların diğerlerinden daha mutlu olduklarını dahi düşünmez, yalnızca daha çok mutluluk aracına sahip olduklarını düşünür”*. Smith’in bu savunmasına göre bu düşünce biçimi bireylerin yaşamları boyunca amaç ve araç olgularını birbirlerine karıştırdıklarından dolayı kaynaklanmaktadır (Buğra, 1995: 102).

Smith, Merkantil sistem ile ilgili düşüncelerini sonlandırırken şu sözler ile merkantil sistemi eleştirmiş ve tüketicilerin uğramış olduğu hak kaybına sebep olan sınıfın kimler olduğunu belirtmiştir. Smith;

“Tüm bu merkantil sistemi kimlerin tasarladığını belirlemek hiç de zor olmasa gerekir ki, bunların, çıkarları büyük ölçüde ihmâl edilmiş olan tüketiciler değil fakat çıkarları büyük bir dikkatle gözetilmiş olan üreticiler olduğuna inanabiliriz ve

bunlar arasında tüccar ve imalatçılar sınıfı söz konusu istemin başlıca mimarlarıdır” (Smith, çev.1776/2011: 246 2.Cilt).

İfadelerini kullanmıştır.

Merkantilizm vb. bütün ideolojiler için Smith; kısıtlamalar ve olağanüstü teşvikler ile bir sanayi dalına yönlendirilme sağlayan sistemlerin gerçek faaliyetleri bakımından desteklemiş oldukları politikalara zarar verdiği görüşünü savunmaktadır. Bu kısıtlamaların, toplumların gerçek zenginliklerine ve hedefledikleri büyüklüğe ulaşmalarında toplumları hızlandırmak yerine yavaşlattığı düşüncesindedir. Bu kısıtlamalar toplumların emeklerini ve toprağın gerçek değerini yükseltmek yerine tam tersi şekilde değerini düşürmektedir (Smith, çev.1776 /2011: 271 2.Cilt).

2.2. Fیزیokrasi

Fیزیokrasi ideolojisi, Merkantilizm ideolojisine tepki olarak 1750’li yıllarda Fransa’da ortaya çıkmıştır. Fیزیokrasi ‘doğanın gücü’ anlamına gelmektedir. Fیزیokrasi düşüncesine göre zenginlik altın vb. madenlerde değildir. Zenginliğin kaynağı tarımdır. Fیزیokrasi ideolojisine göre tarım faaliyetlerinin sanayi faaliyetlerine, piyasanın da müdahaleci ekonomi politikalarına göre önceliği bulunmaktadır (Berber, 2017: 70).

Fیزیokrasi ideolojisini benimseyen bireyler, toprakların zenginlik üretilen tek alan olduğunu ve bu sebepten devletin ve toplumların temel amacının toprağın verimliliğini arttırmak olduğu düşüncesini savunmuşlardır. Toprak, tek üretken alan olduğu için yalnızca toprak sahipleri vergilendirilmeli görüşü kabul edilmiştir (Meek, 2013: 109).

Adam Smith, yayımlanmış olduğu Ulusların Zenginliği eserinde tarımsal sisteme dayalı Kapitalizm ideolojisiyle klasik modeli ayrıntılarıyla anlatmıştır. Smith’e göre; toprak sahibi bireyler, uzun vadeli sermaye yatırımlarını bizzat üstlenmektedirler. Kısa dönemli yatırımlarda ise ücretli işçi çalıştırmayı tercih eden ve sermayeleri üzerinden kar elde etmeyi hedefleyen çiftçilere kiralama yolu tercih edilmektedir. Bu sistemde piyasalarda yatırımcı olarak nitelendirilen çiftçi, tarımda gerçekleşecek gelişmelerin öncüsü olarak görülmektedir (Kaymak, 2005: 12).

Devletlerin ticaret hacimlerini arttırabilmeleri, ülkeler arası ticaretin gelişmesi ve altın ihracatı yapılabilmesi zenginliğin doğal gelişimi üzerinde oldukça etkili bir işlemdir. Fizyokratlar ise Fizyokrazi 'nin gerekliliği olarak nitelendirilen toprak, doğa, ulusların refah seviyelerinin ve doğal zenginlik düzeylerinin artacağını savunmuşlardır. Bireylerin toprak ile ilgilenmeleri ve toprağa yatırımların yapılmasını desteklemişlerdir.

Fizyokrazi ideolojisinin kendisine karşı gelen görüşlere ve yaklaşımlara karşı gelmesi Adam Smith'in 1776 yılında yayımlamış olduğu Ulusların Zenginliği adlı eser ile güçlenmiştir (Coleman D, 1980: 784).

Adam Smith'in ifade ettiği doğal zenginliğin bireylerin piyasalarda iyi niyetli olmasıyla ilişkilendirildiği ve bireyler arasında işbölümü kavramının gelişerek doğal zenginliğin arttırılmasında oldukça faydası olacağı görüşü yaygındır.

Smith, merkantil sistem ile ilgili eleştiri ve görüşlerinden sonra dördüncü kitabının dokuzuncu bölümünde "Tarımsal Sistemler veya Toprağın Ürünü Her Ülkenin Gelirinin ve Zenginliğinin Tek veya Başlıca Kaynağı Olarak Gösteren Politik Ekonomi Sistemleri Üzerine" adlı başlık altında Fizyokrazi ile ilgili görüşlerini belirtmiştir.

Smith, düşüncelerini açıklarken aslında Fizyokrazi kavramının ne anlam ifade ettiğini de belirtmiştir. Smith;

"Toprağın ürünü her ülkenin gelir ve zenginliğinin tek kaynağı olarak gören sistem, bildiğim kadarıyla, hiçbir ülke tarafından kabul edilmemiştir ve hâlihazırda sadece Fransa'da büyük bir bilgi ve yaratıcı düşünce sahibi birkaç kişinin zihinlerinde mevcuttur." (Smith, çev.1776/2011: 247 2.Cilt)

İfadelerini kullanmıştır.

Sözlerine devam eden Smith, bir atasözü ile Fizyokrasi kavramına iğneleyici bir göndermede bulunmuştur. Smith:

“Atasözü der ki, eğer çubuk bir tarafa doğru çok eğilmişse, düzeltmek için diğer tarafa doğru da aynı ölçüde eğmelisiniz. Tarımı her ülkenin gelir ve zenginliğinin tek kaynağı olarak gören sistemi önermiş olan Fransız filozofları bu yerel şiarı rehber edinmiş benzemektedirler...” (Smith, çev.1776/2011:248 2.Cilt).

Smith, Fizyokrasi kavramı ile ilgili görüşünü açıklamaya devam ederken ülkelerin toprak ve işgücü kavramlarının senelik üretim oranlarına bir şekilde katkıda bulunduğu düşünülen toplumsal kesimler ile ilgili ayrımın üç sınıfa ayrıldığını ifade etmiştir. Smith:

“... İlk sınıf toprak sahipleridir. İkincisi ise tarımla uğraşanlar, çiftçiler ve kırsal kesimdeki emekçilerden oluşan sınıftır. Üçüncü sınıf ise zanaatçılar, imalatçılar ve tüccarlardan oluşmaktadır ki onlar bu kesimleri kısır veya üretken olmayan sınıf şeklindeki küçültücü adlandırma ile aşağılamaya çalışmaktadırlar.” (Smith, çev.1776/2011:248 2.Cilt)

‘Üretken Emek’, ‘Üretken Olmayan Emek’ ve ‘Kısır Yol’ kavramları ile ilgili olarak Smith’in düşüncelerini ayrı bir başlık altında açıklayacağımı beyan ederim.

Smith, Fizyokrasi kavramı ile ilgili düşüncelerini eserinde paylaşmış olup eleştiri yapmaktan kendini alıkoymamıştır. Smith yapmış olduğu eleştirilere rağmen yine de Fizyokrasi kavramı ile ilgili düşüncelerini şu sözler ile açıklayarak Fizyokrasi’nin gerçekçiliğe en yakın olan ideoloji olduğunu belirtmiştir. Smith:

“Bununla birlikte, söz konusu sistem, tüm eksiklikleriyle birlikte belki de politik ekonomi konusu üzerinde bugüne kadar yayınlanmış çalışmalar içerisinde gerçek duruma en yakın

olanıdır ve bu itibarla söz konusu bilimin ilkelerini dikkatle incelemek isteyen herkesin incelemesine değer bir çalışmadır”
(Smith, çev.1776/2011:262 2.Cilt).

Smith, zenginliğin doğal gelişimi olarak görülen toprak olgusunun ileri süreçte yaşayacağı gelişmeleri şu şekilde ifade etmiştir. Smith:

“Hırsın ve haksızlığın gözleri hep miyoptur, bu yüzden toprak sahipleri de bu yasanın ilerlemeye ne ölçüde ket vuracağını, dolayısıyla uzun vadede, toprak sahibinin gerçek çıkarını ne ölçüde baltalayacağını önceden görememişlerdir”(Smith, çev.1776/2017: 419).

İfadelerine yer vermiştir. Smith’in düşüncesine göre toprak sahipleri uzun vadede yaşanacak çıkarların ne derecede önlerini keseceğini kestirememişlerdir ve hırslarının kurbanı olmuşlardır

Çok sık telaffuz edilen fakat yanlış bilinen bir konuya değinmek gerektiğini düşünüyorum. Laissez Faire: Yalnızca mülkiyet haklarının korunmasını hedefleyen ve bu konular ile ilgili yeterli düzenlemelerin bulunduğu ekonomi piyasalarında bireyler arasında gerçekleşen alım ve satım işlemlerinde müdahaleci devlet kısıtlamaları, sübvansiyon ve tarifelerden arındırılmış bir şekilde faaliyet gösterilmesi kavramını nitelendiren bir terimdir. Birçok kişi ve kaynak “Laissez Faire” olgusunu Adam Smith’in sözü olarak nitelendirmiştir fakat bazı kavram ve terimlerin birden fazla tekrarlanması yanlış olan bilgilerin doğru olarak nitelendirilebileceği anlamına gelmemektedir. Smith’in “Laissez faire laissez passer” diye bir ifadesi bulunmamaktadır. Bu kavram 1750 yılında Fizyokrat Vincent De Gournay tarafından Fransa’da ifade edilmiş bir ekonomik terimdir. Smith, yayımlanmış olduğu “Ulusların Zenginliği” adlı eserinde devlet müdahalesinin gerekli durumlarda uygulanması gerektiği görüşünü savunmuştur. Tamamen devlet müdahalesini yok saymamıştır.

2.3. Sanayi Devrimi

Sanayi Devrimi XVIII. Yy' da İngiltere'de ortaya çıkmıştır. Bu dönem insan ve hayvan gücü ile yapılan üretimin yerine makine gücü ile üretime geçilen dönemi temsil etmektedir. Sanayi Devrimi, üretim yapısı ve ülke ekonomisi açısından köklü ve büyük değişiklikler meydana getirmiştir.

Smith'in yaşadığı dönem bütün ülkelerin gelişmeye açık olduğu öncelikli olarak İngiltere ve başta Fransa olmak üzere Batı Avrupa'nın her koşulda zenginleşmesine öncülük eden yeniliklerin meydana geldiği bir dönem olarak nitelendirilebilir. Yeniliklerin yaşandığı bu dönem Piyasa Ekonomisi 'nin doğuşuna öncülük eden devrim niteliğinde yenilikler ve bilimsel buluşların ortaya çıktığı döneme tekabül etmektedir. Smith'in, doğmuş olduğu, yaşamış ve üniversitede ders vermiş olduğu İskoçya ülkesi ise birçok sanat ve bilimsel alanda yeniliklere öncülük eden bir ülke konumundaydı.

Sanayi Devrimi 'ne geçişin aşamaları olarak; Avrupa kıtasında nüfusun hızlı artması ve köyden şehirlere göçlerin gün geçtikçe artmasıyla yaşanan teknolojik gelişmeler sayesinde buhar makinesi vb. modern yenilikçi araçların piyasaya çıkması, Kapitalizm sisteminin gelişmiş olması ve özel mülkiyet kavramının yaygınlaşması devrimin ortaya çıkmasında oldukça etkili rol oynamıştır.

Sanayi Devrimi, ekonomik yapı ve üretim sistemlerini değiştirerek insanların yaşadığı tüm alanlarda yenilikler getirmiş ve etkileyici sonuçlar ortaya koymuştur. Fabrikaların kurulmasıyla beraber şehirlerde yaşayan nüfus oranı artmıştır. Çalışmak isteyen işçiler iş imkanlarının fazlalığından dolayı köyden şehirlere hızlı bir şekilde göç etmişlerdir. Sanayi Devrimiyle birlikte ortaya çıkan işçi sınıfı, işçi haklarını savunmaya başlamış ve daha fazla toplum içerisinde söz sahibi olmuşlardır. Devrim öncesinde işçilerin emeklerinin karşılığı verilmemişti ve yoğun bir emek sömürüsü anlayışı sistemi mevcut idi.

İşçilerin çalışma saatleri oldukça fazla ve yaşam standartları kötü olarak nitelendirilmiştir. Sanayi Devrimi sonucunda oluşan bu dezavantajlı işçi çalıştırma biçimi hızlı bir şekilde değişmiş ve zamanla yaşanan bu gelişmeler Sosyalizm akımını

meydana getirmiştir. Yaşanılan bu gelişmelerden sonra insanların yaşam süresi uzamıştır fakat bununla beraber çevre sorunları ortaya çıkmıştır.

Sanayi Devrimi öncelikle İngiltere’yi ilerleyen zamanlarda ise Batı Avrupa olarak nitelendirilen ülkelerin maliyetlerini düşürerek ve miktarlarını fazla tutarak üretmiş oldukları mamul mallarını ekonomiye kazandırmıştır. Sanayi Devrimi gerçekleştiğinde Avrupa ülkeleri ve sonra üçüncü dünya olarak nitelendirilen alanlar arasındaki mamul ve tarımsal mallar piyasasında görülmeye değer hızlı bir ticaret alanı oluşmuştur (Pamuk, 2018: 85).

Hammaddeye olan ihtiyaç Sanayi Devrimi’nin ortaya çıkışıyla birlikte artmıştır ve ülkeler arasında sömürgecilik mücadelesi hız kazanmıştır. Sömürgecilik konusunda Almanya ve İngiltere devletleri karşılıklı olarak mücadele etmiştir. Bu rekabetin en önemli nedeni pazar yollarının keşfi ve hammaddeye ihtiyaç duyulması olmuştur. İngiltere’nin ticaret hacmi kapasitesi, Sanayi Devrimi ile kısa sürede artış göstermiştir. Ekonomide kişi başına düşen GSMH yaklaşık iki katı oranında artış göstermiştir. Yaşanan gelişmeler neticesinde insanlar için çay, kahve, şeker, pamuk vb. gıdalar lüks tüketim malları sınıfına dâhil edilirken devrimden sonra bireyler için genel tüketim sınıfına dâhil edilmiştir. Bireyler genel tüketim sınıfına dâhil edilen malları kolaylıkla temin edebilmişlerdir.

Adam Smith’in yaşadığı yıllar ve On Sekizinci yüzyılın başlarında nüfus dağılımı tablosu aşağıda verilmiştir. Nüfusun yoğun olduğu İngiltere’nin şehirlerinin yıllara göre şekillenen nüfus yoğunluğu aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 2. İngiltere Nüfus Yoğunluğu

Şehir	Yıl	Yıl	Yıl
	1685	1760	1881
Liverpool	4.000	40.000	552.425
Manchester	6.000	30.000	393.676
Birmingham	4.000	30.000	400.000
Nottingham	8.000	17.000	111.631
Sheffield	4.000	30.000	284.410

(Toynbee, 1956).

Bu verilerde görüleceği üzere Sanayi Devrimi oldukça büyük etkisiyle beraber yıllar geçtikçe insanlar kırsal kesimlerden ticari faaliyetlerin, sanayinin ve hayat şartlarının daha gelişmiş olduğu şehirlere göç etmiştir. Sanayi Devrimi sonucunda İngiltere devrim niteliğinde pozitif olarak ilerlemeler kaydetmiş ve bunun sonucunda işçi istihdamı artmıştır.

Sanayi Devrimi gerçekleşirken bankacılık sektöründe hızlı bir yükselme durumuna ilaveten bu sektörlere ek olarak ticaret hacminde hızlı bir artış gözlenmiştir. Büyümekte olan ticaret hacmi Kapitalizm kavramının ticaretteki etkisini anlatıyordu ve bu etkiyle beraber modern sektörün dinamiklerine yeni gelişmeler ve değişim tohumlarını beraberinde sisteme yerleştiriyordu. Sanayi Devrimi sayesinde yatırım payı, katma değer, gelir payı ve istihdam edilen insan sayısının fazlalığı Kapitalizm ideolojisinin, Sanayi Devrimi'ne öncülük ettiğinin kanıtıdır (Küçükkalay, 1997: 62).

İngiltere'de ortaya çıkan devrimin dinamiklerine baktığımız zaman nüfus oranlarındaki aşırı artış ile köylerden şehirlere yapılan göçlerin etkisiyle birlikte kurulan fabrikaların iş gücüne oldukça önemli bir etkisi olmuştur. Göç artışları arttığından dolayı emek ucuzlamıştır ve teknik icatların ortaya çıkışıyla Sanayi Devrimi tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Ekonomik açıdan bakıldığı zaman devrim sonrası yapılan büyük keşifler sonrasında Avrupa'ya altın, oran olarak fazla getirilmiştir ve faiz oranları düşmüş, bununla beraber yatırımlar gözle görülür bir şekilde artmıştır. Piyasa ekonomisinin taşları yavaş yavaş yerine oturmuştur. Sosyal açıdan dinamikler incelendiği zaman doğa, insan anlayışı ve hareketlerinde meydana gelen değişimler, insanların maddeye ve paraya yönelme isteği, Rasyonalizm ve Bireycilik gibi kavramlar üzerinde yoğunlaşması sosyal yönden değişen dinamikleri oluşturmuştur.

Sanayi Devrimi ile hayatımıza giren pozitif gelişmelerin yanı sıra külfetlerinden de söz etmek gerekir. Devrim sonrasında yaşanan ilk gelişme insanlar arasında sosyal tabakalaşma kavramının oluşmasıdır. İşçiler zor şartlarda çalışıyordu ve bu çalışma sistemine bir yerde müdahale edilmesi gerekiyordu. Devrimin ikinci yarısında Kapitalizmin kendini tekrardan yenilemesiyle beraber sosyal güvenlik adı altında oluşturulmuş sistemler ve politikalar ile toplumsal bütünlük sağlanmak istenmiş fakat dengesiz politikalar ile adaletsizliği durdurmak imkânsız hale gelmiştir.

İngiltere’de oluşan sınıfsal farklılıklar sınırlarını aşarak tüm ülkeleri etkilemiştir. Sanayi Devrimi sonrasında farklılıklar sadece ideoloji kavramıyla sınırlı kalmamıştır. Diğer farklılık olarak nitelendirilen kutuplaşma ekonomik anlamda gerçekleşmiştir (Berber, 2017: 220).

Sanayi Devrimi gerçekleştikten sonra tüm ülkelerde aynı etkiyi göstermemiştir. Ekonomik örgütlenme kavramının yönetilmesiyle Sanayi Devrimi olarak nitelendirilen gelişmeleri belirli tanımlamalar ile açıklayalım. Ampirik bilgiler ve bilimin modern halinin üretim sürecinde doğrudan piyasada sistematik ve yaygın kullanılması artmıştır. Bireysellik, aileden daha çok uluslararası pazarlara yoğunlaştıktan sonra üretime uygun amaçla ekonomik etkinliklerde uzmanlaşma sağlamıştır.

Üretim biçiminin sıradan ve işlevsiz olmasının dışında ailelere dayatılan yüklerin azaltılması, kamuya ve büyük şirketlere daha çok üretim payı verilmesi şeklinde sistem gelişmiştir. Emegın ürünlerde birincil olarak üretimi ile ilgili doğrudan faaliyetler gerçekleştirerek hizmetlerin ve mamullerin üretiminde hareketlenmesi sağlanmıştır. Birçok makinenin icadı ile insan emegının yerine geçecek makineler ortaya çıkmıştır ve bu durumda emegın ikamesi ve tamamlayıcısı olarak sermaye kaynaklarına yoğunlaşmıştır. Toprak haklarının yanı sıra mülkiyetler ve bunlarla ilişkilendirilen araçların sınıflar arasında yeni sosyal ve mesleki farklılıklar ortaya çıkarttığı yönünde belirtilen görüşler mevcuttur (Deane, 1979: 1).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ADAM SMITH’İN İKTİSAT TEORİLERİ

3.1 Büyüme Teorisi

İktisadi büyüme teorileri: Ülkelerin faaliyetleriyle doğru orantılı bir şekilde hizmetlerin ve mal üretiminin artmasına verilen isimdir. Ülkelerin büyüme oranları GSYH oranı ile ölçülmektedir. Adam Smith’in 1776 senesinde kaleme aldığı eseri ‘Ulusların Zenginliği’ eserinde büyüme teorisinin, Klasik İktisat ekolü için başlangıç noktası olarak belirtildiği bilinmektedir. Klasik İktisatçılar büyüme teorisi konusunda bazı görüşler sebebiyle ikiye ayrılmışlardır. İyimser ve kötümser olmak üzere görüş

ayrılığına düşen iktisatçılar ekonominin belirli bir süre sonucunda devamlı bir şekilde büyüme sağlamayacağı görüşünde hemfikirlerdi. Adam Smith'i iyimser İktisatçı olarak nitelendiren görüşü ise ekonominin bir süre sonra büyüme sağlamayacağı fakat büyüme sağlamamasının herhangi bir olumsuzluk durumu yaratmayacağı düşüncesinde olmasıdır. David Ricardo ve Malthus ise ekonominin büyümesini bir süre sonra büyümeyi bırakmasının üzerine durgunluk döneminin olumsuz etkilerini oldukça önemsemişlerdir ve kötümser iktisatçı olarak görüşlerini dile getirmişlerdir.

Ekonomik Büyüme modelini savunan ekonomistler büyümeyi üç farklı bakış açısı ile savunurlar. Bu yaklaşımlar;

- İyimser Yaklaşım (Adam Smith)
- Kötümser Yaklaşım (David Ricardo, Malthus)
- İlimli Yaklaşım (J.S. Mill)

Olmak üzere üç farklı bakış açısını temsil etmektedir.

İyimser Yaklaşım: Klasik ekonomiyi benimseyen ekonomistlerden iyimser yaklaşım ideolojisini benimseyen ekonomist Adam Smith'tir. Smith'e göre ekonomik büyüme süreci asla son bulmayacak bir süreçtir. Smith'in iyimser yaklaşımı savunmasında yapmış olduğu varsayımlar:

- *“Makineler, üretim sürecinde emeğin tamamlayıcısı konumundadırlar”.*
- *“Azalan verimlerin yıkıcı etkisi devre dışı bırakılmış bunun yerine artan getiriler esas alınmıştır”.*
- *“İşbölümü neticesinde ortaya çıkan ölçek ekonomileri ve görünmez el bağlamında toplumun genel refah düzeyine odaklanma söz konusudur”* (Berber, 2017: 84).

Smith, Büyüme teorisi ile ilgili görüşlerinde emek, toprak ve sermaye olarak üç faktöre önem vermektedir. Bu faktörlerden gelen getiri ise rant, faiz + kâr ve ücret olarak belirlenmiştir (Adelman, 1961: 26).

Smith, Büyüme Teorisi ile ilgili görüşlerinde, toplumların zenginliklerinin köklerinde işbölümü kavramının bulunduğu ve işbölümü kavramının kökeninde ise mübadele kavramının bulunduğu, insanların mübadele eğilimlerinin kökeninde ise bireysel çıkarlar olduğu düşüncesini savunmuştur. Smith'in görüşüne göre; sermaye birikimini etkileyen en önemli faktörlerden birisi de işbölümü kavramıdır.

Bireyler arasında işbölümüyle birlikte artan uzmanlaşmalar sonucunda sermaye birikiminin artış göstermesi sebebiyle verimlilik artışı gerçekleşecektir ve piyasalar büyüme gerçekleştirecektir.

Smith, büyüme teorisinde emek ile ilgili olarak:

“Bu yüzden, emeğin cömertçe ödüllendirilmesi, ulusal zenginliğin büyüme içinde olmasının doğal belirtisi olduğu kadar, zorunlu bir sonucudur da. Öte yandan, çalışan yoksulların yetersiz geçimi duraklamanın, geçinememeleri ise hızlı bir gerilemenin doğal göstergeleridir” (Smith, çev.1776/2017: 87 1.Cilt)

İfadelerini kullanmıştır.

Klasik İktisat yaklaşımında, Büyüme Teorileriyle ilgili olarak ekonomik büyümelerin ve toplumların refahı açısından bir artış bulunması durumunda üretim artışına bağlı olarak büyüme gerçekleşmektedir. Üretim artışına bağlı olarak gelişen bu refah ve büyüme kavramıyla beraber ekonominin arz yönüne daha fazla ağırlık verilmelidir. Arz yönüne verilen ağırlıkla beraber her arz kendi talebini yaratır görüşü oldukça kuvvetli bir şekilde savunulmaya başlanmıştır ve toplam talep kavramı, arz kavramından sonra ikinci sırada gelmiştir (Savaş, 1994: 182).

Adam Smith, Büyüme Teorisi ile ilgili düşüncelerini etkin ücretler teorisi ve tam zenginlik aşamalarını da ifade ederek anlatmıştır. Sermaye birikiminin artış göstermesiyle beraber işçilerin göstermiş olduğu verimlilik oranı da artış sağlayacağından dolayı ek olarak işçiye ihtiyaç duyulmamaya başlayacaktır. İşçiye talep azaldığı zaman ücretler düşecektir ve nüfus oranları düşüşe geçecektir. Bu durum etkin ücretler teorisi kavramını ifade etmektedir. Tam zenginlik aşaması ise büyüme oranının en son artış gösterebileceği sınır olarak ifade edilebilir. En üst sınırdaki olduğu için zenginlik, durağan bir dönem geçirecektir. İşbölümü, uzmanlaşma ve sermayenin artması sonucunda kendini besleyen doğal kaynaklar, büyüme faaliyetleri bir noktadan sonra artış gösteremeyecek ve zenginliğin üst sınır limiti belirlenecektir.

Büyüme Teorisi ile ilgili üç aşamalı bir büyüme planı belirleyen Smith'e göre Çin, Osmanlı İmparatorluğu vb. devletler büyüme faaliyetlerini en düşük düzeyde

(1.Aşama) olduğunu ifade etmiştir. Özgürlüklerini sağlamış olan ülkelerden Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere vb. ülkeler orta seviyede (2.Aşama) büyüme faaliyetlerini gerçekleştiriyordur. Smith, yaşadığı yıllarda herhangi bir ülkenin en üst seviyede büyüme faaliyeti (3.Aşama) uygulayamadığını ve böyle bir ülkenin olmadığını vurgulamıştır. Smith, ülkelerin büyüme faaliyetlerinin önündeki en büyük engelin doğal koşullar sebebiyle büyümemeye olduğunu belirtmiştir. Sınırlı araziler, iklim, coğrafya vb. koşullar nedeniyle büyüme bir miktar gerçekleşiyordu fakat kapasitesini doldurduğu an itibarıyla büyüme durmaya başlıyordu. Klasik İktisatçılara göre büyüme faaliyetlerini engelleyen en önemli engel piyasalarda devletin sisteme müdahalede bulunması durumudur (Kibritçioğlu, 2002: 1-15).

Adam Smith'in düşüncesine göre işbölümü kavramı, büyüme faaliyetlerindeki görüşlerin çıkma noktası olarak görülür. İşbölümü kavramı hem firmalar hem işçiler açısından önem arz etmektedir. İşçiler açısından araştırıldığı zaman işbölümü kavramı, işçilerin üretimin bütün aşamalarında olmak yerine tek bir aşamada olmaları gerektiğini, işçiler açısından zamandan tasarruf ve maksimum fayda sağlaması gerekliliği savunulur. Firma açısından işbölümü kavramına bakıldığında ise firmanın birçok sektörde mal üretmek yerine daha tecrübeli ve usta olduğu üretime daha yatkın olduğu mal üzerinde yoğunlaşması gerektiği ifade edilir (Berber, 2017: 86).

3.1.1 Ekonomik Büyüme Aşamaları: Büyüme ve Durgunluk Süreci

Smith'in ekonomik koşullarda büyüme süreci ile ilgili görüşlerini tek bir açıdan incelemek yerine mikro ve makro değişkenler ile ilişkilendirerek açıklamak daha faydalı olmaktadır. Smith, Büyüme Teorisi ile ilgili görüşlerinde iki temel noktayı baz almıştır. 'İşbölümü' ve 'Sermaye Birikimi' büyüme teorisinde iki temel faktör olarak nitelendirilmektedir. İşbölümü ve uzmanlaşmanın gerçekleşmesinde önemli olan ilke piyasaların genişlik kapasitesidir. Piyasaların genişliğini etkileyen birçok faktör mevcuttur. Aşağıda gösterilen şekilde belirtildiği gibi işbölümü, verimlilik artışı, sermaye stoku artışı, üretim artışı ve bu artışları etkileyen yan faktörler piyasanın genişlemesinde etkili olmaktadır.

İşbölümüne gidildiği takdirde verimlilik artışının gerçekleşmesiyle iş gücünde artış ve işçinin performansında gerçekleşen artış işçinin ücretine de

yansıyacaktır. Aynı şekilde üretim artışı, gelir artışını etkilediği takdirde tasarruflarda artış meydana gelecektir. Bu faktörler birbirleriyle ilişkili olarak piyasanın genişlemesine sebebiyet verecektir (Berber, 2017: 95).

Ekonomik büyüme ile ilgili düşüncelerini açıklayan Smith:

“Dolayısıyla, ücretle geçinenlere olan talep zorunlu olarak, her ülkenin geliri ve mal mevcudundaki artış oranında artar bunlar artmadan işçi talebinin artması mümkün değildir. Gelirin ve mal mevcudunun artması demek ulusal zenginliğin artması demektir. Bu yüzden, ücretle geçinenlere olan talep, doğal olarak ulusal zenginliğin büyümesi oranında artar; bu büyüme olmadan artması mümkün değildir” (Smith, çev.1776/2017: 83 1.Cilt)

Smith, eserinde büyüme sürecinin direkt nüfus oranını etkilediğini ifade etmiştir.

Smith:

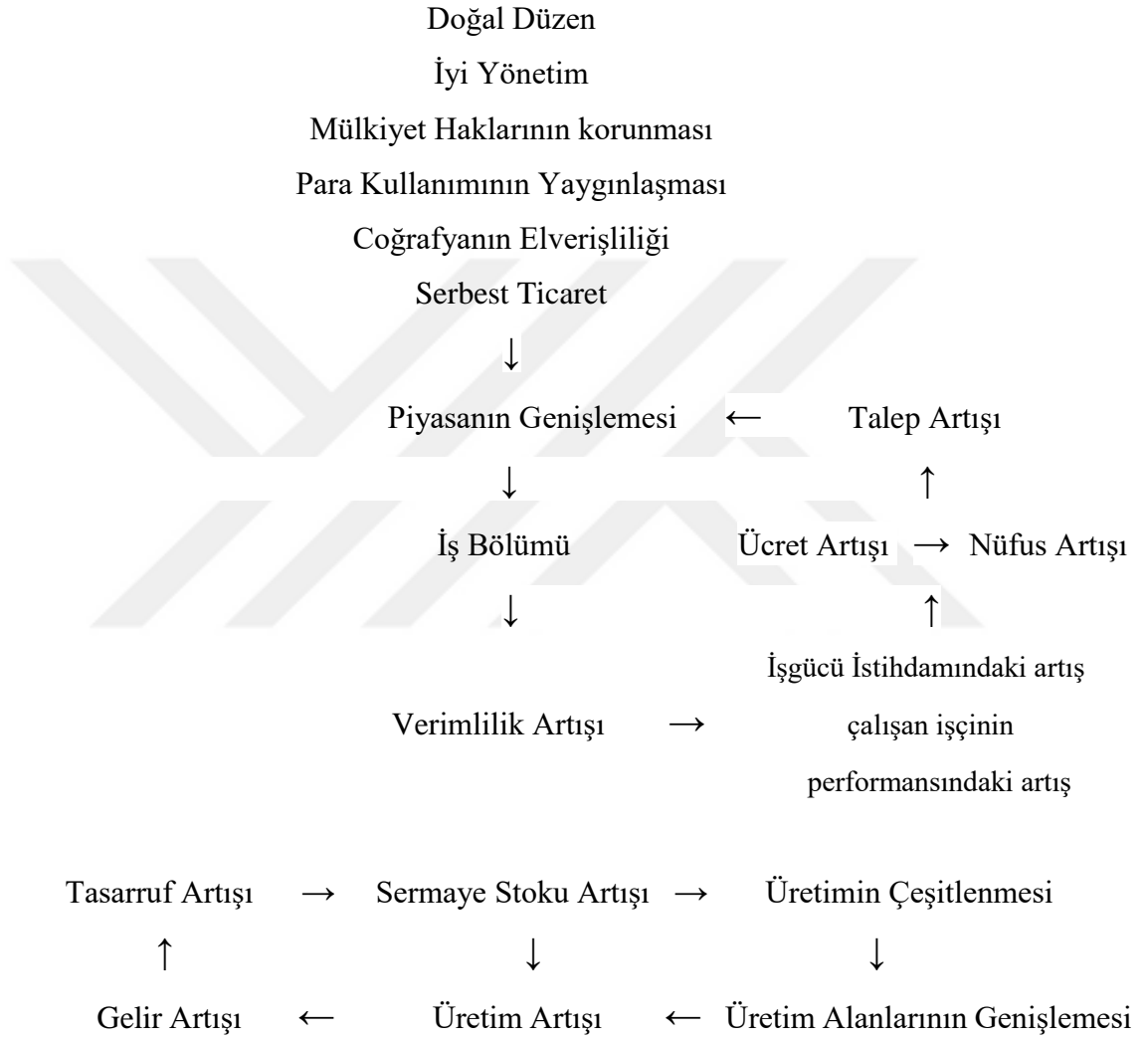
“Dolayısıyla emeğe verilen cömert ödül, artan zenginliğin sonucu olduğu gibi, artan nüfusun da nedenidir. Bundan yakınmak, en önemli kamu refahının zorunlu nedenine ve sonucuna ağıt yakmak demektir” (Smith, çev.1776/2017: 95 1.Cilt)

İfadelerini kullanmıştır.

Klasik Ekonomi yaklaşımına göre büyümenin gerçekleşebilmesi için uzun dönemde iki temel faktör ortaya çıkmaktadır. Büyümenin temel faktörleri olarak ‘nüfus artışı’ ve ‘sermaye birikimi’ kavramları belirtilmektedir. Azalan verimler’in etkisi altında olan bu iki faktör, teknolojide meydana gelen gelişmeler ile beraber uzun dönemde ülkelerin büyüme faaliyetlerini etkilemektedir. Adam Smith, ülkelerin büyüme faaliyetlerini gerçekleştirirken birçok faktörün önemli olduğunu kabul etmekle birlikte bu faktörlerden iki tanesini ön plana çıkartmıştır. Smith, üretim artışlarının temelinde ‘uzmanlaşma’, ‘işbölümü’ kavramları ve işbölümü kavramından sonra sermaye birikimi kavramının yer aldığını belirtmiştir. Bu iki temel faktör

büyüme faaliyetlerinde kesinlikle olması gereken faktörler olarak Smith tarafından belirtilmiştir (Berber, 2017: 83-85).

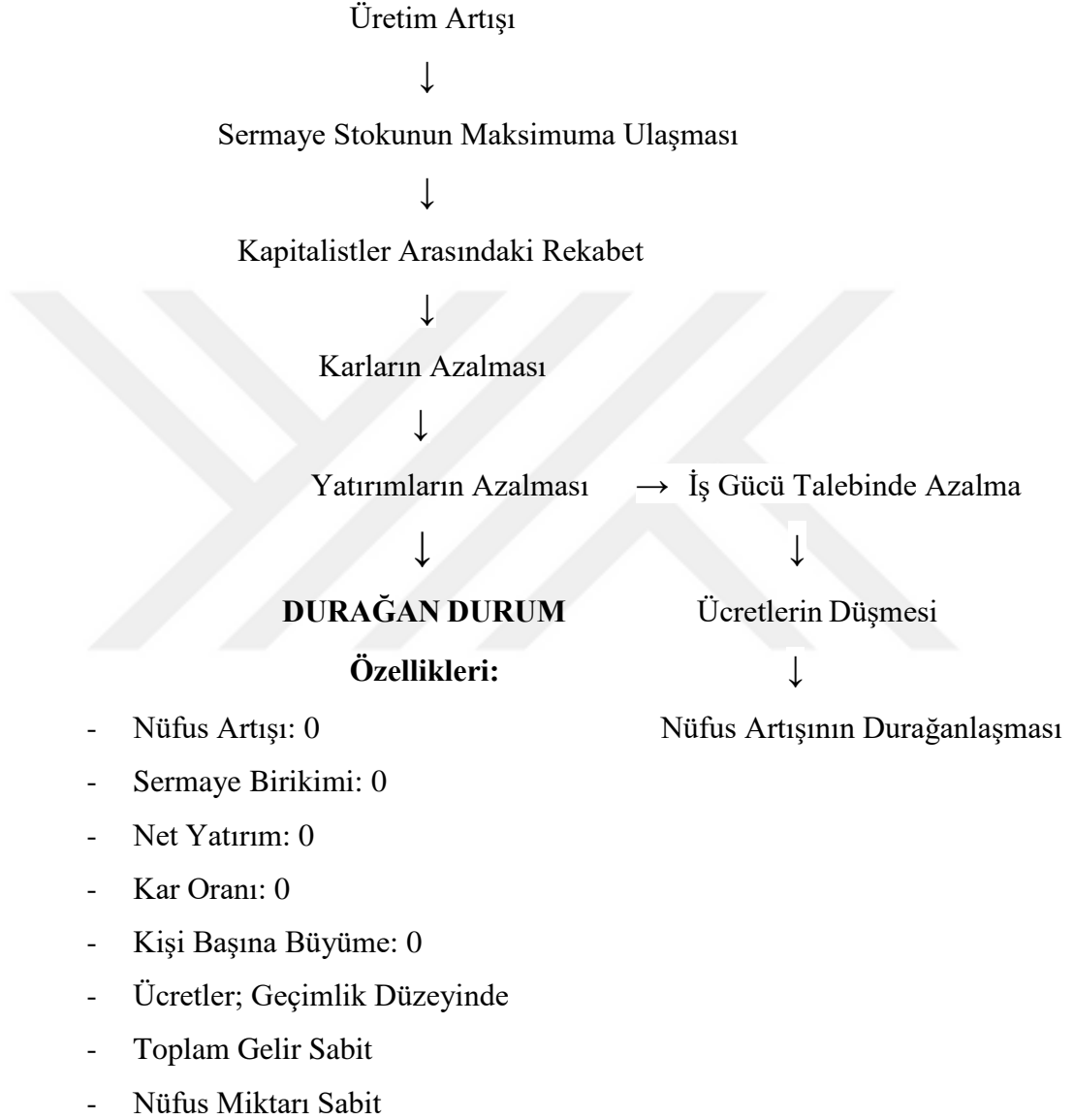
Şekil 1. Adam Smith Ekonomide Büyüme Süreci

Smith, ekonomik büyüme sürecini birçok etken ile açıklamıştır. Piyasaların genişlemesinin birçok sebebi olduğunu ifade eden Smith, genişleyen piyasaların işbölümünü arttıracaklarını ve gelişen işbölümü ile birlikte verimlilik artışı gerçekleşeceğini belirtmiştir. Birbirini etkileyen bu faktörler büyüme sürecinin hızlanmasını da etkilemektedirler. İşgücü istihdamında yaşanan artış ise ücretleri arttıracak üzere artan ücretler sonucunda nüfus oranlarında da doğru orantılı bir şekilde artış meydana gelecektir. Ücretlerin yüksek olması, verimlilik artışı ve

işbölümünün gelişmesi vb. faktörler sebebiyle de bu süreçte bulunmak isteyen bireylerin sayısı artacaktır ve talep artışı meydana gelecektir.

Şekil 2. Adam Smith Ekonomide Durgunluk Süreci

Smith'e göre durgunluk dönemi: Durağan biçimde olan ekonomilerin kâr oranlarının azalmasıyla birlikte yatırımlar azalacaktır. Yatırımların azalması durumunda işgücü piyasalarında oluşacak talep azalacaktır ve talep azalması ücretleri aynı oranda düşürecektir. Ücretlerin düşmesi ve işgücü piyasalarında gerçekleşen talep azalması aynı oranda nüfus artışının da azalmasına sebebiyet verecektir.

Durağan durumda olan ekonomiler, nüfus artışının, sermaye birikiminin, net yatırım ve kâr oranlarının, ücretlerin ve kişi başına düşen gelirlerin minimum seviyelerde hatta hiç olmadığı varsayılarak hareket edilen ekonomik bir süreçtir.

3.2. İşbölümü

İşbölümü kavramı insanlığın ilk çağlarından itibaren etkili olan bir iktisadi eylem olarak nitelendirilebilmektedir. Ancak, işbölümü kavramı 18.Yüzyıl İskoç iktisadi düşüncesi oluşmaya başlayana kadar toplumlarda emek kavramının üretimi maksimize edecek olan bir kavram olarak varsayılmaması ve üretimde nicel yerine nitel gelişmelerin sebebiyet verdiği bir kavram olarak ifade edilmesinden dolayı yeni bir tanıma ihtiyaç duymaktaydı. “*Üretimin nicel bir gücü olarak ele alınması, sanayi devrimi öncesi İngiltere’inde ortaya çıkmış ve en sistematik, en iyi ifade edilmiş şeklini Adam Smith’in Milletlerin Zenginliği eserinde bulmuştur.*” (Murteza, 2019: 165)

Adam Smith, yayımlanmış olduğu ‘Ulusların Zenginliği’ adlı eserinin birinci kitabı olarak nitelendirilen “Emeğin Üretim Gücündeki Gelişmenin Nedenleri ve Ürünün Çeşitli Halk Kesimleri Arasında Doğal Bölüşüm Düzeni Üstüne” adlı kitabının birinci bölümünde işbölümü kavramını açıklamış ve örnekler ile zenginleştirmiştir.

Smith, emeğin gelişimi ve emek harcarken gösterilen ustalık kabiliyetinin büyük bir bölümünün işbölümü neticesinde ortaya çıktığını şu sözleri ile ifade etmiştir.

“Emeğin üretim gücündeki en büyük gelişmenin ve emek harcarken gösterilen ya da yönlendirilen ustalık, beceri ve muhakeme yeteneğinin büyük bir bölümünün işbölümü sonucu ortaya çıktığı anlaşılmaktadır” (Smith, çev.1776/2017: 17 1.Cilt).

Smith, emeğin üretim gücünün artmasını işbölümü kavramı ile doğrusal olarak ilişkilendirmiştir. Smith, eserinde; “*Oysa işbölümü, her zanaate ne ölçüde uygulanabilirse, emeğin üretim gücünün o oranda artmasına yol açmaktadır*” sözleri ile ifade etmiştir. Smith’e göre işbölümünün gelişmiş olması ve hayatımıza entegre

olması emeğin verimliliğini arttırdığı gibi üretim gücünde de artış meydana getirecektir (Smith, çev.1776/2017:18 1.Cilt).

Smith'in işbölümü kavramı toplumların gelişme aşamasında ve büyümelerinde en etkili faktör olarak nitelendirilir. Büyümenin ve gelişmenin en temel nedenini altın ve gümüş olarak belirten bireylerin aksine büyümenin ve gelişmenin işbölümü kavramı ve toplumun çalışma oranıyla doğru orantılı olduğu görüşünü benimsemiştir. Adam Smith, işbölümü kavramını iki farklı şekilde açıklamıştır. İşbölümü kavramı: Ekonomik kalkınmada etkin bir rol oynayan iş gücü faktörünün uzmanlaşmasıyla birlikte olabileceğini ve işbölümü kavramının birbirlerinden farklı alanlarda bireylerin tam istihdam sağlamak amacıyla ayrılması biçiminde ifade etmektedir (Karışman, 2010: 308 - 309).

Smith'in meşhur toplu iğne örneğinin ortaya çıkışı ve toplu iğne örneğinden bahsedecek olursak Smith bizzat ziyaret etmiş olduğu imalathanede gördüklerini analiz ederek bir sonuç elde etmiştir. Smith:

“Bir işçi teli gerer, bir başkası düzeltir, bir üçüncüsü keser, dördüncüsü ucunu sivriltilir, beşincisi toplu ucun takılabilmesi için tepesini ezer; topluiğne başının yapımı iki veya üç ayrı işlem gerektirir; bunu iğneye takmak da ayrı bir işlemdir, topluiğneleri beyazlatmak yine ayrı bir iştir; iğneleri paketlemek bile ayrı bir iştir...” (Smith, çev. 1776/2017:18 1.Cilt).

İşbölümünün önemi ise bu aşamada ortaya çıkmaktadır. Smith işbölümünün önemini ziyaret etmiş olduğu imalathane örneği ile açıklamaya devam etmiştir:

“Sadece on işçinin çalıştığı, dolayısıyla da bazı işçilerin bu işlemlerden ikisini üçünü birden yaptığı bu tip küçük bir imalathane gördüm. Yoksul bir yer olduğu için gerekli aletleri yetersizdi, ama sıkı çalıştıklarında günde on iki pound topluiğne yapabiliyorlardı. Bir pound 'da dört bini aşkın orta boy topluiğne bulunur. Böylece, o on kişi, birlikte bir günde kırk sekiz bini aşkın topluiğne yapabiliyorlardı. Demek ki bir adam, günde kırk sekiz binin onda biri, yani

dört bin sekiz yüz iğne yapıyor sayılabilir. Oysa ayrı ayrı ve birbirlerinden bağımsız çalışsalar ve özel olarak bu iş için yetişmemiş olsalar, her biri tek başına günde kuşkusuz yirmi iğne hatta belki de tek bir iğne bile yapamayacaktı; yani uygun bir işbölümü ve değişik işlemlerin elverişli birleşimi sonucunda, şu an başarabildiklerinin iki yüz kırkta birini, belki de dört bin sekiz yüzde birini bile yapamayacaklardı” (Smith, çev. 1776 / 2017: 18 1.Cilt).

Smith, toplu iğne örneği ile işbölümü kavramının önemini ve üretim aşamasında işbölümü gerçekleştiği takdirde verimliliği nasıl arttırdığını, zamandan nasıl tasarruf edildiğini ve işçilerin bir iş için yetişmiş olmasının öneminden bahsetmiştir.

Smith, işbölümü kavramının önemini bütün eser boyunca vurgularken işbölümü kavramının işleyişi sonucunda hayatımıza etkilerini şu sözler ile ifade etmiştir.

“İşbölümü sonucunda aynı sayıda insanın iş miktarında sağlayabildikleri bu büyük artış, üç ayrı nedenden kaynaklanmaktadır: Birinci olarak her bir işçinin becerisinin artması; ikinci olarak, bir işten diğerine geçerken genellikle yitirilen zamanın tasarrufu ve son olarak da, işi kolaylaştırıp kısaltan ve tek kişiye birçok kişinin yerini tutma olanağı sağlayan çok sayıda makinenin bulunması” (Smith, çev. 1776/2017: 20 1.Cilt)

Smith’in yukarıda belirttiğimiz ifadesini ayrıntılı ifade etmek gerekirse birinci neden ile ilgili olarak: herhangi bir işte uzman olan kişi, başka bir iş yapması beklendiği takdirde o iş ile ilgili bilgi ve tecrübe seviyesi az olduğundan mütevellit üretmesi gereken miktardan daha az miktarda ve daha fazla zaman diliminde bir ürün ortaya çıkartacaktır. Sadece bir iş ile ilgilenen birey, o iş ile ilgili bütün teknikleri öğrendiği ve uzmanlaştığı takdirde kendisinden istenilen üründen daha fazla miktarda

ve az bir zaman diliminde bahsi geçen ürünü ortaya çıkartabilecektir. Sadece bir iş ile meşgul olan birey, bahsi geçen iş ile ilgili her tekniği öğrendiğinden dolayı o sektörde kendisini geliştirecektir ve icra etmiş olduğu iş ile ilgili becerisini en üst seviyeye taşıyacaktır.

İkinci neden ile ilgili olarak: bireyin herhangi bir iş kolundan diğer iş koluna geçerken yitirdiği zaman ele alınmış olup Smith, tek bir işe yoğunlaşan bireyin zaman tasarrufu elde edeceğini ifade etmiştir. Bir iş kolundan farklı bir iş koluna geçmenin zorluğunu eserinde belirten Smith, bireyin bu iş değişiklikleri sonrasında verimsiz ve isteksiz çalışabileceğini ve bu durumun bireyin gelişimini olumsuz yönde etkileyeceğini belirtmiştir.

İşbölümü ile ilgili üçüncü ve son neden olarak makinelere değinen Smith:

“Herkes, uygun makinelerin kullanılması sonucunda işlerin ne kadar kolaylaşmış olduğunu fark etmiş olmalıdır. Buna bir örnek vermeye bile gerek yoktur. Bu nedenle ben sadece, işi bu ölçüde kolaylaştırıp kısaltan tüm bu makinelerin, aslında işbölümü sonunda icat olduğunu söyleyeceğim” (Smith, çev. 1776:2017: 21 1.Cilt)

İfadelerini kullanmıştır.

Sanayi Devrimi sonucunda makineleşme oranının artmasıyla birlikte insan gücünün yerini makine gücü almıştır. Bir iş kolunda üç – beş işçinin yapabileceği bir işi sadece bir makine tek başına yapabilir düzeye gelmiştir. Bu oluşan yeni sistem işbölümü sonucunda ihtiyaç duyulan makinelerin oluşumu ile ilgili olarak Smith, tarafından eserinde belirtilmiştir.

Smith, Birinci kitabının ikinci bölümünde “İşbölümüne Yol Açan Esas Üstüne” adlı başlık altında:

“Bu kadar çok yararı doğuran işbölümü, gerçekte, yol açtığı genel zenginliği öngören ve amaçlayan herhangi bir bilinçli düşünce ürünü değildir. İşbölümü, insan doğasında pek geniş bir yer tutmayan belli bir eğilimin, çok ağır, yavaş yavaş gelişen ancak yine de zorunlu olan sonucudur: mal değişimi, takas, bir şeyi başka bir şeyle mübadele etme eğilimi” (Smith, çev. 1776/2017:25 1.Cilt).

İfadelerini kullanmıştır.

Smith, yukarıda bahsetmiş olduğu işbölümüne sebebiyet veren esaslar üzerine yapmış olduğu analizde mübadele etme eğilimine dikkat çekmiştir. Takas ve mübadele eğilimine bütün insanlarda rastlanacağını ifade eden Smith, insan dışında herhangi bir canlı türünde bu eğilimin olmadığını ifade etmiştir. Hayvanlar ile ilgili olarak şu sözleri söyleyen Smith: *“Hiç kimse bir köpeğin başka bir köpekle gönüllü olarak ve hak yemeden kemik değiş tokuşu yaptığını görmemiştir”* sözleri ile düşüncelerini ifade etmiştir (Smith, çev. 1776/2017:25 1.Cilt).

Smith, işbölümü ve canlılar arasında analizler yapmış ve bu analizleri sonucunda hayvanların yavru dönemlerinden itibaren bağımsız olduğunu ve doğal yaşamlarında herhangi bir canlıdan yardım almadan hayatlarını sürdürdüğünü belirtmiştir. Smith, bu durumu insanlar için *“Ancak insanın hemen her zaman kendi hemcinslerinin yardımına gereksinmesi vardır ve bu yardımı sadece onların cömertliğine bağlı olarak beklerse, eli boş kalır. Kendine yarar sağlayacak bir biçimde onların bencilliğine seslenirse ve kendisinin onlardan istediğini yerine getirmelerinin onların da çıkarına olduğunu gösterebilirse başarılı olma şansı yüksek olacaktır”* şeklinde ifade etmiştir (Smith, çev. 1776/2017: 26 1.Cilt)

Smith’in değiş tokuş ile ilgili yukarıda bahsettiği sözlerinin bireyin bencilliği olarak nitelendirilen özelliği ile ilgili olduğunu belirterek aslında bencillik kelimesinin kökeninde bireylerin elde etmek istediği kişisel kazanç mantığı olduğunu ve bencillik kelimesinin bireysel kazanç olarak düşünülebileceğini kavramak gerekmektedir.

Smith'in bencillik yani kişisel kazanç ile ilgili meşhur sözü:

“Yemeğimizi kasabın, biracının ya da fırıncının yardımseverliğinden dolayı değil, onların kendi çıkarlarını gözetmeleri nedeniyle elde ederiz. Onların insancılıklarına değil, bencilliklerine sesleniriz ve her zaman, kendi ihtiyaçlarımızdan değil, onların kazançlarından söz ederiz. Dilenciden başka hiç kimse, yalnızca hemşerilerinin yardımseverliğine dayanarak yaşamaz. Hatta dilenci bile tamamıyla buna güvenmez, iyiliksever insanların yardımları geçim kaynağını karşılamaktadır” (Smith, çev. 1776/2017: 26 1.Cilt)

Değiş tokuş kavramı, işbölümünü yaratmaktadır. İşbölümü sayesinde insan gereksinim duyduğu ihtiyaçlarının büyük çoğunluğunu pazardan satın alır. Sahip olduğu zenginlik miktarı doğrultusunda bu ihtiyaçlarını karşılama düzeyi belirginleşir. Locke'deki insan olmaktan kaynaklanan kavram “Doğal Hak” kavramı, Adam Smith'in mülkiyet anlayışında kaybolur. Smith, öngörmüş olduğu toplum ile ilgili, toplumun kendiliğinden doğal bir yasa ile makine gibi işleyeceği ve etik kaygılar barındırmayan bir sistem içerisinde olduğunu belirtmiştir. Smith'in teorisinde evrensel geçerliliğe sahip olan toplumda doğal kanunların bulunması asıl ve hedeflenen amaçtır. Bu yasalar, insanların iradesi dışında gerçekleşen doğa kanunları olarak nitelendirilen ve kendiliğinden harekete geçen yasalar olarak kabul edilmektedir (Şimşek, 2017: 88).

Smith, takas ve mal değişimi kavramlarının ortaya çıkmaması durumunda bireylerin ihtiyaç duymuş oldukları her şeyi kendi başlarına elde etmek zorunda kalacağını ve herkesin hayatta kalabilmek için görevlerinin aynı veya benzer olmasından mütevellit bireylerin büyük yeteneklerini keşfedemeyeceklerini ve meslek farklılıklarının oluşmayacağını vurgulamıştır. Smith *“Farklı mesleklerden insanlar arasında son derece belirgin bir yetenek farklılığı doğuran bu eğilim, aynı zamanda, bu farklılığı yararlı kılan bir etmendir”* sözleri ile işbölümü ve takas arasında bağlantı olduğunu beyan etmiştir (Smith, çev.1776 /2017: 28 1.Cilt).

Smith'in Ulusların Zenginliği adlı eserinde bahsettiği doğal yetenek üzerine:

“Gerçekte, insanlar arasında doğal olarak bulunan yetenek farklılığı sandığımızdan çok daha azdır ve değişik mesleklerden insanları ayırt eder görünen çok farklı yetenekler, çoğu zaman işbölümünün nedeni olmaktan çok sonucudur. Birbirine hiç benzemeyen insanlar arasındaki fark, örneğin bir filozofla basit bir sokak hamalı arasındaki fark, pek o kadar yaratılıştan değil, alışkanlık, gelenek ve eğitimden kaynaklanıyor gibi görünmektedir” (Smith, çev. 1776/2017:27 1.Cilt)

Düşüncelerini ifade etmiştir.

Smith, birinci kitabın üçüncü bölümünde “Pazarın Büyüklüğünün İşbölümünü Sınırlaması” adlı başlık altında işbölümü ve piyasa hakkında açıklamalarda bulunmuştur:

“İşbölümüne yol açan şey mübadele etme gücü olduğu gibi, işbölümünün boyutları da her zaman, bu gücün büyüklüğü ile ya da bir başka deyimle pazarın büyüklüğü ile sınırlı olmak zorundadır. Pazar çok küçük olduğunda, kendi emek ürününün kendi tüketiminden arta kalan fazlasını istediği zaman, diğer insanların emek ürünlerinin fazlasıyla mübadele edemeyeceği için, hiç kimse kendisine tümüyle tek bir işe vermek istemez” (Smith, çev.1776 / 2017: 29 1.Cilt).

Biçiminde düşüncelerini ifade etmiştir.

Smith, pazar büyüklüğünün doğrudan işbölümünü etkilediğini ifade etmiş ve savunmuştur. Bazı işlerin vasıfsız olsalar bile büyük kentlerden başka herhangi bir yerde yürütülemeyeceğini ifade etmiştir. Smith:

“İskoçya'nın dağlık kesimlerindeki gibi çok az insanın oturduğu bir bölgede, oraya buraya dağılmış ufak köylerle arazide tek bir başına evde oturan her çiftçi ailesinin kasabı, fırıncısı, biracısı olmak zorundadır”
(Smith, çev. 1776/2017:29 1.Cilt).

İfadesini kullanmıştır.

Smith, işbölümü kavramı ile ilgili yapmış olduğu Ekonomik Büyüme analizinde önemli bir konuya değinmiştir. Bu konu; bağımlılık ve dayanışmadır. Bağımlılık ve dayanışma kavramları aslında sosyolojik olarak nitelendirilen olgulardır ve Smith'in oluşturmuş olduğu iktisadi model için vazgeçilmez unsurlardır. Bağımlılık ve dayanışma unsurları Smith'in eski branşı olarak nitelendirilen Ahlak felsefesinden kazandığı kavramlardır (Raphael, çev. Erdem ve Çelenk 2014: 14).

Smith, nüfusun az olduğu yerleşim yerlerinde bireylerin her işi kendilerinin yapmaları gerektiğini belirtmiş olup bu durumun işbölümü kavramının gelişmesinde olumsuz bir durum sergileyeceğinden söz etmiştir. İhtiyaçlarını birbirleri ile değiş tokuş yapamayan insanlar hayatta kalabilmeleri için kendi ihtiyaçlarını kendileri gidermek zorunda kaldıklarından dolayı her işi az da olsa yapmak zorunda kalmaktadırlar. İşbölümü kavramının oluşmamasından dolayı hem yapılan işlerin kalitesi düşmekte hem zaman bakımından tasarruf sağlanamamaktadır.

3.3. Adam Smith'in Değerli Madenler İle İlgili Görüşleri

Adam Smith'in yaşadığı dönemde madenlerden gümüş ile ilgili olan görüşlerini 'Ulusların Zenginliği' adlı eserinde ele almıştır. Gümüş madenine atfedilen değer ile tahıl grubuna atfedilen değer aynı oranda artmadığını ifade etmiştir. Gümüş, tahıl grubuna göre daha fazla değer kazanmıştır ve kazanmış olduğu bu değer sonucunda piyasalarda oluşturulan miktarların eski dönemlerdeki miktarlar ile eşit seviyede olmasına rağmen toprakların verimliliğini arttırmasından dolayı bireyler

tarafından gümüş madenine talep artmıştır. Zenginlerin taleplerine göre şekillenen piyasalarda zengin bireyler açısından değerli görülen madenlere talebin artmasıyla birlikte, daha çok gümüş tabak, süs eşyası vb. madenlere ihtiyaç durumu ortaya çıkmıştır.

Coğrafi olarak o dönemde Avrupa'da faaliyet gösteren pazarların çoğunda gümüş madenini elde etmeyi sağlayan ocaklar büyük çoğunlukla tükenmişlerdi ve tükenmelerinden dolayı maliyetleri gittikçe artmaktaydı. Adam Smith, Emek ve Rant Teorisi ile ilgili görüşlerinde de belirttiği gibi her şeyin ilk ortaya çıkmasında emek faktörünün etkisinden bahsetmiştir. Gümüşün ve diğer bütün metallerin asıl bilinmesi gereken değeri herhangi bir özel meta ile ölçülmemektedir. Her zaman asıl değer emek olduğunu vurgulamıştır.

Bireyler arasında oluşan düşünceye göre ülkede bireyler arasında zenginlik oranının artmasıyla beraber doğal ekonomik sebeplerden dolayı gümüş talebinin artmasıyla birlikte gümüş miktarları arttıkça, gümüşün değeri azalacağı yönündeki spekülasyon düşünceler toplumda yaşayan bireyleri yanılgı yoluna düşürmektedir. Bireyler daha fazla maden yatakları bulunduğu zaman çıkartılmış madenlerin pazara inmesiyle birlikte takas fiyatlarının düşeceği görüşünü benimsediklerini ve bu sebepten fazla maden üretiminden dolayı zamanla maden fiyatlarının takas sisteminde fiyat olarak düşeceği görüşünü savunuyorlardı. Hâlbuki bir ülkede zenginlik artması durumunda halkın ödeme gücü oldukça yerinde olacaktır. Oluşan bu durumda giderek çoğaltılan madenlerden oluşmuş gümüş eşyalar almak isteyeceklerdir. Bireyler arasında zenginlik göstergesi olarak sayılabilecek resim, heykel vb. lüks maddelerin miktarında gözle görülür bir şekilde artış meydana gelecektir. Bütün madenler kendi değerlerine en yüksek pay verilen pazarları tercih eder ve ararlar. En iyi fiyatı veren ülkeler kendi içerisinde ödeme gücü en yüksek olan ülkeler olarak nitelendirilmektedirler. Altın veya gümüş gibi değerli madenler toplumların gelişmişlik seviyelerine göre de önemli oranlarda değişimler gösterebilmektedir. Nitelikli, zengin ve üretimin bol olduğu ülkelere altın ve gümüşe olan talep doğal olarak yüksek olacaktır ve mübadele bu yüksek seviyelerden işlem görecektir. Ekonomik olarak gelişmemiş ve alım gücü düşük olan ülkelere ise altın ve gümüş oldukça az rağbet görecektir ve neredeyse mübadele işleminde kullanılmayacaklardır.

Oluşan bu durumda ulusların ekonomik yapılarına göre madenlere verdikleri değer değişiklik gösterebilmektedir (Smith, çev.1776/2017: 202-209 1.Cilt).

Ülkelerin zenginlikleri değerlendirildiği zaman fazla miktarlarda paraya sahip oldukları veya değerli madenlere sahip oldukları düşünülmektedir. Bir ülkenin gelişebilmesi ve zenginleşmesinin en kolay yolu olarak o ülkeye altın ve gümüş madenlerini yığmak varsayımı geçerlidir. Amerika kıtasının keşfedilmesiyle beraber ilerleyen yıllarda bilinmeyen kıyılara gelen İspanyol kâşiflerin ilk sordukları sorular arasında burada altın veya gümüş madenlerinin bulunup bulunmadığı sorusuydu. Bu soruya verilen yanıtı göre kâşifler keşfedilen yerin yerleşime ve gelişime uygun olup olmadığı hakkında genel bir görüşe sahip oluyorlardı.

Ülkeler herhangi bir ihracat faaliyetinde bulunmadan tüketilebilir malları savurgan bir şekilde harcansa ileriki yıllarda oldukça zor zamanlar geçirme ihtimalleri bulunmaktadır. Taşınabilir malların aksine para kavramı ise istikrarlı bir dost olarak tanımlanır. Para, ülke içerisinde tutulabilirse elden ele dolaşmasının bir önemi bulunmamaktadır ve israf edilmesi çok mümkün değildir (Smith, çev. 1776/2011: 15-16 2. Cilt).

Belirli ülkelerin zaman içerisinde zenginleşmesiyle beraber diğer ülkeler de değerli madenlere önem vermeye başlamışlardır ve çeşitli kanunlar getirerek ülkeler arasında değerli madenler vb. unsurların alışverişini engelleme girişiminde bulunmuşlardır. Altın ve gümüş madenlerine sahip ticaretle uğraşan bireyler bu durumdan zaman içerisinde şikâyetçi olmuşlardır. Herhangi bir ülkeden mal getiremeyen veya kendi mallarını uluslararası pazarda satışa çıkartamayan tüccarlar, zaman içerisinde sıkıntılı süreç geçirmişlerdir.

Tüccarlar, ihtiyacı olan malları takas yöntemi aracılığıyla ve değerli madenleri kullanarak çok daha ucuza ülkelerine getirebilme imkânları olmasına rağmen uygulanan kanunlardan dolayı bu faaliyetleri gerçekleştirememelerinden ötürü uygulanan yasalara karşı çıkmaya başlamışlardır.

Smith'in madenler ve dayanıklı mallar ile ilgili eleştirdiği bir düşünce biçimi vardır. Ülkelerin tüketilebilen mallar ile ilgili kısa dönemde bu malları tüketebildiklerinden dolayı tüketilebilen mallara pek önem verilmediğini ve altın,

gümüş vb. dayanıklı ve değerini koruyabilen madenlerin ise her zaman ihraç faaliyetinde bulunulmadığı takdirde sözü geçen süre zarfı boyunca ülkelerin milli servetinde gözle görülür bir artış meydana getireceği düşüncesi yaygındır. Tüketilebilen mallar ile ilgili bu görüş sonucunda ülkenin ticaret faaliyetlerinde zarar etmesinin sebebi ise dayanıklı mallar karşılığında takas sisteminde tüketilebilen mallar kullanılmasından kaynaklandığı görüşünün kabul edilmiş olduğudur. Smith, bu düşünce biçimini eleştirmiştir ve düşüncelerini şöyle ifade etmiştir. “*Ne var ki biz, İngiliz madeni eşyalarının Fransız şaraplarıyla değiş tokuş edildiği bir ticaretin dezavantajlı olduğunu düşünmeyiz*” Smith’in bu düşüncesindeki temel sebep değerli mallara sahip olan ülkelerin ticaretle bu malları kullanmaması sonucunda ilerleyen yıllarda gerektiğinden daha fazla birikeceği görüşü ve ülkelerin bünyelerinde olması gerektiğinden fazla miktarda tava, tencere ve altın, gümüş vb. değerli madenlerin birikmiş olması durumudur. Bireylerin taleplerinden fazla olan tava, tencere miktarı hiçbir anlam ifade etmemektedir. Önemli olan değerli malları ülke toprakları içerisinde tutup ihtiyaçtan fazla biriktirmekten ziyade ülkelerin ihtiyaçları doğrultusunda ‘Bireyselcilik’ ve ‘Rasyonel’ davranış kavramlarını göz ardı edilmeden değerli madenleri ticaretle kullanabilmesidir (Smith, çev. 1776/2011: 24-25 2.cilt).

3.4. Adam Smith’in Para Görüşü

Para bir mübadele aracıdır. Mübadele sistemini örnek ile açıklayalım. Mübadele karşılıklı takas olarak düşünülebilir. İnsanlığın ilk yıllarından beri devam etmiş olan bu sistem bireyler arasında paranın bulunmamış olmasından kaynaklanan sebep ile alışverişi kolaylaştıran bir sistemdir. İstenilen ürünlerin birbirlerine uymaması veya birbirlerine eş değer olmayan ürünlerin takas sisteminde kullanılmak istenmesi olası bir mübadele sistemini takas kurulmadan ortadan kaldırır. Kasap elinde bulunan mevcut etlerden yarısını mübadele için kullanabilir. Fırıncı, et karşılığında ekmek takas teklifi edebilir fakat et ve ekmek arasındaki ölçü nasıl olmalıdır sorusu akıllara gelebilir. Bahsi geçen iki ürün eş değer ürün değildir veya gramaj farklılıkları mübadeleyi nasıl etkiler vb. sorulara yanıt bulmak oldukça zordur. İnsanlar bu sistemin eksikliklerini fark etmeleriyle beraber mübadele sisteminin yerine geçecek birçok alternatif aramışlardır.

Adam Smith, gümüş ve altın madenlerini önemli olarak görse de bu madenlerin bir ülke için servet kaynağı olarak tanımlanmaması gerektiğini belirtmiştir. Ekonomi piyasalarında altın ve gümüş ile işlemler yapmanın zorluğundan dolayı bu madenlerin yerini alacak ve daha az masraf yapılarak ulaşılabilecek kâğıt paraları kullanma fikrini benimsemiştir. Adam Smith, para kavramını ekonomik hayatta amaçtan ziyade daha çok araç olarak nitelendirmiştir (Bocutoğlu, 2012: 73).

Adam Smith, yayımlamış olduğu Ulusların Zenginliği eserinde işbölümü kavramını bir bütün olarak incelemiş ve eser boyunca çeşitli ilişkilendirmeler yaparak okuyucuya aktarmıştır. Smith, birinci kitap dördüncü bölümde “Paranın Kaynağı ve Kullanımı Üstüne” adlı başlık altında para kavramı, para kavramının geçmişi ve kendisinin yaşadığı döneme kadar gerçekleşen tarihsel süreçlerine değinmiştir.

İşbölümünün ortaya çıkmasıyla birlikte diğer kavramlarda ortaya çıkmaya başlamıştır ve hepsi bir zincir halinde birbirini etkilemiştir. İşbölümü kavramının ortaya çıkışı, metaları etkilemekte, metaların alış – satışı ise para kavramı ile ilgili yeni gelişmelere olanak sağlamaktadır. Paranın ortaya çıkması ile birlikte ücret farklılıkları, sektörel gelişme ve farklılıklar vb. kavramlar da ortaya çıkmıştır.

Smith, para kavramının ortaya çıkmasının ana etkenini şu sözler ile ifade etmektedir:

“İşbölümü iyice yerleştikten sonra, artık insanlar kendi emek ürünleriyle ihtiyaçlarının sadece çok küçük bir bölümünü karşılayabilirler. Gereksinimlerinin çok büyük bir bölümünü kişi, kendi tüketiminden artan, emek ürününün fazlasını başka insanların emeklerinin ürün fazlaları içinde gerek duyduğu şeylerle mübadele ederek karşılar. Böylece, her insan ancak mübadele yaparak yaşayabilir ya da bir ölçüde tüccar olur ve toplum tümüyle bir ticaret toplumuna dönüşür” (Smith, çev. 1776/2017: 34 1.Cilt).

Smith, yukarıda aktarmış olduğu para kavramının ortaya çıkmasının ana etkeni ile ilgili düşüncelerini aslında birçok temele dayandırarak açıklamıştır. Smith’in sözlerini incelemek gerekirse; İşbölümü kavramının etkisi sonucunda mübadele

kavramının etkisini arttırdığını ve aslında bencillik olarak nitelendirilen kişisel kazanç kavramı sonucunda mübadele olgusunun etkisiyle birlikte toplumda yaşayan bireylerin tüccar olduğunu ve kişisel kazanç önceliği olan bireylerin karşılıklı ticaretleri sonucunda ortaya tümüyle bir ticaret toplumu çıkacağı yönündeki fikirlerini temellere dayandırarak açıklamıştır.

Smith, işbölümü kavramının etkisini göstermesiyle beraber mübadele faaliyetlerinde yaşanan engellere değinmiştir. Smith:

“Diyelim ki, bir adamın elinde belirli bir maldan istediği miktardan fazla varken, diğerinde o mal ona gerekenden azdır. Tabii ki, birincisi fazlanın bir kısmını elinden çıkarmaktan, diğeri ise bunu satın almaktan hoşnut kalacaktır. Ancak, ikincinin elinde bir rastlantı sonucu, ötekinin ihtiyaç duyduğu hiçbir şey yoksa bunların arasında bir mübadele yapılamaz” (Smith, çev. 1776/ 2017: 34 1.Cilt)

Sözleri ile açıklamıştır.

Smith’in cümlesine bir örnek vermek gerekirse; Hayvan satıcısı / kasap ve hayvan yemi satıcısı arasında mübadele olgusunun gerçekleşme olasılığı normal şartlarda çok yüksektir. Ticaretle uğraşan iki tüccar birbirlerinin elinde bulunan mallara ihtiyaç duymalarından mütevellit mübadele işlemi gerçekleşecektir fakat kasap, hayvan yemi üretimine başlarsa veya başka bir şekilde hayvan yemi temin edebilirse bu sefer karşısında bulunan hayvan yemi satıcısından herhangi bir kazanç sağlayamayacağı için mübadele girişimine sıcak bakmayacaktır. Karşılıklı olarak kazanç ilişkisinin kesinlikle olması gerektiğini belirten Smith, olası bir kazanç sağlayamama durumunda mübadele işleminin gerçekleşemeyeceğini ifade etmiştir.

Para kavramının ortaya çıkmasında ve önem kazanmasında etkili olan başka bir sebep ise mübadele edilen iki mal arasında eşitlik sağlanamaması durumunda ortaya çıkacak olan anlaşmazlık durumudur. Smith eserinde bu anlaşmazlığı şöyle ifade etmiştir. *“Örneğin, tuz almak isteyen ancak karşılığında hayvandan başka verebileceği bir şeyi bulunmayan bir adam, bir defada bütün bir öküz ya da bütün bir*

koyun tutarında tuz almak zorunda kalmış olmalıdır” mübadele işlemi sırasında metal veya para olgusu olsaydı tuz almak isteyen birey, almış olduğu tuz miktarında metal / para verebilecek ve ticareti gerçekleştirebilecekken metal / para kavramlarının henüz ortaya çıkmamasından dolayı mübadele işlemi gerçekleşemeyecektir (Smith, çev. 1776/2017: 35 1.Cilt).

Çeşitli metaller, çeşitli uluslar tarafından yüzyıllar boyunca kullanılmıştır. Smith ulusların kullanmış olduğu metalleri şöyle aktarmaktadır:

“Çeşitli uluslar bu amaçla farklı metaller kullanmışlardır. Eski İspartalılarda demir, eski Romalılarda bakır, ticaretle uğraşan zengin ulusların tümünde altın ve gümüş ortak ticaret nesnesi olarak kullanılmıştır” (Smith, çev.1776/2017:36 1.Cilt)

Smith, kullanılmış olan metallerin daha önceleri herhangi bir işaret veya damga vurulmadan kullanılmış olduğunun anlaşıldığını ifade etmiştir. Bu şekilde herhangi bir işaret veya damga kullanılmamış olan metallerin kullanımı oldukça önemli iki risk taşımaktaydı. Birinci sakınca olarak metalleri tartarken oluşan problemler, ikinci sakınca olarak ise metallerde ayar yapılırken karşılaşılan zorluklar. Küçük bir miktar farklılığı sonucunda büyük değer farklılıklarının oluşabileceğini belirten Smith, çok hassas ağırlık birimlerinin ve terazinin kullanılmasını belirtmiştir (Smith, çev.1776/2017: 36 1.Cilt).

Metallerin üzerinde işaret veya damga olması gerekliliğini belirten ve bu sembollerin her türlü yolsuzluğu önleyeceği ve mübadele işlemlerini kolaylaştıracağını belirten Smith, metallerde karşılaşılan problemler ve bu problemlerin yol açabileceği krizlere değinmiştir. Ayar işleminin güçlüğüne ifade eden Smith:

“... Hele ayar işlemi çok daha güç, çok daha külfetlidir, ayrıca metalin bir parçası uygun eriyikler eklenerek bir eritme kabında eritilmedikçe ayar işleminden kesin sonuç almak mümkün değildir. Öte yandan, basılı madeni paranın kurumlaşmasından önceki dönemlerde bu sıkıntılı ve güç işlem yerine getirilmediği zaman, toplum

çok büyük hile ve dolandırıcılıklarla karşılaşmış olmalıdır; insanların mallarına karşılık bir pound ağırlığında katıksız gümüş ya da bakır yerine dış görünüşü bu metallere benzetilmiş, en sert ve adi metallerden yapılma taklit bir karışım alması mümkündür” (Smith, çev.1776/2017: 36 1.Cilt).

Smith ülkelerin alış-satış birimleri arasındaki bağlantıları şöyle açıklamıştır.

“... Oysa şilin ile penny ya da şilin ile pound arasındaki orantının, penny ile pound arasındaki orantı kadar kesin ve sabit olmadığı anlaşılmaktadır. Fransa'nın ilk kral sülalesi döneminde, Fransız sou'su ya da şilin çeşitli zamanlarda beş, on iki, yirmi ve kırk penny içerdiği anlaşılmaktadır. Eski Saksonlarda bir şilin bir dönem, sadece beş penny içerdiği anlaşılmaktadır...” (Smith, çev.1776/2017:38 1 Cilt)

İfadelerini kullanmıştır.

Şilin: Birleşik krallık 'ta ondalık sisteme geçişten önce kullanılan bir para birimidir. Penny ise bir İngiliz Sterlininin yüzde birine denk gelen para birimidir. Pound ise günümüzde Birleşik Krallık 'ta kullanılan para birimidir. Smith, şilin, penny ve pound para birimlerinin birbiri ile kesin ve sabit olmayan oranlarda ilişkili olmasını şu sözleri ile ifade etmiştir ve dönemin hükümdarlarına tepkisini belirtmiştir.

Smith:

“Değerlerindeki değişikliğin nedeni, öyle sanyorum ki, dünyanın tüm ülkelerinde prenslerin ve hükümdarların doymak bilmezlik ve hak tanımazlıkla, uyruklarının güvenini kötüye kullanarak, madeni paralarında başlangıçta var olan metalin gerçek miktarını giderek azaltmalarındır” (Smith, çev.1776/2017:39 1.Cilt).

İfadelerini kullanmıştır.

Smith, ülkelerin paralarını kıyaslamaya devam etmiştir ve sözlerine eserinde şöyle devam etmiştir: *“Bugün İngiliz pound'u ve penny'si asıl değerlerinin yaklaşık üçte biri, İskoç pound'u ve penny'si yaklaşık otuz altıda biri, Fransız pound'u ve penny'si de yaklaşık altmış altıda biri değerine düşmüştür” (Smith, çev.1776/2017: 39 1.Cilt).*

Smith, ülkelerin para birimleri arasındaki bu tutarsız değer düşüklüğü olgusu ile ilgili olarak bu değer düşürme işleminin işlerliğini kazanmasını sağlayan hükümdarların amaçlarının gerekli olan miktardan daha az miktarda gümüş aracılığı ile borçlarını ödemek ve taahhütlerini yerine getirme imkanı sağlamalarından kaynaklandığını belirtmektedir. Borçlarını ödemelerine ve taahhütlerini yerine getirmelerine rağmen Smith, bu davranış biçimini doğru bulmamaktadır. Bu sistemin görünüşte düzgün işlediğini beyan eden Smith, aslında alacaklıların kendilerine ödenmesini bekledikleri miktardan mahrum edildiğini öne sürmekteydi. Devlet içerisinde ki bütün borçlulara da aynı imtiyazlar sağlanmaktaydı. Bu imtiyaz paranın eski değeri ile alınmış olan borçları, ayarı düşük olarak belirlenen paranın nominal miktarı ile ödeyebilmelerinden kaynaklanmaktaydı. Borçlarını paranın nominal değeri ile ödeyen bireyler, bu tür operasyonlar sonucunda gerçekleşen faaliyetler aracılığıyla hep borçluların yararına, alacaklıların ise hep zararına bir durum oluşturmaktaydılar. Öyle zamanlar olmuştur ki bu sebepten ötürü bireylerin kişisel servetlerinde çok büyük değişiklikler meydana gelmiştir (Smith, çev.1776/2017:39 1.Cilt).

Paranın nominal değeri: para, çek, hisse senedi, tahvil, bono vb. kıymetlerin üzerinde yazılı olan değeri ifade etmektedir. İlgili kıymetin reel değerinden ayrımı kıymetin piyasadaki gerçek değerini yansıtmaması, sadece sayısal olarak alım gücünü belirtmesinden kaynaklıdır. Smith'in eleştirmiş olduğu konu ise paranın nominal değerinden dolayı borçlular bu ödemelerden yararlı çıkmakta, alacaklılar ise paranın nominal değeri sonucunda almaları gereken miktarlardan mahrum kalacaklarından dolayı zararlı çıkacaklarından ötürü Smith eleştirel bir tavır sergilemiştir.

Para Arzı kavramı dışsal olarak belirlendiğinden dolayı para arzında gerçekleşen artış, sadece belirlenebilen fiyat artışlarında kullanılacak bir şekilde belirlenmelidir. Gerekli görülmeyen para arzı artışı gerçekleştiğinde miktar kuramı kavramına uygun bir biçimde para arzı sadece fiyat artışlarına neden olmaktadır. Fiyat artışına neden olmak dışında farklı bir şekilde reel sonuç oluşturmamaktadır. Para otoriteleri, bu kavramı ve oluşan bu durumu bilerek davranmalıdırlar (Başoğlu vd. 2004: 7).

Smith, para ile ilgili yapmış olduğu açıklamaları şu sözleri ile tamamlamaktadır: “*Para böylece tüm uygar uluslarda, sayesinde her türlü malın alınıp satıldığı ya da birbiriyle mübadele edildiği genel ticaret aracı olmuştur*” (Smith, çev.1776/2017: 39 1.Cilt).

3.5. Smith’in Faiz Düşüncesi ve Bankalar

Smith, ikinci kitabının dördüncü bölümünde “Faizle Ödünç Verilen Mal Mevcudu Üstüne” adlı başlık altında faiz kavramına ilişkin tanımlama ve açıklamalarda bulunmuştur. Faiz kavramı ve sermaye arasındaki ilişkiye değinen Smith;

“Faizle ödünç verilen mal mevcudunu, ödünç veren her zaman bir sermaye saymaktadır. O, bunun kendisine zamanında geri dönmesine bu arada, ödünç alanın bunu kullanmasına karşılık, kendisine belli bir yıllık kira ödemesini beklemektedir. Ödünç alan kişi bunu, ya bir sermaye olarak ya da acil tüketim amacıyla ayrılan bir mal mevcudu olarak kullanabilir.” (Smith, çev.1776/2017: 375 1.Cilt)

İfadelerini kullanmıştır.

Adam Smith’in düşüncesine göre faiz oranları, kâr oranları ile birlikte hareket etmektedir. Smith, faiz kavramını borç verilmiş olan sermayenin karşılığı olarak ve borç veren kişinin üstlenmiş olduğu risk olarak nitelendirmektedir.

Adam Smith, faiz ile ödünç verilen mal mevcudu üzerinde yorum ve değerlendirmeler yapmıştır. Birey, faizle beraber ödünç verdiği mal mevcudunu, geri dönüşü olan bir sermaye olarak görmektedir.

Mal mevcudunu, faiz aracılığı ile ödünç alan kişi kararını sermayesini geliştirme yönünde kullanmak isterse, bu değeri kâr ile beraber tekrardan üretecek, üretken işçi olarak nitelendirilen bireylerin geçimlerini sağlamak amacıyla kullanacaktır. Böyle bir tercih sonucunda hem sermayeyi tekrar yerine koymuş olacaktır hem de herhangi bir gelir kaynağı için girişimde bulunmadan ya da bu kaynağı yitirmeden faizi ödeyebilecektir. Birey, sermayesini geliştirmek yerine acil

tüketim için mal mevcudunu kullanıyor ise savurgan olarak nitelendirilecektir. Savurgan bir tutum sergileyen birey çalışanın geçimi amacıyla ayrılmış olan şeyi çalışmayanların desteklenmesinde harcamış olur. Oluşan bu durumda acil tüketim için mal mevcudunu kullanan birey toprak rantı veya mülk vb. başka gelir kaynağını yitirmeden ya da bu kaynaklara erişmeden ne sermayesini yerine koyabilir ne de faizi geri ödeyebilir (Smith, çev.1776/2017: 375 1.Cilt).

Smith, faiz ile ödünç alınmış mal mevcudunun iki türlü geri dönüşü olduğunu belirttikten sonra bireylerin davranışları hakkında şu sözleri söylemiştir. Smith:

“Faizle borç verilen mal mevcudu kuşkusuz, bu her iki biçimde de ara sıra kullanılmaktadır, ama birinci tür kullanım, ikinci türden daha sık görülür. Harcamak amacıyla ödünç alan kişi çok geçmeden mahvolur; ona ödünç veren ise, genellikle bu düşüncesiz hareketinden ötürü pişmanlık duyar. Bu nedenle böyle bir amaçla ödünç almak ya da vermek, büyük tefeciliğin söz konusu olmadığı bütün hallerde, her iki tarafında çıkarına aykırıdır; kuşkusuz, bunların her ikisini de yapanlar olur, ama tüm insanların çıkarlarını kolladıkları düşüncesinden yola çıkarsak, harcamak amacıyla borçlanma işinin düşündüğümüz kadar sık olmadığına inanabiliriz” (Smith, çev.1776/2017:375 1.Cilt).

Smith’in eserlerinde sık sık bahsetmiş olduğu kişisel kazanç kavramı burada da ortaya çıkmıştır. Kişisel kazanç olgusu ile hareket eden bireyler kendileri için en doğru olan davranış biçiminin sermayelerini geliştirmek olduğunu ve olabildiğince acil tüketim şeklindeki davranışlardan kaçınmaya çalıştıklarını ifade etmiştir.

Kişisel kazanç kavramının bireyler üzerinde ki etkisinden bahseden Smith, açıklamalarının ardından “...Bu nedenle, hiç de tutumlu olmakla tanınmamış olan borçlular arasında bile, tutumlu ve üretken olanların sayısı, üretken olmayan müsriflerin sayısını önemli ölçüde geçer” şeklinde bir açıklama ile insanların kişisel kazanç hedefleri sayesinde tutumlu bireylerin, müsrif

bireylerden her zaman sayı olarak daha fazla olacağını vurgulamıştır (Smith, çev.1776/2017: 376 1.Cilt).

Smith, eserinde anlatmış olduğu konuları birbirleri ile hep bağlayarak ifade etmiştir. Faiz kavramını açıklarken para olgusunun mübadele aracı olarak nitelendirildiğini belirten Smith, paranın amaç değil araç olduğunu ve alım gücü ile ilgili düşüncelerini belirtmiştir. Smith:

“Faizle verilen tüm borçlar, kâğıt para ya da altın ve gümüş para biçiminde verilmektedir. Ama gerçekte ödünç alanın asıl istediği ve ödünç verenin ona gerçekten sağladığı para değil, para ne ediyorsa odur ya da paranın satın alabileceği mallardır” (Smith, çev.1776/2017: 376 1.Cilt).

Smith, mal mevcudunun artış göstermesi ile paranın faizinin de doğru orantılı bir şekilde artış göstereceğini belirtmiştir. Smith:

“Bir ülkede topraktan ya da üretken işçinin ellerinden çıkar çıkmaz bir sermayeyi yeniden yerine koyacak yıllık ürün payı artkça, para faizi denilen şey de doğal olarak, bununla birlikte artar. Sahiplerinin işletmeye zahmet etmeden bir gelir sağlamak istedikleri türden sermayelerin artışı doğal olarak, sermayelerin genel artışına eşlik eder; ya da bir başka deyimle, mal mevcudu artkça, faizle ödünç verilen mal mevcudu miktarı da giderek, yavaş yavaş büyür” (Smith, çev.1776/2017: 378 1.Cilt.)

İfadelerini kullanmıştır.

Smith'in eleştirmiş olduğu piyasa ekonomisi ile ilişkili bir diğer konu ise Avrupa'nın birçok yerinde faiz oranlarının düşmesinin sebebi olarak gösterilen İspanyol Batı Hint Adaları'nın keşfi sonucunda meydana çıkan altın ve gümüş miktarlarındaki artıştan kaynaklandığı görüşüdür. Bu düşüncede olan Bay Locke, Bay Law ve Bay Montesquieu'nun düşüncelerine karşı çıkan Smith, ilk bakışta bu sistemin inandırıcılığından bahsetmiş ve sonrasında bu sistemin Bay Hume tarafından çok geniş ve kapsamlı bir şekilde incelendiğini ifade etmiştir.

Smith'in eleştirisi ise:

“...gümüş değerindeki düşmenin, faiz oranının düşmesine en ufak ölçüde neden olabilmesi tümüyle olanaksızdır. O ülkelerde şimdiki yüz pound daha önceki elli pound'dan değerli değilse, şimdiki on pound'un geçmişteki beş pound'dan fazla etmemesi gerekir. Sermayenin değerini düşürmüş olan koşullar neyse, bunların mutlaka, faiz değerini kesinlikle aynı oranda düşürmüş olması gerekir. Sermayenin değeriyle faiz değeri arasındaki orantının, oran hiç değişmemiş olsa bile, aynı kalmış olması gerekir. Tersine, oranın değişmesiyle, bu iki değer arasındaki oranti zorunlu olarak değişir. Şimdiki yüz pound o zamanın elli pound 'undan fazla etmiyorsa, şimdiki beş pound, o zamanın iki pound on şilininden daha değerli olamaz” (Smith, çev.1776/2017: 379-380 1.Cilt).

Piyasa ekonomisi hakkında tecrübelerini anlatan Smith, bono ve diğer tahvillerin piyasalarda bulunan bankerler vasıtasıyla işlem görüp bankerlerin nasıl faiz kazancı sağladığı ile ilgili olarak;

“Bir bankerin müşterilerine yüz bin pound tutan bonolarını ödünç verdiğini varsayalım. Bu kâğıtlar, paranın gördüğü her işi yaptıklarına göre, borçluları, bankere bu miktarda para ödünç almışçasına, faiz ödeyeceklerdir. Bu faiz, bankerin kazanç kaynağıdır” (Smith, çev.1776/2017: 310 1.Cilt).

İfadelerini kullanmıştır.

Smith, eserinde faiz kavramına değindiği kadar İngiltere ve İskoçya Bankaları hakkında da fikirlerini ve piyasada oluşan kâğıt para fazlalığı hakkında düşüncelerini belirtmiştir. Öz çıkarlarını düşünmeleri gerektiğini ve bu doğrultuda hareket etmelerinin kendilerine fayda sağlayacağını belirten Smith:

“Her bankacılık şirketi hep öz çıkarını anlayıp gözetse, tedavül hiçbir zaman kâğıt para bakımından gerekenden

fazlasıyla dolup taşmaz (overstock). Ancak, tek tek her bankacılık şirketi her zaman öz çıkarlarını anlayıp gözetmediği için, tedavüldeki kâğıt para sık sık gerekenden fazla gelmektedir” (Smith, çev.1776/2017: 321 1.Cilt).

Altın ve gümüş para ile mübadele edilmek üzere fazlalığı sürekli geri dönen fazla miktarda kâğıt para çıkarttıkları için İngiltere Bankası senelerce yılda ortalama sekiz yüz elli bin pound civarında altın para basmak mecburiyetinde kalmıştır. Bankalar altın paraların aşınmış ve bozuk ayarlı olmasından dolayı, büyük altın para basımı için genellikle ons'u dört pound gibi yüksek bir oran ile belirlenen fiyata satın almak zorunda kalmıştır ve kısa bir zaman diliminde '£3 17.S10 1/2d' oranına kadar düşürerek paralarını basmışlardır. Bu sebepten ötürü bu büyük tutarlarda para basımı neticesinde ortalama olarak %2,5 - %3 seviyelerinde bir zarara uğramışlardır. Banka senyoraj ödememiş ve para basımının giderlerini hükümet üstlenmiş olmasına rağmen hükümetin bu uygulamasının cömertliği, bankaların giderlerini tamamen karşılamaya yetmemiştir (Smith, çev.1776/2017: 321 1.Cilt).

Smith, aynı işlemleri İskoç Bankalarında uyguladığını ifade etmiştir ve İskoç Bankalarının %1-%2 seviyesinden aşağılara düşmeyen harcamaları neticesinde Londra'da bankalar için sürekli para toplama faaliyetinde bulunmaya hazır simsarlar olduğunu belirtmiştir. Poliçe çekme aracılığı ile Londra'da bulunan adamları üzerinden faaliyetlerini gerçekleştiren bankalar, gerek duymuş olduğu para tutarı kadar poliçe çekmekteydiler. Daha sonra belirtilmiş tutarın faizi ve komisyonunun ödenmesiyle birlikte çekilmiş olan poliçe, tedavüle çıkartılmış olan fazla banknotların, bankaları içinden çıkarılamayan bir duruma düşürmesinden dolayı bankalar tarafından tekrardan ikinci kez Londra'da bulunan vatandaşlara poliçe olarak çekilmekteydi. Aslında ortada bir tutar olmasına rağmen aynı tutara ait iki adet poliçe hatta bazen üç adeti bulan poliçeler çekilerek poliçelerin birden fazla yolculuk yapmasına sebebiyet verilmekteydi. Borçlu olarak nitelendirilen banka, birikmiş olan bütün tutar üzerinden faizi ve komisyonu da ilave olarak her zaman ödemek mecburiyetinde kalmaktaydı. Aşırı tedbirsiz hareketler sergilemekten kaçınmış olan bazı İskoç Bankaları bile bazı zamanlar bu içinden çıkılamayan yöntemi kullanmak mecburiyetinde kalıyorlardı (Smith, çev.1776/2017: 321-322 1.Cilt).

Smith, ülkede tedavül fazlası kâğıt paraların karşılığı İngiltere Bankası ya da İskoç Bankalarının ödemiş olduğu altın paraların da ülke içerisinde tedavülde kullanılabilir olan miktardan benzer bir şekilde fazla geldiğinden dolayı, bazı zamanlar para şeklinde bazen eritilerek külçe halinde yurtdışına gönderildiğini bazen ise eritilerek ons'u dört pound gibi yüksek bir oran ile İngiltere Bankası'na satıldığını ifade etmiştir. Tedavüldeki bütün altın paraların içinden özen ile seçilerek yurtdışına gönderilmesine karar verilen ya da eritilmesine karar verilenler en ağır, en yeni ve en iyi olanlardan seçilmekteydi. Yurtiçinde kalmaya devam eden madeni paraların durumunu ise Smith, ağır olan yuvarlak madeni paraların, hafiflerinden daha değerli olmadığını belirtmiştir. Piyasalarda ise bu durumun tam tersi bir algı oluştuğunu ve daha ağır çeken madeni paraların, daha değerli olduğu görüşünün benimsendiğini ifade etmiştir. Smith, sözlerine şöyle devam etmiştir; *“Yılda o kadar büyük çapta para bastıkları halde, İngiltere Bankası, her yıl bir yıl önceki para kıtlığının aynen var olduğunu ve bankanın her yıl büyük miktarda kaliteli ve yeni madeni para bastığı halde madeni paraların durumunun her yıl giderek düzelmek yerine, her yıl giderek daha da kötüleştiği şaşkınlıkla izliyordu. Her yıl yaklaşık bir yıl önce bastıkları aynı miktarda altın para bastırmak gereği karşısında kaldıklarını görüyorlardı...”*. Smith, İngiltere Bankası'nın, kendi kasasının madeni para ihtiyacını karşılamaya çalışırken, çeşitli yollar aracılığı ile ülkeye bu kasadan gelen madeni para hareketi ile dolaylı yollardan da olsa bütün krallığın arz etmiş olduğu madeni parasını sağlamak zorunda olduğuna dikkat çekmiştir (Smith, çev. 1776/2017: 322 1.Cilt).

Smith, tedavülde meydana gelen değişim ile ilgili İngiltere ve İskoç Bankaları için;

“Tüm İskoç bankaları tedbirsiz ve dikkatsiz tutumlarını, kuşkusuz çok pahalı ödemişlerdir ama İngiltere Bankası yalnız kendi tedbirsizliğinin değil, hemen tüm İskoç bankalarının çok daha büyük tedbirsizliklerinin cezasını çok pahalı ödemiştir.”
(Smith, çev.1776/2017:323 1.Cilt)

İfadelerini kullanmıştır.

Smith'in örnekler ile anlatmış olduğu durumda İngiltere Bankası ve İskoç Bankası yanlış politikalar sebebiyle piyasalarda olması gerekenden fazla kâğıt para basımına sebebiyet vermişlerdir. Arz fazlası olarak piyasaya sürülen kâğıt paralar sonuç olarak piyasalarda enflasyon olgusunun oluşmasını sağlamıştır. Piyasalara sürülen arz fazlası kâğıt paralar, aslında ekonomide herhangi bir gerçek büyüme sağlanmamış olmasına rağmen bireyler tarafından tüketim yolu ile harcanmaya başlanmıştır. Kâğıt paraların fazlalığı ile tüketim doğru orantılı bir şekilde artmaktadır ve bu artış piyasalarda talep edilen malların kısıtlılığı ile orantılı bir denge sağlayamamaktadır. Oluşan bu durumda bireyler tarafından ürün talebi artışı meydana gelmektedir. Ürünlere olan ilgi sonucunda ürünlerin ücretlerinde gözle görülür bir şekilde artış meydana gelmekte ve bu artış sonucunda faizler de yükselmektedir.

Smith, tedavüldeki aşırı fazla kâğıt paranın temel nedeni olarak şu sebebi göstermiştir; *“Birleşik Krallık 'ın her iki bölgesinde de, bazı cüretkâr girişimcilerin ölçüsüz iş yapmaları, tedavüldeki bu aşırı fazla kâğıt paranın temel nedenidir”* (Smith, çev.1776/2017:323 1.Cilt).

Smith, ülkenin tedavüldeki kâğıt paranın kolayca emilip kullanıma sokulabileceğinden daha fazla kâğıt para basma olasılığından kendilerini nasıl koruduklarını da eserinde açıklamıştır. Bankaların kendileri ile çalışan müşterileri hakkında detaylı yapmış olduğu incelemeler ve ödemelerinin sık yapılması detayına vermiş oldukları önemden dolayı düzenli işlem yapmayan vatandaşlar ile çalışılmamasıyla beraber kasalarını yeniden doldurma amacıyla olan bankalar olağanüstü yüksek harcamaların hemen tümünü tasarruf etmişlerdir ve bu dikkatleri sayesinde kendi kayıtlarını esas alarak fazla kâğıt para basılmasını engellemişlerdir. Herhangi bir başka kanıt aramak zorunda bulunmayan bankalar borçlularının iyi ya da kötü durumda olduğunu kendi kayıtlarına göre kararlaştırmışlardır. Birçok insan iyi durumdaysa borcunu zamanında ödemektedir fakat durumu iyi olmayan bireyler borçlarını aksatmaktadırlar. Bu duruma göre bankalar müşterilerini seçmişlerdir. (Smith, çev.1776/2017: 325 1.Cilt).

Smith, gerekli ve doğru bankacılık sistemini şöyle tanımlamaktadır:

“En gerekli ve doğru olan bankacılık işlemleri, ülkedeki çalışmayı, ülke sermayesini artırarak değil, bu sermayenin büyük bir bölümünü, tersi bir durumda olabileceğinden daha etkin ve verimli kılmakla geliştirir. Zaman zaman karşılaşıcağı ödeme talepleri için bir girişimcinin sermayesinin yanında bulundurmamak zorunda kaldığı bölümü yani nakit parası, öylesine ölü bir mal mevcududur ki, bu durumda kaldığı sürece ne bu işadama için ne de ülke için hiçbir şey üretmez. Yerinde bankacılık işlemleri, işadama bu ölü mal mevcudunu, etkin ve üretken işlenecek malzemelere, çalışacak aletlere ve karşılığında çalışılacak besin ve geçim maddesine yani hem kendisi hem de ülkesi için bir şeyler üreten mal mevcuduna dönüştürmesini mümkün kılar.” (Smith, çev.1776/2017: 342 1.Cilt)

Smith, verimli ve doğru bankacılık sisteminin ölü mal mevcudu olarak nitelendirilen kısmını tekrardan canlandırmak için uğraşılan faaliyet ile açıklamıştır. Bankaların gelişmesini, ülke sermayesini arttırarak değil olası bir ters durumda bu sermayeyi daha etkili ve verimli işleyebilmeleri ile mümkün olacağını ifade etmiştir. Bankaların nihai amacı, girişimcinin ölü mal mevcudu olarak nitelendirilen nakit parasını, piyasalarda işlerlik kazandırma aracılığıyla sisteme dâhil edilmesini sağlamaktır. Smith’in eserinde bol bol ifade etmiş olduğu kişisel kazanç kavramı ile ilişkili olan verimli ve doğru bankacılık sistemi uygulanırsa hem kendisi için hem de ülkesi için ölü mal mevcudunu dönüştürmeyi başaran bireyler ortaya çıkacaktır.

3.6. Görünmez El Teorisi ve Ekonomi Piyasalarında Devlet

Adam Smith, Newton'un düşüncelerinden etkilenmiştir. Smith'in Newton ile ilgili görüşlerini aktaran Şimşek:

“Adam Smith bir Newtoncudur. Newton'a olan hayranlığını gerek onun doğa bilimi modelinde kurduğu ekonomi-politik sisteminde, gerek yazılarında açıkça görürüz. Newton'un çekim kanununun, insan tarafından yapılmış en büyük buluş, günlük yaşantının bütün deneyimini tek bir harfle birbirine bağlayan, en yüce gerçeklerin muazzam zincirinin keşfi olduğunu kabul eder” (Şimşek, 2017: 84).

İfadelerini kullanmıştır.

Smith'in etkilendiği kişi olan Newton ile ilgili görüşlerini aktaran Murteza:

“Newton'ın fiziğinden ve onun açıklayıcılık gücünden herkes gibi Smith de etkilenmiş ve çalıştığı alanların, yani ahlak ve iktisadın, çağının da bir eğilimi olarak, bilimselleştirebileceğine ilişkin aydınlanmacı diyebileceğimiz bir coşkuya ve çabaya sahip olmuştur. Bunu bir ölçüde başardığı, en azından iktisat biliminin temel ilkelerini koyduğu söylenebilir” (Murteza, 2019: 163).

İfadelerini kullanmıştır.

Klasik İktisat ideolojisinin kabullerini eserinde aktaran Şimşek: *“Klasik İktisat 'ın kabulleri Newtoncu değişmez, statik ve akılsal evren üzerine kuruludur”* İfadelerini kullanmıştır ve Klasik İktisat ideolojisinin kabullerinin Newtoncu anlayış çerçevesinde gerçekleştiğini belirtmiştir (Şimşek, 2017: 65).

Smith'in düşüncelerini etkileyen Newtoncu görüş ile ilgili olarak benzerliklerini eserinde aktaran Şimşek: *“Newton'un statik evreninde değişimin olmaması gibi, Adam Smith'in toplum sistemi de 18. Yüzyılın kapitalist toplumunun*

başka bir sisteme doğru evrimleşebileceğini öngörmez” İfadelerini kullanmıştır (Şimşek, 2017: 92).

Newton’un oluşturmuş olduğu çekim yasası, doğa bütünlüğü kavramı ile açıklanabilen bir sistem haline dönüşmüştür. Çekim yasası sistemi ile doğa biliminde rastlantı ve belirsizlik yerine doğada düzen ve uyum sistemi geçerliliğini sağlamıştır. Newton fiziğine göre, bütün doğa yasaları kusursuz bir düzen içerisinde oluşmaktadır. Doğa biliminin düzenini öğrenen ve doğa bilimi yasalarını tanıyan ve bu yasaları kendi amaçları için kullanan insanlar, bu yasaları toplum içinde uygulayıp uygulayamayacakları konusunu merak etmiş ve araştırmışlardır (Şimşek, 2017: 66).

Newtoncu devrim ve doğa biliminin akıl yolu ile anlaşılabilir geometrik bir düzen içerisinde olduğu fikri toplumlarda bireyler tarafından sık sık konuşulan bireyin doğasının çözümlenmesinde nasıl bir metodoloji izleneceği tartışmasını gündeme getirmiştir. John Locke’nin eseri “İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme” (1690) ve Smith’in etkilendiği David Hume’un eseri “İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme” eserleri insan doğasının çözümlenmesi konusunda Newton fiziğinin etkilerini bariz bir şekilde göstermektedir (Şimşek, 2017: 68).

Adam Smith’in ekonomi politikasıyla ilgili önemli teorisi ‘Görünmez El Teorisi’ görüşüdür. Görünmez El Teorisi: Serbest piyasa mekanizması görüşünü ifade eder. Arz – Talep yasasını ifade eden bu teori, toplumların tamamına nasıl bir fayda sağlayabileceği görüşünü belirtmektedir. Adam Smith’e göre piyasalar ‘Görünmez El Teorisi’ ile dışarıdan herhangi bir müdahalede bulunulmadan, zaman içerisinde kendiliğinden dengeye gelecektir.

Bazı bireyler Smith’in “Görünmez El” Teorisine eleştirilerde bulunmuştur ve Görünmez El Teorisinin eserden çıkarılması halinde eserde herhangi bir etki yaratmayacağı fikrini savunmuşlardır. Bu düşünceye eleştirel bir gözle baktığımı belirterek Sayın Murteza’nın Görünmez El Teorisi ile ilgili şu sözlerini hatırlatmak isterim.

Aktaran Murteza:

“Dolayısıyla, işbölümü, Smith’in yapıtının belkemiği ise, “görünmez el” yapıtın sinir sistemidir, diyebiliriz” (Murteza; 2019: 184).

İfadelerini kullanmıştır.

Görünmez El teorisi, “Ulusların Zenginliği” adlı eserde sadece bir defa geçmiş olmasına rağmen piyasa mekanizmasının işleyen yapısı ile doğrudan ilişki içerisinde olduğundan dolayı eserin tamamında bir bütün olarak kendisini hissettirmektedir.

Piyasalarda oluşan ekonomik sistem içerisinde düzeni sağlamakla görevli olan çeşitli malların kimler için ve ne kadar miktarda üretileceği vb. çeşitli temel ekonomik sorunları çözüme kavuşturduğuna inanılan bir görünmez el (İnvisible Hand) vardır. Bu teori düşüncesine göre; piyasalarda bulunan görünmez el, kendi kendine piyasalarda aktif hale gelir ve piyasalara gerekli düzenleme ve müdahalede bulunduktan sonra kimsenin müdahalesi olmadan tekrar ortadan kaybolur.

Adam Smith, ‘Görünmez El Teorisi’nden’ üç eserinde bahsetmiştir. Toplamda üç defa ve üç farklı anlamda bu teoriyi kullanmıştır. Bu Teoriler:

- **Astronomi Tarihi (1758)**

Smith’in risale olarak yayımladığı bu eserde, doğa ve tanrıların eylemlerine atıfta bulunarak ilkel insanlardan bahseden Smith, ‘Görünmez El’ teorisini ilk defa burada kullanmıştır.

“Öyleyse, ona göre (İlkel insana göre), güzelliği ya da büyüklüğüyle, faydası ya da zararı ile nazarı dikkatini çekecek kadar kayda değer olan ve işleyişleri tam anlamıyla düzenli olmayan her doğa objesi, görünmeyen ve tasarlayıcısı bir kuvvetin emriyle gerçekleşiyordu” (Smith, 1795: 48).

“Doğaları gereği, ateş yanar ve su tazelenir; ağır şeyler düşer ve hafif nesnelere yukarı doğru hareket edebilir; Jüpiter’in görünmez eli bu meseleler için gündeme getirilmemiştir. Ancak, gök

gürültüsü ve yıldırım, fırtınalar ve güneş ışığı gibi daha düzensiz şeyler onun takdirine ya da öfkesine bağlanmıştır” (Smith, 1795: 49)

- **Ahlaki Duygular Teorisi (1759)**

Smith, yayımlanmış olduğu eseri ‘Ahlaki Duygular Teorisi’nde zengin bireylerin gerçekleştirmiş olduğu bencil davranışlar sonucunda doğal faktörlerin de yardımıyla nasıl toplumların çıkarlarına katkı sağladığı ve insanların çoğalmasına sağladığı ek katkılardan bahsederken ‘Görünmez El’ teorisinden bahsetmiştir.

“Zenginin tükettiği fakirinkinden yalnızca bir gıdım fazladır fakat zengin bencil ve açgözlü olduğundan rahatı adına emrinde çalışan binlerce insanın emeğini kendi beyhude ve tükenmez arzularını tatmin etmek için kullanır ve üretilen her şeyi fakirlerle kendisi arasında taksim eder. Dünya, üzerinde yaşayanlar arasında nasıl bölüşülecekse zengin de görünmez bir el sayesinde ve bilmeden her bir şeyi insanlar arasında aynı şekilde bölüştürür ve bunu yaparken toplumun ilerlemesini, türler çoğalırken hepsinin kamının doymasını sağlamayı amaçlamaz aslında”
(Smith çev. Kızılay D. 2018: 267).

- **Ulusların Zenginliği (1776)**

Smith, Ulusların Zenginliği adlı eserinde ‘Görünmez El Teorisi’nden’ ülkelerde üretilebilecek olan malların yabancı ülkelere ithalatı ile ilgili koyulan kısıtlamalar bölümünde bahsetmiştir.

“Her birey elinden geldiği kadar sermayesini ülke sanayisini destekleyecek şekilde kullanmak için çaba harcar ve söz konusu sanayi en yüksek değerde ürün yaratmaya iterken; her birey kaçınılmaz olarak toplumun yıllık gelirini elinden geldiği kadar artırmaya çalışır. Gerçekte ne kamu yararını arttırmaya çalışır, ne de bunu ne kadar artırdığı konusunda bir fikri vardır. Yabancı sanayi yerine ülke sanayisini destekleyerek sadece kendini daha fazla güven altına almayı amaçlar ve bu sanayi, ürününü en yüksek değere çıkartacak şekilde yönlendirirken, sadece kendi kazancını gözetir ve o, birçok başka durumda

olduğu gibi görünmez bir el tarafından, hiçbir şekilde niyetlenmemiş olduğu bir hedefin gerçekleşmesi için çalışmış olur” (Smith çev.1776/2011: 41 2.Cilt).

Smith, Ulusların Zenginliği eserinde piyasada oluşan ekonomik krizlerin kurtarıcısı olarak görünmeyen bir el metaforunun piyasayı kurtarabileceği görüşünü insanların bir şeye inanmak istemeleri görüşüyle desteklemek istemiştir ve ahlaki açıdan da çalışmaları bulunan Adam Smith’in inanma duygusu ve isteği ile birlikte oluşturulmuş bir teori öne sürdüğü görüşü yaygın olarak kabul edilmiştir.

Adam Smith, Görünmez El Teorisi ile ilgili belirli düşünceler geliştirmiştir. Piyasalarda kendiliğinden oluşan düzende bu teorinin varlığını sürdürdüğünü belirten Smith, insanların zor kullanma, hile vb. isteksiz davranışları ile kazanç sağlamaları yerine gönüllülük ve dürüstlük ön planda olmak üzere yasal imtiyazların sağlandığı sosyal bir düzenden bahsetmiştir. Bireyler, çıkarlarına göre hareket ettikleri zaman Smith’e göre istenilen sosyal yaşam davranışlarında, gerçekleşecek olan davranış ve tutumları sağlayacak olan ön koşullar bu sayede gerçekleşecektir. Smith, bu ideolojisiyle birlikte “Ahlaki Duygular Kuramı” adlı eserinde belirtmiş olduğu düşüncelerine destek oluşturmuştur.

Smith’in eserinde kullanmış olduğu görünmez el kavramı ile ilgili görüşlerini aktaran Murteza:

“Tacirin asıl amacının, kâr etmek olduğu, kârın en büyüğünü elde etmek için de, “ürünü en büyük değerde olacak biçimde yönetmeye çalıştığı açıktır. “Yalnız kendi kazancını” düşünse de, sonuçta toplumun çıkarına yönelik hareket etmiş olması da bundandır. Smith, bir ülkenin zenginliğinin, onun safi gelirleri ölçüsünde olduğunu söyler” (Murteza,2019: 189).

Sözleri ile ifade etmiştir.

Yukarıda bahsi geçen cümleye istinaden bireyin öncelikle kendi çıkarını düşünmesiyle, kendisi için gerçekleştirebileceği ve maksimum verim düzeyini sağlayabileceği şekilde faaliyetlerini gerçekleştirmesi sonucunda farkında olmadan toplum yararına bir faaliyette bulunmuş olacaktır. Kendi çıkarını düşünürken aslında

toplumun yararına faaliyetlerde bulunan birey, bu düşüncesi sonucunda kendisine fayda sağladığı gibi topluma da fayda sağlayacaktır.

Klasik İktisatçılara göre ekonomik faaliyetlerde ortaya çıkabilme ihtimali bulunan fiyat dalgalanmalarını düzenleyebilmek ve istihdamın tam istihdam seviyesine gelmesini sağlamak devlet politika amaçlarından biri değildir ve devlet müdahalesini mecburi yani zorunlu kılmamalıdır. Smith düşüncesine göre ‘Görünmez El ’in devletin müdahalede bulunmamasının sebebi olarak nitelemiştir. Görünmez El fiyat istikrarlarını ve tam istihdam düzeyini oluşturabilecek bir mekanizmaya sahiptir. Ekonomide oluşan kısa süreli dalgalanmaların geçici süreli olduğunu ve ekonominin istikrarlı yapısının zaman içerisinde devletin müdahalesine gerek kalmadan yeniden denge düzeyine ulaşacağı fikrini savunmuştur.

Klasik İktisat düşüncesinde devlet müdahalesinin gerekli bulunmamasının bir diğer sebebi ise bireyin davranış şekli olarak akılcı davranış biçimini uygulamış olması gösterilmiştir. Bu teori, toplum içerisinde kötülüklerin yerini iyiliklerin alması gerektiği fikrini savunmuş ve vurgulamıştır.

Smith, insanların doğasında bulunan kötü duygu olarak nitelendirilen bencillik, kıskançlık, aç gözlülük vb. kavramların yerini bu teori ile birlikte toplumsal anlamda herkesin iyi şeyler düşündüğü, akıllarından herhangi bir kötülük geçirmediği bir toplum yapısı haline gelmesi için bu teori ile birlikte düşüncelerini ifade etmiştir. Bireyler, kendi çıkarları için çaba gösterirken kendileri için oluşabilecek etkenlerin en iyisini istediklerinden dolayı farkına varmadan topluma da gözle görülür bir şekilde katkı sağlamaktadırlar. Bireyler, sağladıkları bu katkıyla beraber toplumun yararı ve iyiliği için çalışmış olacaktırlar (Raphael, çev. 1991/2014: 11).

Smith, sık sık övmüş olduğu Görünmez El Teori ’sinde piyasalarda gerçekleşen kaynak dağılımında ki etkinlik sağlayabilme potansiyelinden ziyade asıl kaygı duymuş olduğu konu piyasalarda önemli yer tutan ve karakteristik özelliklerini sergileyen tüccar ve sanayici bireylerin bireysel girişimleri sonucunda faaliyetlerinin sebebiyet verdiği ahlaki açıdan oluşabilecek deformasyon oluşabilme ihtimalinin negatif etkilerini ortadan kaldırma amacı ile bu teori üzerinden fikirlerini dile getirmiştir (McNally, 1988: 227).

Smith'in devlet müdahalesi ile ilgili görüşlerini öz çıkar kavramı ile açıklayarak aktaran Murteza;

“Tüccarların, çıkarlarının peşinden gitmelerinde hiçbir sorun yoktur. Tıpkı bireyler gibi, hatta daha fazlasıyla, onlar da kendi çıkarlarını maksimize etmeye çalışırlar. Ancak sorun, bunu serbest piyasa koşullarında yapıp yapmadıklarıdır. Piyasanın doğası olan ve tüm çıkarları genele yayan serbestliğe, tekellerle ya da çıkarılmasını istedikleri kanunlarla müdahale etmeye çalışmaları tüm bu dengeleri altüst eder. Smith de, toplumun bu tabakasının gözünü kar bürümüş çıkarlarının piyasanın işleyişinin denetleyen güçlerce (örneğin devlet) denetlenmesini önermektedir. Ancak denetlemek, müdahale etmek demek de değildir. Piyasa mekanizması doğal işleyişine bırakılmalıdır, Smith “görünmez el “in işleyişini bozacak müdahalelere karşıdır” (Murteza; 2019:195).

Sözleri ile ifade eder.

Smith, ‘Ulusların Zenginliği’ yapıtında devletin asli görevleri ve bu görevleri yerine getirirken kullanacağı finans kaynaklarından bahsetmiştir. Smith’e göre hükümdarın yani devletin ilk önceliği, devletini diğer devletlerin istilasından korumaktır (Savunma Sistemi). Devletin ikinci görevi; adaleti sağlamaktır. Devletin son görevi ise bireyler tarafından karlı görülmeyen bayındırlık işlemleri ve kamu kuruluşlarının kurulmasıdır. Smith, bu tür faaliyetlerin ticaret yolunu kolaylaştırmak amacıyla yapıldığını belirtmiştir.

Bahsedilen ticari işlerin köprü, liman yapımı, para basma ve posta yolu vb. haberleşme yöntemleri şeklinde gerçekleştirilerek ticareti kolaylaştırdığını belirtmiştir. Smith, eserinde özellikle devletin ticari faaliyetlerini uygularken bu faaliyetlerinden oluşan finansman giderlerini bu uygulamaları kullanan kişilerden temin etmelidir görüşünü savunmuştur. Bu görüşünü yarar veya tatmin ilkesi olarak tanımlamaktadır (Zorlu, Kırmızıoğlu, 2018: 86).

Adam Smith, devletin iktisadi faaliyetlerini gerçekleştirirken müdahaleci konumda değil, denetleyici ve düzenleyici konumda olması gerektiğini savunmuştur. Devlet korumacı politikalar uygulayarak aşırı vergilerden mümkün olduğunca kaçınmalıdır. Ticaret ve üretim faaliyetlerinde olabildiğince serbestlik uygulamalıdır.

Smith, bugün bile geçerliliğini koruyan ve uygulanan vergi ilkelerini açıklamıştır. Devlet bireylere uyguladığı vergiler ile adaletli olmalı, vergiler keyfi uygulanmamalı ve açık, anlaşılır, kesin olmalıdır. Smith, devletten toplumun faydasına olacak düzenlemeler istemektedir (Kennedy, 2008: 247-248).

3.7. Emek – Değer Teorisi ve Meta Kavramı

Sermaye birikimi öncesinde değer faktörünü belirleyen tek faktör emek idi. Adam Smith ise sürekli sorduğu bir soru olan bir malın değerini ne belirler sorusuna cevap bulmak istemiştir. Smith ilk olarak çalışmalarına Aristo ve Roma kaynaklarından başlamış ve malların kullanım değeri ile mübadele değerleri arasındaki ayrımını anlayabilmek amacıyla çalışmalarını gerçekleştirmiştir.

Emek – Değer Teorisi: Belirli bir malın değerini belirleyen, o malın üretiminde gerekli emek miktarıdır. Klasik İktisat ekolünü benimseyenlerin değer üzerine yapmış olduğu açıklamalar bu teoriye dayanmaktadır.

Smith, değer teorisi ile ilgili görüşlerini açıklarken değişmez olarak nitelendirdiği bir değer ölçüsünün peşine düşmüş ve bu değer ölçüsünün ne olabileceğine dair araştırmalar yapmıştır. Değer ölçüsüne sahip olma amacının bir teorik bir pratik olmak üzere iki sebebi bulunmaktadır. Teorik sebep olarak yayımlanmış olduğu eseri “Ulusların Zenginliği” eserinin de konusu olan milletlerin zenginliğinin niteliği ve nedenlerinin bahsi geçen değer ölçüsü belirlenmeden anlaşılamayacak olması, refah seviyelerinin ölçülemeyecek olması teorik sebep olarak belirtilmiştir. Pratik sebep ise Smith’in eserinde bahsettiği rant teorisi ile ilgili bölümde geçen toprak sahiplerinin uzun vadede hırslarının kurbanı olması ve kiralamış oldukları toprakları hangi değer ölçüsü ile kira olarak alacaklarını anlayabilmesi ile ilgilidir (Murteza, 2019: 175).

Nedensel ve Rasyonel açıklama amacı güden klasikler, değer kavramını kullanım değeri ve değişim değeri olarak iki şekilde sınıflandırmıştır. Kullanım değeri: Ürünlerin tüketimleri ile gerçekleşen fayda olarak tanımlanır. Smith, kullanım değeri kavramı ile fazla ilgilenmemiş olup değişim değeri kavramı incelendiğinde kullanım değerinin herhangi bir anlam ifade etmediği fikrini öne sürmüştür (Şimşek, 2017: 93).

Fiyat kavramı ile ilgili bilgilerini aktaran Şimşek:

“İki tür fiyat vardır: Dışsal etkenlere, örneğin talebe göre değişebilen piyasa fiyatı kısa dönem fiyattır ve çeşitli etkenlere göre dalgalanma eğilimi gösterir. Arz, talebi aşarsa fiyat düşer, tersi durumda yükselir. Doğal fiyat, denge fiyatıdır ve piyasada uzun dönemde doğal fiyata gelmeye eğilim gösterir. Üretim maliyeti, uzun dönemde fiyatı, doğal fiyata doğru çeker” (Şimşek, 2017: 93).

İfadelerini kullanmıştır.

Açıklamalarına devam eden Şimşek, Smith'in malların fiyatı ve emek arasındaki bağ kurulması ile ilgili olarak düşüncelerini şöyle açıklamaktadır. Aktaran Şimşek:

“Bütün malların reel değerleri; ücret, kar ve rant olmak üzere üçe ayrılır. Bu üç gelir türü, üç farklı toplumsal sınıfın geliridir. Smith, doğal fiyat için sabit ve değişmez bir ölçü aramasına karşın, kapitalist toplumda malların fiyatlarıyla emek arasında doğrudan bir bağ kurulamayacağı sonucuna ulaşır” (Şimşek, 2017: 95).

İfadelerini kullanmıştır.

Smith eserinde “...Ücretler, kâr ve rant tüm gelirin olduğu tüm gelirin olduğu gibi, tüm mübadele değerinin de üç temel kaynağıdır. Tüm diğer gelirler eninde sonunda bu üç kaynağın birinden ya da diğerinden türetilmektedir” ifadesini kullanmıştır (Smith, çev.1776/2017: 65 1.Cilt).

Smith, eserinde malların para aracılığıyla mübadele edilirken bireylerin doğal olarak gözetmiş oldukları kurallar çerçevesinin neler olduğunu detaylı bir şekilde incelemiş ve okuyuculara aktarmıştır. Smith'in belirtmiş olduğu kurallar çerçevesi malların görelî değerini ya da mübadele değerini belirlemektedir. Smith, değer kavramını kullanım değeri ve piyasa değeri olarak iki şekilde kategorize etmiştir. Bu ayrımı meşhur su ve elmas örneği ile zenginleştirmiştir.

Smith, değer kavramını şöyle açıklamaktadır:

“Değer sözcüğünün iki ayrı anlamı olduğuna dikkat etmek gerekir; bazen belirli bir nesnenin yararlılığını, bazen de o nesneye sahip olmanın sağladığı bir başka malı satın alabilme gücünü ifade eder. Birincisine “kullanım değeri”, diğerine “piyasa değeri” (value in exchange) denilebilir. En büyük kullanım değeri olan nesnelerin piyasa değeri genellikle ya çok küçüktür ya da yoktur; bunun tersine, çok büyük piyasa değeri olan nesnelerin de kullanım değerleri çoğu kez çok küçüktür ya da yoktur. Hiçbir şey sudan daha yararlı değildir; ancak su, hemen hiçbir şeyi satın alamaz ya da su karşılığında hemen hiçbir şey elde edilemez. Oysa bir elmasın pek az kullanım değeri vardır; ancak elmas çoğunlukla diğer malların çok büyük miktarları ile mübadele edilebilir” (Smith, çev. 1776/2017: 39- 40 1.Cilt)

Meta sözlük anlamı bakımından günlük yaşamımızda artık nadiren kullanılan, anlam bakımından mal, ticaret ve sermaye anlamına gelen kelimedir.

Smith, eserinin birinci kitabı beşinci, altıncı ve yedinci bölümlerinde meta kavramı ile ilgili düşüncelerine yer vermiştir. Beşinci bölümde “Metaların Gerçek Ve Nominal Fiyatı ya da Metaların Emek ve Para Cinsinden Fiyatı Üstüne” adlı başlık ile daha sonra altıncı bölümde “Meta Fiyatlarının Bileşenleri Üstüne” adlı başlık ile ve son olarak “Metaların Doğal Fiyatı ve Piyasa Fiyatı Üstüne” adlı başlıklar ile düşüncelerini aktarmıştır.

Smith, eserinin beşinci bölümünde: işbölümü kavramı hayatımıza yerleşmeden önce bireylerin yaşamları için yaşamlarını kolaylaştırıcı ve eğlendirici eşyalardan yararlanabildikleri kadar zengin veya yoksul olarak nitelendirildiğini belirtmiştir. İşbölümü kavramının hayatımızı etkilemesiyle beraber birey yaşamını sürdürebilmek için yaşamını kolaylaştırıcı etkenlerin çok küçük bir bölümünü kendisi karşılayabilmektedir. İşbölümü kavramı hayatımıza yerleştikten sonra bireyin kendi başına gerçekleştirmiş olduğu faaliyetlerin büyük bir bölümünü diğer bireylerin emeklerinden karşılama durumu meydana gelmiştir ve birey yönetebileceği veya diğer bireylerin emeklerini satın alabileceği kadar zengin veya yoksul olarak

nitelendirilmeye başlanmıştır. Smith emek kavramı ile ilgili olarak “*Bu yüzden, emek, tüm metaların mübadele değerinin gerçek ölçütüdür*” ifadesini kullanmıştır (Smith, çev. 1776/2017: 41 1.Cilt).

Smith, emek kavramına oldukça anlam yüklemiştir. Smith, “*Emek, tüm şeylerin ilk fiyatı, onları satın almak için ödenen gerçek satın alma parasıdır*” cümlesi ile emek kavramının önemine vurgu yapmıştır (Smith, çev.1776/2017: 41 1.Cilt).

Smith, gerçek fiyat ve nominal fiyat ile ilgili olarak;

“Bütün zamanlarda ve her yerde, ulaşılması güç olan ya da elde edilmesi çok emeğe mal olan şey pahalıdır; kolayca ya da çok az bir emekle elde edilmiş olan ise ucuzdur. Dolayısıyla değeri hiçbir zaman değişmeyen emek, her zaman ve her yerde bütün metaların değerinin belirlenmesinde ve karşılaştırılmasında tek başına en temel ve gerçek ölçüttür. Emek, malların gerçek fiyatıdır, para ise sadece malların nominal fiyatıdır” (Smith, çev.1776/2017: 44 1.Cilt).

İfadelerini kullanmıştır.

Smith, eserinin altıncı bölümünde; “Meta Fiyatlarının Bileşenleri Üstüne” adlı başlık içerisinde emek bileşenleri ile ilgili düşüncelerine yer vermiştir. Smith, meta bileşenleri ile ilgili olarak:

“Mal Mevcudu birikiminden ve toprağın mülk edinilmesinden önce toplumun o ilkel durumunda, değişik nesnelere birbiriyle mübadele etmek için konulabilecek tek kuralın, bu nesnelere elde etmek için gereken emek miktarları arasındaki oran olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin bir avcı toplumunda bir kunduzun öldürülmesi, bir geyiği öldürmek için gereken emeğin iki katı emeğe mal oluyorsa, doğal olarak, bir kunduz iki geyikle mübadele edilecek, yani iki geyik değerinde olacaktır; iki günlük ya da iki saatlik emek ürününün, bir günlük ya da bir saatlik emek ürününden iki kat değerli olması doğaldır...” (Smith, çev.1776/2017: 60 1.Cilt)

Sözleri ile ifade etmiştir.

Smith, eserinin birinci kitabının yedinci bölümünde “Metaların Doğal Fiyatı ve Piyasa Fiyatı Üstüne” adlı başlık altında doğal fiyat ile ilgili düşüncelerini aktarmıştır. Öncelikle Smith meta fiyatları ile ilgili olarak “*Bir metanın çoğu kez satıldığı fiili fiyata, piyasa fiyatı adı verilir. Bu fiyat, doğal fiyatın üstünde, altında ya da onun kadar olabilir*” ifadelerini kullanmıştır (Smith, çev.1776/2017: 69 1.Cilt)

Metaların piyasa fiyatları, pazara getirilmiş olan metaların fiili fiyatları ve bahsi geçen metanın doğal fiyatı arasındaki etkileşim ve metaları pazara getirmek için ödenmesi gereken rant, kâr ve emek miktarlarının toplam değerlerini ödemeye hazır olarak bekleyenlerin oluşturmuş olduğu talep oranına göre belirlenmektedir. Sözü edilen talep durumunu oluşturan vatandaşlara fiili talepçiler ve bu taleplerine ise fiili talep adı verilmektedir. Fiili talep kavramı mutlak talep kavramından farklıdır. Smith’in örneklerine ilave olarak mutlak talep kavramını açmak gerekirse pazara kendi alım gücünün yetmeyeceğini bilmesine rağmen herhangi bir ürünün getirilmesini talep eden birey, talep etme konusunda özgürdür fakat ekonomik gücü talebini karşılamayan bireyin talebini karşılamak adına hiçbir zaman pazara istediği meta getirilmeyeceğinden ötürü bireyin talebi fiili talep olarak nitelendirilememektedir. Talep edilen metanın piyasalarda az bulunması veya çok fazla talebi olması pazarda piyasa fiyatının, doğal fiyat oranının altında veya üzerinde ya da bir ihtimal piyasa seviyesinde oluşmasına olanak sağlayacaktır (Smith, çev.1776/2017: 69 1.Cilt).

Smith, doğal fiyat kavramı ile ilgili düşüncelerini eserinde paylaşırken aslında doğal fiyat kavramının piyasalarda vatandaşların arz – talep ilişkilerine göre şekillendiğini belirtmektedir. Bireylerin ve pazarlarda faaliyet gösteren tüccarların arz – talep hareketlerine göre doğal fiyat düzeyi şekillenmektedir.

Smith doğal fiyat ile ilgili şu sözleri aktarmıştır:

“Demek ki, doğal fiyat, tüm meta fiyatlarının sürekli olarak çekimine kapıldıkları bir merkez fiyattır. Çeşitli aksaklıklar, bazen meta fiyatlarını, bu merkezin oldukça yukarısında tutabilir, bazen bu merkez fiyatın oldukça aşağısına düşürmeye zorlayabilir. Ancak, fiyatları, bu

süreklilik ve denge merkezinde bulunmaktan alıkoyan engeller ne olursa olsun, fiyatlar sürekli olarak oraya doğru yönelirler” (Smith, çev. 1776/2017: 71 1.Cilt)

Smith’in düşüncesine göre piyasalarda gerçekleşen ticaret sonucunda fiyatlar bazı dönemlerde dalgalanmalar yaşasa bile piyasalarda herhangi bir engel olmasına rağmen fiyatlar doğal fiyat düzeyine gelecektir.

Smith’e göre bir malın belirlenen fiyatı ve o malın değeri birbirinden farklı şeylerdir. Fiyat, zaman içerisinde dalgalanmalar yaşadığı halde değer hiçbir zaman değişmeyen sabit bir ölçü olmalıdır. Emek ile değer arasında nasıl bir ilişki bulunduğu ile ilgili araştırmalar yapan Smith, bu sorunun cevabını bulmaya çalışırken ekonomik süreci iki farklı şekilde ayırmıştır.

- 1) Sermaye birikimi ve özel mülkiyet kavramlarının bulunmadığı vahşi ve ilkel toplumlar dönemi
- 2) Özel Mülkiyet ve sermaye birikiminin bulunduğu sanayi Kapitalizm dönemi (Oser ve Brue, 1988: 72-74).

Adam Smith, sermaye kavramını tamamen tasarruf işlemine göre ilişkilendirme taraftarıdır. Smith, bireylerin sermaye birikimleriyle doğru orantılı olarak tasarruf oranının belirleneceği savunmuştur. Tasarruf kavramı bireylerin emeklerinin karşılığı sonucunda elde ettikleri olgudur. Bu durumda rant ve kâr oluşum açısından emek faktörüne bağlıdır. Bu sebepten Smith, ücret ve kâr kavramlarının birbirleriyle ilişkilerinin doğrusal olmayan yani ters bir şekilde oluşacağını belirtmiştir. Ters orantı söz konusu olduğu için kâr oranlarının artabilmesi için ücret seviyesinin düşmesi gerekir (İslatince, 2012: 62).

Emek faktörü her ne kadar önemli olsa dahi Smith’e göre büyümenin belirli bir sınırı vardır. Artan Verimler Kanunu’nun kapsadığı emek faktörü uygulamalarında kısa dönemde piyasalarda oluşan ücretlerin doğal ücretlerin daha üzerinde bir oran olarak ortaya çıkacağını ifade etmektedir. Emek faktörünün etkisiyle beraber ücret oranlarındaki gözle görülen artışlar nüfus ve ücret arasındaki doğrusal orantıdan dolayı pozitif yönde uzun dönemde artış gösterecektir ve nüfus oranı yükselecektir.

3.8. Rant ve Piyasalarda İşçi-İşveren

Rant, sermaye birikimi çağında emekle birlikte değeri belirleyen faktördür. Adam Smith, birinci kitabının sekizinci bölümünde “Emek Ücretleri Üstüne” adlı başlık altında emek ücretleri, işçi ve işveren davranışları, toprak rantı ve mülkiyet kavramı ile ilgili görüşlerini beyan etmiştir.

Smith, her şeyin başlangıcı olan dönem ile ilgili olarak;

“Hem toprağın mülk edinilmesinden, hem de mal mevcudu birikiminden önce her şeyin başlangıcındaki dönemde, emeğin bütün ürünü emekçiye aittir. Onunla bu ürünü paylaşacak ne toprak sahibi, ne de patron vardır” (Smith, çev.1776/2017:78 1.Cilt).

İfadelerini kullanmıştır.

Smith, bu durumun devam etmiş olması halinde emek ücretlerinin işbölümü olgusunun yol açtığı emeğin üretim gücündeki yenilikler ve gelişmelerle birlikte artacağını ve bu artışın sonucunda her şeyin gitgide ucuzlayacağı yönünde görüşünü ifade etmiştir (Smith, çev.1776/2017:78 1.Cilt).

Emekçinin kendi üretmiş olduğu ürününden tamamen yararlandığı ve her şeyin başlangıcı olarak nitelendirilen bu dönem, toprağın mülk edinilmesi kavramının ortaya çıkışıyla birlikte ve bunun yanı sıra mal mevcudu birikiminin ortaya çıkmasından itibaren emekçinin üretmiş olduğu üründen sadece kendisinin yararlanma sürecini engelleyecek bir dönemi temsil etmektedir. Smith, bu dönem ile ilgili olarak eserinde “...bu nedenle sözünü ettiğimiz, dönemin emeğin karşılığına ya da ücretine etkilerinin neler olabileceğini daha fazla incelemek yararsız olacaktır” ifadelerini kullanmıştır (Smith, çev.1776/2017: 79 1.Cilt).

Smith, özel mülkiyet ile ilgili olarak düşüncesini şöyle belirtmiştir:

*“Toprak özel mülkiyet haline gelir gelmez,
toprak sahibi emekçinin topraktan
yetiştirdiği veya topladığı bütün üründen bir
pay talep eder” (Smith, çev.1776/2017: 79 1.Cilt).*

Adam Smith'in toprak teorisinde herhangi bir sınıf ayrımı bulunmaksızın toplum bir bütün olarak nitelendirilir. Ekonominin gelişmesiyle birlikte toplumun tamamının bu gelişmeden yararlanacağını savunur. Üretim fonksiyonu artan getiriye bağlı olmasından mütevellit gelişen ekonomi sistemiyle birlikte üretim maliyetlerinin düşeceği öngörülür. Bu maliyet düşüşünün sebebini ise işbölümünü kavramıyla beraber makineleşme oranının artması ve teknolojik faaliyetlerin gelişmesi ile ilişkilendirir. İşbölümü olgusunun artmasıyla beraber daha az insan gücü ve daha kısa bir zaman diliminde üretim gerçekleşir. Üretimde yaşanan bu gelişmeler sonucunda maliyetler düşer ve toplumsal refah seviyesi bütün bireyler için pozitif yönlü bir etki sağlar (Şimşek, 2017: 97).

Smith, rant sisteminin, toprakta harcanmış olan emeğin ürününden yapılan ilk kesinti olduğunu ifade etmektedir. Emeğin ürününden yapılmış olan ikinci kesinti ise; toprağı işleyen bireyin emekleri sonucunda elde edeceği mahsulü toplayana kadar hayatlarını geçindirebilmeleri zor ve ender rastlanılan bir durum olduğundan dolayı, toprağı işleyen bireylerin geçimlerini onu çalıştıran, emeğin ürününe ortak olmuş ya da mal mevcudunun kâr ile birlikte geri dönmesi için emekçiyi çalıştıran patronun mal mevcudundan sağlandığını belirtmiştir (Smith, çev.1776/2017:79 1.Cilt).

Smith, toprak ile ilgili görüşlerinde topraktan istenilen ve bireyler için yetecek miktarlardan daha fazla ürünün toprak tarafından ortaya çıkartılabileceğini ve her zaman bu ürün devamlılığının sağlanabileceği görüşünü savunur. Üretim maliyetlerinde oluşacak azalmanın zamanla toprak sahiplerinin alacak oldukları paylarda artışa yol açacağını ve toprakta işlenen ürünler arttıkça, eskiden toprak sahibinin kazandığı gelirden daha fazla oranda ve miktarda pay alacağı görüşünü savunmuştur (Ricardo, çev. 1817/2016: 285-290).

Smith, bazı zanaatçıların iş malzemeleri satın alabilecek güçlerinin olduğunu ve tüm iş süreci boyunca geçimlerini sağlamaya yetecek kadar mal mevcuduna sahip olduğunu belirtmiştir. Smith, bu zanaatçıların hem patron hem işçi olduğunu belirtmekle beraber Avrupa'nın her yerinde bağımsız olarak çalışan bir zanaatçıya karşılık mal mevcudunu sağlayan patronun himayesi altında çalışan yirmi zanaatçının olduğunu belirtmiştir (Smith, çev.1776/2017: 79 1.Cilt).

Smith, İşveren ve işçiler arasındaki emek ücretleri ile ilgili olarak:

“Ortalama emek ücretleri her yerde, çıkarları kesinlikle aynı olmayan bu iki taraf arasında genellikle yapılan bir anlaşmaya bağlıdır. İşçiler olabildiğince çok almak, patronlar ise olabildiğince az vermek ister. Birinciler emek ücretlerini artırmak amacı ile ikinciler ise, düşürmek amacı ile bir araya gelip birleşirler” (Smith, çev.1776/2017:80 1.Cilt).

İfadelerini kullanmıştır.

Smith'in işveren ve işçiler ile ilgili söylemiş olduğu cümleye bakıldığı takdirde aslında yine bütün eseri boyunca bizlere yansıtmış olduğu kişisel kazanç kavramı ortaya çıkmaktadır. İşverenler kendilerine en az maliyet ile çalışacak işçi arıyorken, işçiler ise emeklerinin karşılığında alabilecekleri maksimum ücreti talep etmektedirler. İki tarafta kişisel kazançlarını korumak amacıyla hareket etmektedirler ve bu amaç doğrultusunda kendileri ile aynı talepte bulunan bireyler ile bir araya gelerek bu taleplerini dile getirirler.

Piyasa ekonomisinin şekillenmesinde bireylerin de etkisi yadsınamayacak kadar fazladır. Geçmişten günümüze kadar ki süreçte etkisini devam ettiren kişisel kazanç kavramı ile yıllardır işçilerin haklarını koruyan sendikalar, işveren haklarını koruyan işverenlerin oluşturmuş olduğu kuruluşlar ortaya çıkmıştır. Sendikalar, işverenler karşısında işçilerin haklarını savunmakta ve bu hakları, işçilerin emek ücretlerinin en üst seviyeden işçilere verilmesi için çabalamaktadırlar.

Smith, dönemi ile ilgili olarak işveren ve işçilerin bir araya gelip haklarını savunması ile ilgili düşüncelerini şöyle dile getirmiştir:

“Ancak, hangi tarafın olağan hallerde avantajlı olduğunu ve bir anlaşmazlıkla diğerini kendi koşullarına uymaya zorlayabileceğini öngörmek zor değildir. Sayıca az olan patronlar çok daha kolay bir araya gelebilirler, ayrıca yasalar da birleşmelerine izin verir ya da hiç değilse yasaklamazken, işçilerin birleşmelerini yasaklar. İşin fiyatını düşürmek amacıyla birleşmeye karşı çıkan hiçbir parlamento yasası yoktur; ancak, bu fiyatı yükseltmek için birleşmeye karşı çıkan birçok yasa vardır” (Smith, çev.1776/2017:80 1.Cilt).

Tekelleşme faaliyetlerinde işçi ve işveren problemlerini aktaran Murteza:

“Emek ücretleri, işveren ve işçi arasındaki anlaşmaya dayalı olarak belirlendiği için, birinciler bunu düşürmek, ikinciler ise yükseltmek için ellerinden geleni yaparlar. Smith’e göre, bu anlaşma savaşlarında, işverenler işçilerden daha sıkı birlik olurlar ve mal mevcutları işçilere göre daha fazla olduğundan, kendi koşullarında daha uzun süre direnebilme şansları vardır. İşçilerin büyük kısmı ise, işsiz hayatta kalamazlar. Smith’ işçilerin birliğinin açık, işverenlerin birliğinin ise gizli bir doğası olduğunu da özel olarak vurgular” (Murteza, 2019:182-183).

Düşüncelerini ifade eder.

Görüldüğü üzere dönemin şartları gereği işverenler, işçi sınıfına göre daha avantajlı bir konuma sahiptirler. Sayılarının az olması ve kanunlar ile korunmalarından dolayı işverenler taleplerini işçi sınıfına daha kolay kabul ettirmektedirler. İşçi sınıfının kalabalık olmasından dolayı bir araya gelmelerinin zorluğunun da etkisiyle birlikte olası bir anlaşmazlık durumunda işverenler bu anlaşmazlık karşısında daha uzun süre dayanabileceklerdir.

Smith, işveren ile ilgili bir tespitini daha eserinde belirtmiştir:

“Zanaat işçilerinin birleşmelerini sık sık duyduğumuz halde, patronlarınkini pek duymadığımız söylenir. Oysa bu nedenle, patronların pek bir araya gelip birleşmediğini düşünen bir kimse, dünyadan habersiz olduğu gibi, bu konudan da habersiz demektir. Patronlar, her zaman ve her yerde, emek ücretlerini fiili oranının üzerine çıkarmamak amacı ile bir tür gizli ama daimi ve kalıcı bir birlik içindedirler” (Smith, çev.1776/2017:80 1.Cilt).

Bireyin toprağı kullanabilmek amacıyla ödemeyi kabul ettiği bedel olarak açıklanabilen getiri kavramı, toprağın verimlilik oranına göre kirayı ödemeyi kabul eden bireyin ödemeyi kabul ettiği bedelin en yükseğı olarak nitelendirilmektedir. Toprak sahibi ile toprağı kiralayan birey, kendilerine en uygun şekilde anlaşmak zorundadırlar. Toprak sahipleri tohum alanları, hayvanların ve tarım araçlarının satın alımından çiftçinin kâr durumundan daha fazlasını bırakmak istememektedir. Toprak Rantı mutlak verimlilik ile doğrusal bir orantı içerisindedir. Toprak belirli miktarlarda giysi, yemek ve barınmak amaçlı malzeme üretir ve belirli miktarlarda bireyleri besler. Üzerinde bitki yetişmeyen en verimsiz toprak bile çevresinde mevcutta bulunan verimli topraklardan dolayı değerini kaybetmez, bunun aksine çorak toprağın değeri artar (Smith, çev. 1776/2017: 186-195 1.Cilt).

Toprağı kiralayan çiftçi ise zararlı çıkmayacağı bir şekilde sözleşme yapma taraftarıdır. Toprak sahibi birey, verimsiz ve yetiştirilmemiş toprakları için rant isteyebilir. Toprağın ıslah edilmesi durumunda her zaman toprak sahibinin mal mevcuduna göre yapılmaz bazen de toprağı kiralayan kişinin mal mevcudundan alınarak toprak yetiştirme ve verimli hale getirme durumu gerçekleştirilir. Yeni dönemde kira sözleşmesi yenilenmesi durumunda toprak sahibi, çiftçi topraklarını ıslah etmiş olmasına aldırış etmeden yeni sözleşmede kendi bütçesinden harcamış gibi rant fiyatlarını arttırma girişiminde bulunabilir. Bu duruma bir örnek olarak Çöğen otu; yakıldıktan sonra sabun, cam vb. amaçlar için kullanılan yararlı bir deniz otu olarak tanımlanabilir. Çöğen otu, Büyük Britanya'nın belirli bölgelerinde ve özellikle

İskoçya’da denizlerin kayalık kısmında belirli zamanlarda yetişir. Çöğen otu hiçbir şekilde insan emeği ve gücü ile oluşturulmamış olmasına rağmen bireyler, toprakları denizin yanındaysa bu durumdan bile rant elde etmek isterler. Toprak rantı, ürünlerinin verimliliğinin artması ve azalması sonucu değerini arttırabilir veya azaltabilir fakat tek etken bu değildir. Toprağın konumuna göre de rant değeri artabilir veya daha az değer görerek azalabilir. Aynı toprak verimliliğine sahip iki tarlanın konum olarak kentte yer alan tarlanın rantı, kırsal kesimlerde yer alan tarlanın rantından daha yüksek olacaktır (Smith, çev. 1776/2017: 162- 165. 1.Cilt).

Bazı ürünlerin topraktan rant getirebileceği olgusu doğrudur fakat bazı ürünler toprak sahibine rant sağlayamayabilir. Rant sağlama konusunda konum, beşerî faktörler, nüfus vb. etkenler önemlidir. Örnek vermek gerekirse: bir ülkede iki tane kömür ocağı işletmesi faaliyet göstermektedir. İki kömür ocağı da verimlilik açısından oldukça verimli ve rant sağlama gereken kömür ocakları olmalarına rağmen kırsal kesimde bulunan kömür ocağı, coğrafi olarak ve ulaşımın düşük seviyelerde olmasından mütevellit işletilememektedir. Bahsi geçen ürün, kırsal kesimde bulunan kömür ocağından çıkartılabilir fakat nüfusun seyrek yapısı, emeğin yeterli seviyede karşılığını bulamaması, yeterli düzeyde karayolunun bulunmamış olmasından dolayı çıkartılmış olan maden satılamamaktadır.

3.9. Üretken ve Üretken Olmayan Emek

Smith, ikinci kitabının üçüncü bölümünde “Sermaye Birikimi ya da Üretken Olmayan Emek Üstüne” adlı başlık altında Üretken Emek ve Üretken Olmayan Emek ile ilgili düşüncelerini paylaşmıştır.

Fizyokrazi ideolojisine göre sadece tarım yolu ile elde edilen emek, üretken emek olarak nitelendirilmektedir. Fizyokratlar, tarım yoluyla net ürün elde edileceğine inanırlar. Tarım dışında gerçekleşen hiçbir yolu (Sanayi, Ticaret) net ürün olarak kabul etmemektedirler. Bu alanlarda fayda sağlansa bile fizyokratlar tarafından ‘kısır yol’ olarak anılmaktadır. Adam Smith, Fizyokratlar ile ilgili ‘Üretken Olan Emek’ ve ‘Üretken Olmayan Emek’ (ÜOE) hakkında savunulan görüşleri reddetmektedir. Smith, yalnızca tarımda istihdamı sağlanan emeğin, üretken emek olarak kabul

edildiğini ve net ürün olarak fayda sağlamayan diğer bütün işlerin kısır yol olarak sınıflandırılması fikrini doğru bulmamaktadır (Howel, 1975: 47).

Adam Smith, fizyokratların üretken emek ve üretken olmayan emek konusunda ki fikirlerine karşı çıkmış olmasına rağmen fizyokratlar ile aynı düşüncede olduğu bir konu bulunmaktadır. Fizyokratlar gibi Adam Smith, üretken olmayan emek kategorisine dâhil olan meslek gruplarının tüketimleri sonucunda sermaye birikimine olumsuz etkileri konusunda fizyokratlar ile aynı düşünce yapısına sahip idi. Smith, üretken olmayan emek grubuna dâhil olan mesleklerin tüketimleri sonucunda ülkenin kazanmış olduğu yıllık olarak üretken emek kavramı ile ortaya çıkan sermayesine zarar verdiklerini düşünmektedir.

Smith, üretken emek ve üretken olmayan emek kavramlarını eserinde şöyle tanımlamıştır:

“Harcandığı nesnenin değerine değer katan bir tür emek vardır; bir de böyle bir sonuca yol açmayan emek vardır. Birinci tür emek, bir değer ürettiği için üretken (productive) emek, diğeri ise üretken olmayan emek diye adlandırılabilir”
(Smith, çev.1776/2017: 353 1.Cilt).

Adam Smith, emek kavramını üretken emek ve üretken olmayan emek olarak ikiye ayırmıştır. Üretken Emek: fiziksel olarak mal üreten ve üretmesinin yanı sıra artık değer yaratan bir kavramdır. Hizmet üretimi gerçekleştiren emek ise üretken olmayan emek olarak adlandırılır ve bu emek verimsizdir. Üretken Olmayan Emek: sermaye stokları ve net fiziksel gerçekleştirilen üretime katkıda bulunmamaktadır.

Smith, bir insan nasıl olur da emek çalıştırarak zenginleşirken yine bir insan emek çalıştırarak yoksullaşıyor sorusuna “Ulusların Zenginliği” adlı eserinde yanıt aramıştır. Smith:

“Bir adam bir dizi manifaktür işçisi çalıştırarak zenginleşir; bir dizi hizmetkâr tutmakla yoksullaşır” (Smith, çev.1776/2017: 353 1.Cilt).

İfadelerini kullanmıştır.

Smith'in düşünce biçimine göre birçok manifaktür işçisi çalıştıran birey, bu işçilerden kâr elde edecektir ve sermayesini arttıracaktır fakat aynı şekilde sadece bir dizi hizmetkâr çalıştıran birey ise herhangi bir kâr sağlayamayacaktır ve var olan sermayesinden harcamaya başlayacaktır. Smith, kişilerin emek çalıştırarak zenginleşmesi veya yoksullaşmasını bu örnek ile betimlemiştir.

Eserinde üretken emek ve üretken olmayan emek kavramlarını, manifaktür işçisi ve hizmetkâr örneğini ile açıklayan Smith:

“Bir manifaktür işçisinin emeği, üzerinde çalıştığı malzemenin değerine kendi geçimi ve patronunun kârı değerinde bir değer katmaktadır. Oysa, bir hizmetkârın emeği hiçbir şeyin değerine ek değer katmaz” (Smith, çev.1776/2017:353 1.Cilt).

İfadelerini kullanmıştır.

Smith, eserinde ifade ettiği gibi manifaktür işçisinin emeği sonucunda üretmiş olduğu malzemeye değer katmasının yanı sıra patronunun kârına da bir faydası dokunmaktadır fakat hizmetkâr ise ne kadar çalışmış olsa bile herhangi bir şeyin değerine ek bir değer katamamaktadır. Bu sebepten ötürü Hizmetkârlar, Smith'in düşünce biçime göre üretken olmayan emek sınıfına dahil edilmektedirler.

Emek kavramını daha detaylı inceleyen ve açıklayan Smith, manifaktür işçisi ve hizmetkârın göstermiş olduğu emek sonucunda gerçekleşecek olguya da dikkat çekmiştir. “... Ancak, manifaktür işçisinin emeği, o emek harcanıp bittikten sonra, en azından bir süre var olan belirli bir nesne ya da satılabilir bir metada maddeleşir, kendisini gerçekleştirir” İfadelerini kullandıktan sonra hizmetkârların emeği ile ilgili olarak “Bunun tersine, bir hizmetkârın emeği, belirli bir nesne ya da satılabilir metada maddeleşip, kendisini gerçekleştirmez” ifadelerini kullanmıştır. (Smith, çev.1776/2017: 353 1.Cilt).

Smith, üretken olmayan emek sınıfını sadece hizmetkârlar ile sınırlı tutmamıştır.

Smith:

“Toplum içinde en saygın katmanlardan bazılarının emeği, tıpkı hizmetkârlarınki gibi hiçbir değer üretmez.” (Smith, çev.1776/2017: 354 1.Cilt)

Sözleri ile ifade etmiştir.

Smith’in düşüncesine göre bütün sivil ve askeri memurlar, kilise görevlileri, hukukçular, doktorlar, soytarılar, opera dansçıları, müzikçiler vb. mesleklerin birçoğu üretken olmayan emek kategorisine dâhil olan meslek dallarıdır. Smith, bu ayrımı ise emek kavramının harcanıp bittikten sonra yaşamı sürdüren ve ileri ki zamanlarda karşılığında eşit miktarlarda emek elde edilebilecek kalıcı bir nesne veya satılabilir metada kendisini gerçekleştiremeyecek olmasından kaynaklı olduğunu savunmaktadır (Smith, çev.1776/2017: 354 1.Cilt).

3.10. Mal Mevcudu ve Sermaye

Smith, Ulusların Zenginliği eserinin ikinci kitabında “Mal Mevcudunun Niteliği, Birikimi ve Kullanımı Üstüne” adlı başlık altında mal mevcudu kavramı ile ilgili olan olguları gerekli açıklamalar ile bizlere aktarmıştır.

İşbölümü kavramını eserinin her konu ve detayında bizlere aktaran Smith:

“İşbölümünün olmadığı, mübadelenin çok ender görüldüğü, her kişinin her şeyi kendisi için sağladığı, toplumun o ilkel dönemlerinde, işlerin yürütülmesi için önceden biriktirmeye ya da yığmaya gerek yoktur. Her kişi çeşitli dönemlerdeki gereksinimlerini sırası geldikçe ve kendi emeğiyle gidermeye çalışır” (Smith, çev.1776/2017: 291 1.Cilt).

Sözleri ile ifade etmiştir.

Smith, işbölümü kavramının toplum içerisine yerleşmeden önce mübadele kavramının ender görüldüğünü ve bu durum sonucunda bireylerin ihtiyaçlarını kendileri sağladığı ve herhangi bir mal mevcudu biriktirme ya da yığmaya gerek olmadığını yukarıdaki sözleri ile belirtmiştir. Birey, ihtiyaç anında ve gereksinim miktarı kadar kendi ihtiyacını görmektedir ve herhangi bir mal mevcudu oluşturma eğilimi bireyler arasında bulunmamaktadır.

Smith, işbölümü kavramının etkisini şu sözler ile ifade ederek daha da pekiştirmiştir. Smith:

“Nesnelerin doğası gereği, mal mevcudu birikiminin işbölümünden önce ortaya çıkması gerektiğinden, işbölümü, ancak bu mal mevcudunun önceden daha çok birikmesi oranında, daha fazla gelişebilecektir. Aynı sayıda kişinin işleyebileceği malzeme miktarı, işbölümü daha çok geliştikçe artar; her işçinin yaptığı iş giderek daha basitleştiğinden; bu işlemleri kolaylaştırıp kısaltmak için yeni yeni makineler icat edilmeye başlanır” (Smith, çev.1776/2017: 291 1.Cilt).

Smith, işbölümü kavramının toplum arasında yaygınlaşmasıyla birlikte bireylerin iş yüklerinin azaldığını ve azalan iş yükü sonucunda bireylerin daha fazla işleyebileceği malzeme miktarının ortaya çıktığını ifade etmektedir. Smith, mal mevcudu olgusunu direkt işbölümünün gelişmesi ile alakalı olduğunu ifade etmiştir.

Smith, ikinci kitabın birinci bölümünde “Mal Mevcudunun Çeşitli Kollara Ayrılması Üstüne” adlı başlık altında mal mevcudunun bireylerin davranışlarına göre şekillendiğini ve bu şekillenme sonucunda oluşmuş sabit ve döner sermaye kavramları ile ilgili görüşlerini belirtmiştir.

Smith, işbölümü kavramının gelişmediği dönemler ile ilgili olarak:

“Elinde bulunan mal mevcudu kendisine birkaç gün ya da birkaç hafta geçindirmeye ancak yetecek kadarsa, kişi, bundan herhangi bir gelir elde etmeyi pek düşünmez. Bunu

elinden geldiğince tutumlu bir biçimde tüketir ve bu mal mevcudu tümüyle tükenmeden önce de, onun yerini dolduracak bir miktarı çalışarak elde etmeye çalışır. Tüm ülkelerde çalışan yoksulların büyük bölümünün durumu böyledir.” (Smith, çev.1776/2017: 293 1.Cilt)

Sözleri ile ifade etmiştir.

Eski dönemlerde insanlar yaşamlarını idame etmek amaçlı mal mevcudunu oluşturup kullanmışlardır. Mal mevcudu azaldığı zaman bireyler tekrardan gerekli olan mal mevcudunu oluşturuyorlardı ve bu döngü böyle sürüp gitmekteydi. İşbölümü kavramı geliştikten sonra ve bireyler ihtiyaçlarını başka bireylerden karşılamaya başladıktan sonra insanların ellerinde yaşamlarını idame ettirecek mal mevcudundan fazlası oluştuğundan bu mal mevcudu aylarca, yıllarda hayatlarını idame ettirecek miktarda ise bireyler, ellerinde fazla bulunan mal mevcudu stoklarından gelir sağlamaya çalışacaklardır.

Smith, mal mevcudu ile ilgili görüşlerini aktarmaya devam ederken sermaye kavramının, mal mevcudu ile ilişkisine değinmiştir. Smith:

“... Böylece toplam mal mevcudu ikiye ayrılmış olur. Kendisine gelir getirmesini umduğu kısma o kişinin sermayesi adı verilir. Diğeri, onun, o gelir gelinceye kadar geçen süre içindeki tüketimini karşılayan kısımdır; bu, ya toplam mal mevcudunun başlangıçta bu amaç için ayrılmış bir bölümünden; ya hangi kaynaktan olursa olsun yavaş yavaş edindiği gelirinden; ya da geçmiş yıllarda bu yollarla satın alınmış ve henüz tümüyle tüketilmemiş giysi stoku, ev eşyası stoku vb. gibi nesnelere oluşur. İnsanların kendi acil tüketimi için ayırdıkları mal mevcudu, genellikle bu üç fonun birinden, diğerinden ya da hepsinden oluşur.” (Smith, çev.1776/2017: 293 1.Cilt)

Sözleri ile ifade etmektedir.

Smith, sermaye kavramını iki gruba ayırmıştır. Döner sermaye ve sabit sermaye. Smith, döner sermaye ve sabit sermaye kavramlarını şu ifadeler ile açıklamıştır.

“ ... Bu kişinin sermayesi sürekli olarak bir biçim içerisinde elinden çıkmakta, bir başka biçim içerisinde tekrar ona dönmektedir; ancak bu tür bir dolaşım (circulation) yoluyla, yani ardarda mübadelelerle, sermayesi tüccara bir kâr getirebilir. Bu tür sermayelere bu nedenle, çok yerinde bir deyimle, döner sermaye (Circulating Capital) adı verilebilir.” (Smith, çev. 1776/2017: 294 1.Cilt)

Smith, sabit sermaye ile ilgili olarak:

“İkincisi, sermaye, toprağın geliştirilmesinde, yararlı makinaların ve iş aletlerinin satın alınmasında, ya da benzer şeylerde sahip değiştirmeden veya daha fazla dolaşımında bulunmadan bir gelir ya da kâr getirecek biçimde kullanılabilir. Bu tür sermayelere, çok yerinde bir deyimle, sabit sermaye (fixed Capital) adı verilebilir.” (Smith, çev. 1776/2017: 294 1.Cilt)

İfadelerini kullanmıştır.

Smith'in ifade etmiş olduğu döner sermaye ve sabit sermaye kavramları geçmişten günümüze geçerliliğini koruyan ve piyasa ekonomisi için önemli olan kavramlardır. Döner sermaye kavramı, birey veya piyasada faaliyet gösteren firmaların likidite işlemleri ile ilgili bir kavram iken, bireylerin veya piyasalar da faaliyet gösteren firmaların stoklarında bulunan mal mevcudu, demirbaş, taşıt, mamul vb. olgular firmanın sabit sermayesini oluşturmaktadır ve bu ürünler hemen nakite çevrilmezler. Nakite çevrilmeyen ürünler, firmaların uzun dönemde yararlanmak istediği ve sermayelerinde tutmuş olduğu sabit sermaye olarak nitelendirilmektedir.

Smith, döner sermaye ve sabit sermayeyi eserinde birçok örnek ile anlatmıştır. Smith, eserinde “Çiftçinin sermayesinin, tarım aletlerinde kullandığı kısmı sabit, çalışan hizmetkârlarının ücret ve geçimi için kullandığı kısmı ise döner

sermayedir” örneği ile döner sermaye ve sabit sermayeyi net ve sade bir biçimde tek örnek içerisinde ifade etmiştir (Smith, çev.1776/2017: 295 1.Cilt).

Smith, mal mevcudunun üç kısma ayrıldığını bahsetmeden önce cümlelerini eserinde şöyle ifade etmiştir. Smith: “*Herhangi bir ülkenin ya da toplumun genel mal mevcudu, o toplumun tüm üyelerinin ya da o ülkenin tüm yurttaşlarının mal mevcudunun toplamına eşittir...*” (Smith, çev.1776/2017: 295 1.Cilt)

Smith, mal mevcudu ile ilgili tanımlamasını yaparken bile aslında kişisel kazanç kavramına değinmiştir. Kişisel kazanç olgusu ile hayatlarına devam eden bireyler, kendileri için olabilecek maksimum mal mevcudunu oluşturmak isteyeceklerdir. Bir ülkenin mal mevcudu toplamı ise o ülkede yaşayan bireylerin toplam mal mevcuduna eşit olduğundan dolayı aslında bireyler farkında olmadan kendi iyilikleri için bir girişimde bulunurken ülkelerinin mal mevcudu oranlarını da arttıracaklardır.

Mal mevcudu olgusunu üç farklı kategoriye ayıran Smith’e göre birinci kısım acil tüketim için ayrılmış olan mal mevcududur. Bu tür mal mevcudu hiçbir gelir veya kâr getirmemekle beraber gerçek tüketiciler tarafından satın alınmış olup fakat tamamen tüketilmemiş olan ev eşyası, giyecek, yiyecek vb. stoklardan oluşmaktadır. Mal mevcudu sahibi kişi bir ev alacak olursa, oturacağı evi satın aldığı zaman yatırmış olduğu sermaye, o an itibariyle sermaye işlevi görevini görmekten çıkar ve evi satın alan bireye herhangi bir gelir sağlamaz. İkinci mal mevcudu ise yapısı sebebiyle dolaşımda bulunmayan, sahip değiştirmeyen gelir ya da kâr getiren sabit sermaye kavramıdır. Sabit Sermaye kavramı başlıca dört ana unsurdan oluşmaktadır. Emegın kısalmasına ve kolaylaştırılmasına yarar sağlayan tüm makine ve iş aletleri, hem kiraya veren mülk sahiplerine hem de bu mülk için sahiplerine kira bedeli ödeyen bireylere kâr getiren bina, dükkan, mağaza vb. iş yerleri, toprağın işlenmesi ve sabit sermayenin son unsuru olarak Smith’in eserinde bahsettiği “*Toplumun tüm üyelerinin ya da ülkede yaşayanların tümünün kazanmış oldukları yararlı yetenekler*” Sabit sermaye kavramını oluşturan unsurlardır. Smith’in mal mevcudunu ayırdığı üçüncü ve son kavram ise döner sermayedir. Döner sermaye kavramı Smith’e göre dört kısımdan oluşmaktadır. Dört kısımdan ilk kısım döner sermayenin para niteliği taşımasıdır. Diğer bahsedilecek olan üç kısım ise döner sermayenin para özelliği taşımasıyla

piyasalarda dolaşımda bulunup, gerçek bireylere ulaşım sağlayacak kısımlardır. Döner sermayenin ikinci kısmı ise piyasalarda faaliyet gösteren kasap, tüccar, içki imalatçısı vb. bireylerin stoklarında bulunan ve satışlarından kâr bekledikleri ürünlerden oluşmaktadır. Döner sermayenin üçüncü kısmı; piyasalarda faaliyet gösteren marangoz, tüccar, doğramacı vb. bireylerin hiç işlenmemiş ya da az işlenmiş giysi, mobilya, bina vb. malzemelerini oluşturmaktadır. Döner sermayenin dördüncü ve son kısmı ise yapımı tamamlanmış herhangi bir ürünün tüccar veya manifactürcü bireylerin elinde bulunduğu ve işlemin bitmiş olmasına rağmen henüz gerçek tüketicilere ulaşmadığı veya elden çıkartılmamış olan işleri kapsamaktadır (Smith, çev.1776:2017: 297-298 1.Cilt).

Smith, mal mevcudu kavramını üç farklı bölüme ayırmış olmasına karşılık eserinde şu sözleri ile aslında sabit sermaye ve döner sermaye kavramlarının asıl amacı ve sonucunun bireylerin acil tüketim ihtiyaçlarından kaynaklandığını ifade etmiştir. Smith:

“Hem sabit sermayenin hem de döner sermayenin tek sonucu ve amacı, acil tüketim için ayrılabilen mal mevcudunu sağlamak ve artırmaktır. Çünkü insanları besleyen, giydiren ve barındıran bu mal mevcududur. Halkın zenginliği ya da yoksulluğu, bu iki sermayenin acil tüketim için ayrılan mal mevcudunu, bol veya kıt bir biçimde besleyebilmesine bağlıdır”(Smith, çev.1776/2017: 299 1.Cilt).

Smith, ikinci kitabın ikinci bölümünde sermaye ile ilgili olarak:

“Sermaye tutumlulukla artar, israf ve kötü yönetimle azalır. Bir kişi gelirinden ne kadar artırırsa, bunu sermayesine ekler; bu sermayeyi, ya daha çok sayıda üretken kişinin geçimini sağlamakta kullanır ya da bunu faizle ya da kârdan pay koşuluyla başka bir kişiye ödünç vererek, onun böyle yapmasını mümkün kılar. Kişinin sermayesi sadece yıllık gelirinden ya da yıllık kazancından artırdıklarıyla

büyüyebileceğinden, tüm bu kişilerin toplamı demek olan toplumun sermayesi de, ancak bu yolla çoğaltılabilir.”
(Smith, çev.1776/2017: 361 1.Cilt)

İfadelerini kullanmıştır.

Smith, sermaye kavramının nasıl ve ne şekilde artacağını ifade etmekle beraber aslında bireylerin kişisel kazanç düşüncesi ile sermayelerinde meydana gelen artışın aslında toplumun sermayesinde meydana gelen artış olarak nitelendirileceğini belirtmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ

Geçmişten günümüze piyasa ekonomi ve teorileri bireyler tarafından farklı yorumlanmıştır. İnsanların yaşadıkları toplumlardaki maddiyat ve davranış biçimlerinin de etkisiyle şekillenen piyasa ekonomileri dönemsel farklılıklar göstermekle birlikte her zaman asıl önem arz eden kavram olarak ortaya çıkmıştır. Piyasa Ekonomisi: Üretim, yatırım ve dağıtım faaliyetlerinin arz ve talep ile bağlantılı olduğu, hizmet ve mal fiyatlarının ülkeler ve bireyler arasında serbest bir fiyat sistemi içerisinde oluşturulduğu ekonomik bir sistemdir.

Adam Smith, 1776 yılında “Ulusların Zenginliği” adlı eserini yayımlamıştır. Yayımlanan eser, dünya çapında sorgulama ve merak duygusu oluşturmuştur. Smith, yayımlanmış olduğu ölümsüz eseri ile modern ekonominin kurucusu olarak toplum tarafından kabul görmüştür.

Tezin birinci bölümünde: Adam Smith’in hayatı ve düşüncelerine yer verilmiştir. Smith’in düşünce yapısının nasıl oluştuğu ve bu düşüncelerine etki eden kişiler ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Piyasa ekonomisinin tanımı yapılmış olup yanlış bir piyasa sistemi olan tekel (monopol) piyasalar ile ilgili Smith’in sözlerine yer verilmiştir. Smith’in tekel piyasaların berbat ruhu ile ilgili düşünceleri aktarılmış olup konunun anlaşılması hedeflenmiştir. Piyasalarda gerçekleşen işlemlerde asimetrik bilgi kuramının eksiklikleri ve piyasa ekonomisinin çarklarının eksiksiz bir şekilde nasıl işleyeceği anlatılmıştır. Smith’in yazmış olduğu “Ulusların Zenginliği” eserinin dünya çapında getirmiş olduğu yankı ve eser ile ilgili genel bilgilere yer verilmiştir.

Tezin ikinci bölümünde: Merkantilizm ile ilgili genel bilgilerin yanı sıra Merkantilist düşünce sistemini çürüten ve dönem itibarıyla itibarsızlaştıran Smith’in düşünceleri açıklanmış ve desteklenmiştir. Merkantilizm ideolojisinin ardından Fizyokrasi ideolojisi tanımlanmış ve detaylı bilgilere yer verilmiştir. Piyasa ekonomisinin dönem dönem geçirmiş olduğu süreçler ideolojiler ile açıklanmış ve bireylerin davranışları dönemlere göre aktarılmaya çalışılmıştır. Sanayi Devrimi ile

ilgili genel bilgiler anlatılmıştır ve Sanayi Devrimi sonucu İngiltere’de nüfus yoğunluğu analiz edilerek Smith’in düşüncelerinin dayandığı dönem koşulları belirtilmiştir. Sanayi Devrimi sonucunda işbölümü, işçi ve işveren vb. faktörlerin gelişimi açıklanmıştır. Tek tip zenginlik sistemini savunan bu iki ideolojinin tersine (Merkantilizm, Fizyokrasi) Smith, daha rasyonel bir yaklaşım ile doğal zenginliğin bireylerin piyasalarda iyi niyetli olmasıyla birlikte işbölümü kavramının gelişmesiyle oluşacağını ve bu duruma göre zenginliğin artacağı veya azalacağı görüşünü ifade etmiştir.

Tezin üçüncü bölümünde: Smith’in teorileri ve bu teoriler ile ilgili vermiş olduğu detaylı ifadelere yer verilmiştir. Büyüme Teorisi açıklanmış olup bu teori ile ilgili savunulan yaklaşımlara değinilmiştir. Klasik İktisat yaklaşımına göre bu teori ile ilgili olarak ekonomik büyümelerin ve toplumların refah seviyeleri açısından bir artış bulunması durumunda üretim artışına bağlı olarak büyüme gerçekleşecektir. Üretim artışına bağlı olarak gerçekleşecek bu refah, büyüme kavramı ile beraber ekonominin arz yönlü bir şekilde gelişmesine olanak sağlayacaktır. Smith’in bütün eseri boyunca bahsetmiş olduğu işbölümü kavramının nasıl ortaya çıktığı, ortaya çıkmasıyla birlikte gelişen ve değişen sistemleri ve bu değişen sistemlerin ekonomik faaliyetlere etkileri detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Smith’e göre İşbölümü: Toplumların gelişme aşamasında ve büyümelerinde en etkili faktördür. İşbölümü kavramıyla birlikte piyasalarda bulunan işçiler belirli iş dalında uzmanlaşmışlardır ve bu uzmanlaşma sonucunda üretimde yüksek oranda verimliliğin artacağı ifade edilmiştir. İşbölümü kavramının tam olarak uygulandığı piyasalarda, tam rekabet piyasası koşulları geçerli olacaktır ve doğrusal orantıda piyasa hacmi pozitif yönlü genişleyecektir. Smith, İşbölümü kavramını açıklarken içsel büyüme olarak tanımlamış olduğu İşbölümü kavramının iktisadi açıdan sürekli olarak büyüme gerçekleştireceğini ve gelişim göstereceği fikrini benimsemiş ve savunmuştur. İşbölümü kavramıyla beraber sosyolojik açıdan bireyler arasında dayanışma ve bağlılık hissiyatı ön plana çıkmıştır. Smith’in değerli madenler ve para kavramı ile ilgili görüşleri açıklanmış olup bu görüşlerin günümüzde hala geçerliliğini koruduğu ifade edilmiştir. Para kavramının bir mübadele aracı olduğunu belirten Smith, değerli madenleri önemli olarak nitelendirse bile de bu madenlerin ülkelerin servet kaynağı olarak nitelendirilmesine

karşı çıkmaktaydı. Madenler ile yapılan işlemlerin zorluğundan mütevellit madenlerin yerini alabilecek ve daha az masraflı olan bir sistem geliştirilmesi gerekliliğini savunmaktaydı. Smith'in piyasa ekonomisi görüşlerinin şekillenmesine katkısı olan dönem koşulları ve bu dönem koşullarında İskoç ve İngiltere Bankalarının faaliyetlerine yer verilmiş olup dönem koşullarında bankaların uygulamış olduğu yanlış ekonomi politikaları sebebiyle enflasyon olgusunun nasıl ortaya çıktığı ifade edilmiş ve Smith'in düşünceleri ile desteklenmiştir. Smith'in devlet anlayışı ve "Görünmez El Teorisi" bu tez çalışmasında Smith'in eserlerinden yapılan alıntılar ve Newton ile ilişkisi detaylı bir şekilde anlatılarak ortaya çıkartılmıştır.

Smith, eserinde tekellerin bireyler ve piyasalar üzerinde zarar verici yapısından bahsetmiştir. Smith, tekellerin işgücü ücretleri üzerinde ki etkilerine değinmiştir ve bir nevi işbölümü kavramı ile ilişkisini ifade etmiştir. İnsanlar tekellerin yapıya sahip piyasalarda gerekli özveri ile çalışmayacaklardır ve insanların piyasalarda etkin bir şekilde çalışmamasından ötürü üretken emek kavramı tam olarak sürdürülebilir olmaktan çıkacaktır. Üretken emek kavramından tam olarak fayda sağlanamaması durumunda toplum olarak daha büyük gelirler elde edilemeyecektir.

Smith'in ifade ettiği "Görünmez El Teorisi", Serbest Piyasa Ekonomisi'ni ifade etmekle beraber piyasalarda dışarıdan herhangi bir müdahaleye gerek kalmaksızın zaman içerisinde kendiliğinden piyasaların denge seviyesine geleceğini görüşünü ifade etmektedir. Piyasalarda oluşan çeşitli malların, kimler adına, miktar seviyeleri, üretimi vb. temel ekonomik sorunları çözüme kavuşturacağına inanılan bir "Görünmez El" vardır. Görünmez El, kendi kendisine piyasalarda aktif hale gelir, piyasalarda gerekli düzenleme ve müdahaleleri yaptıktan sonra kimsenin herhangi bir müdahalesi olmadan tekrar ortadan kaybolur.

Smith, Görünmez El Teorisi ile ilgili görüşlerini belirttikten sonra çeşitli fikir ayrılıkları oluşmuştur. Smith, bu teori ile birlikte insanların bencil olması gerektiğini söylememiş, bencilliği övmemiştir. Bireylerin kendi çıkarları peşinde koşan ve koşması gereken kişiler olduklarından ve bu durumun toplum için yararlarından bahsetmiştir. Görünmez El ideolojisi, devletin tamamen müdahalesinin gereksizliğine değinmemiştir.

Smith, devletin, sosyal ve ekonomik amaçlı müdahalelerden olabildiğince kendini saklayarak, kamu harcamalarını en alt seviyelerde tutarak ve bütçe dengesini sağlayarak bu sistemde var olması gerektiğini savunmuştur. Devlet piyasalara müdahalede bulunmamalıdır ve sadece adalet, sosyal haklar ve emniyet faaliyetlerinde rol almalıdır.

Smith'in sermaye ile ilgili önemli görüşleri de mevcuttur. Smith, sermaye kavramını emek faktörünün daha verimli çalışmasını sağlayan ve emeği arttıran her şey olarak tanımlamaktadır. Toprak, makine, alet vb. ürünlerin hepsinin sermaye içerisine dahil olduğunu belirtmiştir. Smith'e göre sermaye ile ilgili uygulanacak herhangi bir vergi politikası sonucunda üretim faaliyetlerinde azalma meydana gelecektir ve bu azalma sonucunda devlet ve toplumun sağlamış olduğu fayda oranı olması gerektiğinden daha az bir seviyeye düşecektir. Smith, ülkelerin sermaye birikimlerin artmasıyla birlikte zenginlik oranlarının da doğru orantılı artacağını eserinde ifade etmiştir.

Smith, sermaye birikimi becerilerini geliştirebilmek için daha fazla yatırım ve daha fazla tasarruf yapmaları gerektiğini ifade etmiştir. Tasarrufların sermaye birikimlerine yapmış oldukları katkıları anlatan Smith, tasarruf faktörüne fazla önem vermiştir. Tasarruf oranları, yatırım düzenlerini belirler ve bireylerin yaptığı her tasarruf muhakkak yatırıma dönüşmektedir. Yatırıma dönüşen tasarruflar aracılığıyla ekonomik büyüme gerçekleşmiş olur.

Bu tez çalışmasında, Adam Smith'in piyasa ekonomisini kuramsallaştırması ve bu teorilerin temel argümanları incelenmiş olup detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Piyasa ekonomisine yönelik eleştirilerin yoğunlaştığı son dönemlerde Adam Smith'in eserleri üzerinden teorilerini hatırlamak ve piyasa ekonomisine etkilerini detaylı bir şekilde açıklamak amaçlanmıştır. İşbölümü ve kişisel kazanç kavramının piyasa ekonomisi üzerindeki etkileri detaylı bir şekilde anlatılmış ve bu kavramlar çerçevesinde oluşan piyasa ekonomisi tez boyunca ifade edilmiştir. Smith'in birçok teorisi günümüzde geçerliliğini korumaktadır. Modern Ekonomi 'nin kurucusu olarak nitelendirilen Smith, asırlar boyunca Ekonomi ve diğer bilim dallarına liderlik etmiştir. 1929 yılında yaşanan Büyük Buhran krizi sonucunda Smith'in savunduğu "Görünmez El Teorisi" ve bazı görüşleri başarısız olarak nitelendirilmiştir. Büyük

Buhran dönemi ve bazı belirli dönemlerde Smith'in savunduğu teoriler popürlüğünü yitirmiş olsa dahi belirli bir zaman sonra tekrardan bu teorilerin popürlüğü, doğru ve güvenilir teoriler olduğı benimsenmiştir.

ELEŞTİRİ

Smith'in merkantil sistem ile ilgili düşüncelerine bir ekleme ve kişisel kazanç kavramına bir eleştiri yapmak gerekirse: Kişisel kazanç kavramı bazı durumlarda toplumların tamamına fayda sağlamayabilir. Merkantil sistem örneğinde görüldüğü üzere tüccar sınıfı kişisel kazanç kavramı ile hareket etmek istemektedir fakat bu kişisel kazanç kavramı üretici sınıfın çıkarlarını ihmal etmekte ve toplumun tamamına fayda sağlamamaktadır. Hâlbuki kişisel kazanç kavramı Smith'in düşüncesine göre toplumun tamamına faydalı olan bir ilkedir. Kişisel kazanç kavramı ile hareket etmek isteyen tüccar ve imalatçılar sınıfı, kendi çıkarlarını gözetmek için almış olduğu tedbirler ve uygulamalar sonucunda kendi refah seviyelerini arttırsalar dahi piyasalarda oluşan durumda ise tekel bir hâkimiyet durumu söz konusu olacaktır ve bu durum tüketicilerin refah seviyesinde bir azalma durumuna sebebiyet verecektir. Tekel piyasalarda geçerli olmayan kişisel kazanç kavramı, tam rekabet piyasalarında Smith'in tanımlamalarına göre sistemli bir şekilde işlevini yerine getirecektir.

Smith, eserinde işbölümü kavramının gelişmesi ve bu gelişmeler sonucunda piyasa ekonomisine faydalarından bahsetmiştir. İşbölümü kavramının faydaları yadsınamayacak derece fazladır fakat bir konuda işbölümü kavramı günümüzde de hala geçerli olan bir olumsuzluğa sebebiyet vermektedir.

Yapılan işte uzman olunmasından mütevellit ortaya çıkan üretim aşamasında işler daha hızlı, kaliteli olarak ortaya çıkar ve ürün daha faydalı olarak pazara sunulur. Çalışan bireyler sadece bir işte çalıştıkları için uzman olduğu sektörde kendisine daha fazla güvenir ve bu durum bireye işinin güvenliği konusunda tam bir güven duygusu sağlar. İşinin güvende olduğunu bilen işçi, zihinsel olarak daha rahat çalışır ve maksimum fayda sağlayabilir. İşbölümünün gelişmesinin Dezavantajları: Bireyler sadece bir işi yaptıkları için diğer işlerden tamamen izole olmuş bir durumda hayatlarını sürdürürler. Bu durum çalışanın hayatına bir monotonluk duygusu katmış olur. Birey uzman olduğu iş dalı ile ilgilenmeye devam ederken x şirketinden y şirketine geçerse uzmanlığını ve bilgisini de yanında alır götürür. Bu durum eski çalıştığı şirketin zararına sonuçlar doğurabilir. Bütün işçiler, farklı iş kollarında çalıştıkları ve izole olduklarından dolayı çalışanlar arasında iletişim kısıtlı bir şekilde

gerçekleşir. Birey uzmanlaştığı alan dışında çalışmadığı için çoklu iş görevlerini yerine getiremez. İşinde uzman olan işçi, yerine ikame kimsenin getirilemeyeceği duygusuna kapılırsa işini daha az ve daha özensiz yapmaya başlar. Oluşan bu durumda işçi maksimum faydayı sağlayamadığından dolayı işveren oldukça sıkıntılı bir sürece girmiş bulunur. Yerine koyabileceği bir uzman olmadığı sürece işveren maksimum verimi alamaz, işçi ise maksimum faydayı sağlayamaz. Adam Smith, işbölümü kavramını ekonomik politikalar bakımından sadece istihdamı arttırmak amaçlı olduğunu ileri sürer. Smith'in yayımlanmış olduğu eser ileride bazı sıkıntılara yol açacaktır. Sistemde bulunan bireylerin sosyal açıdan egoist bir ruh biçimine bölünmesine sebep olacaktır (Koning, 1967: 43-45).

Smith, Üretken ve Üretken Olmayan Emek kavramı hakkında görüşlerini ifade ederken üretken olmayan meslekler ile ilgili bir bilgi vermiştir. Bu tezin doksan beşinci sayfasında bu konu hakkında düşüncelerini belirttiğim Smith ile fikir ayrılığına düştüğümü beyan ederim. Smith'e göre birçok meslek grubu üretken olmayan emek kategorisine dâhil edilmiştir fakat en basit bir örnek ile bunu açıklamaya çalışacağım. Örnek olarak herhangi bir Doktor. Smith'in düşüncesine göre bu meslek ile uğraşan bireyler üretken olmayan emek statüsüne dâhil edilen meslek grubundandır fakat doktor herhangi bir manifaktür işçisini iyileştirmesi durumunda manifaktür işçisi tekrardan üretken emek sağlamaya başladığı takdirde burada doktorun emek üreten bir kişiye uygulamış olduğu tedaviden dolayı aslında emek kavramına doğrudan bir katkı sunuyor olduğunu ifade etmek yanlış olmasa gerekir. Doktorun iyileştirdiği manifaktür işçisi tekrardan patronuna kâr elde ettirecektir ve nesne ya da metaya katkı sağlayacaktır. Bu durumda manifaktür işçisini iyileştiren doktor doğrudan üretken emek olgusunun ortaya çıkmasında etkili olan manifaktür işçisini iyileştiren kişi olarak ön plana çıkacaktır.

Smith'in İşbölümü kavramı ile ilgili düşüncelerini aktarmaya devam ederken doğal yetenek ve işbölümü ilişkisi hakkında düşünceleri eserinde belirtmiştir. Doğal yetenek üzerine Smith'in düşüncelerine katılmakla birlikte bir noktada karşıt görüş sergileyeceğimi beyan ederim. Bireylerin kişiliklerini ve yeteneklerini almış olduğu eğitim, iş tecrübeleri ve alışkanlıkları etkiliyor ve belirliyor olsa dahi bireylerin beyin organının özellikleri de yeteneklerini ve ilgi alanlarını belirlemektedir. Sol beyin lobu

ve sağ beyin lobu olarak ikiye ayrılan beyin lobları bireylerin sayısal, sözel mesleki dallara olan ilgisini, pragmatik davranışları ve mantıksal, duygusal vb. davranışlarını etkilemektedir. Bireylerin beyinleri aracılığı ile yeteneklerini keşfetmesi ve bu yeteneklerinin üzerine gitmesi sonucunda toplumsal belirli meslekler oluşmaktadır. Herhangi bir bireye yetenekleri haricinde ne kadar eğitim verilirse verilsin birey kendi becerisi kadar bir iş kolunda yetenek sergileyebilecektir. Bireyin yeteneklerinin ve ilgisinin olduğu bölümde ise almış olduğu eğitim sayesinde birey çok daha başarılı bir davranış sergileyecektir.

Smith'in "Ulusların Zenginliği" adlı eserinden art arda alıntılar yapacağım ve Smith'in emek konusu hakkında kararsız ve çelişkili bir tutum sergilediği fikrini sizlerle paylaşacağımı beyan ederim.

"... Emek, değer biricik evrensel ölçütü olduğu gibi aynı zamanda tek doğru ölçütüdür, yani çeşitli metaların değerlerini her zaman ve her yerde birbirleriyle karşılaştırabilmemizi mümkün kılan tek standart ölçüdür" (Smith, çev. 1776/2017: 48 1.Cilt).

"Fiyatın tüm bileşenlerinin gerçek değerlerinin, bu bileşenlerin her birinin satın alabileceği ya da hükmedebileceği emek miktarıyla belirlendiğine dikkat edilmelidir. Emek, sadece fiyatın emek bileşeninin değerinin değil, hem rant bileşeninin hem de kâr bileşeninin değerinin ölçütüdür" (Smith, çev.1776/2017: 63 1.Cilt).

Smith, eserinde ilk başta değer kavramının tek bir ölçütü olduğunu vurgulamış ve bu ölçütün Emek kavramı olduğunu belirtmiştir. Daha sonrasında Smith, Emek değerinin sadece fiyatın emek bileşeninin değeri olmadığını hem rant hem de kâr bileşeninin de değer ölçütü olduğunu ifade etmiştir.

Smith, eserlerinde yer verdiği meta ile ilgili düşüncelerinde kararsız ve çelişkili bir tutum sergilemesi üzerine düşüncelerini aktaran Savran:

"Smith'in metaların hangi değerler (fiyatlar) üzerinden mübadele edilecekleri sorusuna getirdiği cevap

karmakarışıktır. Smith'in ilk önermesi, daha sonra Ricardo 'da ve ondan çok daha gelişkin biçimde Marx 'ta ifadesini bulacak olan emek değer teorisinin temelidir: malların değeri, her birinin üretimi için gerekli olan emek miktarı tarafından belirlenir. Ne var ki, bu ilk önermeden sonra Smith, bu teorik yaklaşımla tutarsız başka açıklamalara başvurmuştur” (Savran, 1997: 18)

İfadelerini kullanmıştır.

Savran, Smith'in tutarsız açıklamalarına örnek olarak emek değer teorisinin yanı sıra ikinci bir tanım olarak malın emir ettiği emek olgusunu Smith'in kullanmış olduğu ve geliştirdiği bu kavramları birbiri ile eş anlamlı olarak ifade etmiştir. Bu konudan daha önemli olan konu ise belirtmiş olduğu iki ölçütünde sermaye birikimi kavramı ve toprağın mülk edinilmesini gerçekleştikten sonra belirtilen kavramın geçerliliğini yitirdiğini ileri sürmüştür (Savran, 1997: 18).

Smith'in meta ile ilgili düşüncelerini eleştiren Karl Marx eserinde:

“Her ne kadar Adam (Smith), metanın değerini içerdiği emek-zamanı ile belirliyorsaydı da, o ardından, değer bu belirlenmesinin taşıdığı gerçeği, Adam öncesi zamanlara havale etmektedir. Başka bir deyişle, basit meta bakımından kendisine doğru gelen şey, metanın yerini sermaye gibi, ücretli emek gibi, toprak rantı gibi vb. daha yüksek ve daha karmaşık biçimler alınca, ona anlaşılmasız gelmektedir” (Marx, çev. 1859/1979: 84).

Sözleri ile ifade etmiştir.

Bireylerin sermayesinde meydana gelecek azalış veya artışları, toplum sermayesi ile doğru orantı kurarak izah eden Smith, eserinde şu sözler ile bu ilişkiyi ifade etmiştir.

“... Her müsrif kişi, halk düşmanı, her tutumlu kişi ise, topluma yararı dokunan kişi olarak görünmektedir” (Smith, çev.1776/2017: 364 1.Cilt)

Smith, eserinde bir noktada kendisi ile çelişmekte olan bir ifadeye yer vermektedir. Smith, sermaye kavramını kişiselleştirmiştir ve kişilerin sermayesini arttırması ile toplumun sermayesinin artacağını ya da tam tersi durumda kişilerin sermayesinin azalması ihtimalinde ise toplumun sermayesinin azalacağını belirtmiş olmasına rağmen Smith:

“Gerçekte, büyük bir ülkenin koşulları, bireylerin kötü yönetiminden ya da israfından pek etkilenmez; çünkü bazı kişilerin tedbirsizliği ya da savrukluğu, daima diğerlerinin tutumluluğu ve iyi yönetimleriyle fazlasıyla karşılanır” (Smith, çev.1776/2017: 365 1.Cilt)

Smith, aslında gelişmiş toplumlarda her zaman tutumlu kişilerin olduğunu ve bu tutumlu kişiler aracılığıyla ve hükümet tarafından iyi yönetim sonucunda piyasa koşullarının olması gerektiği denge noktasında olacağını ve hükümetin yapmış olduğu kamu harcamalarının üretken olmayan kişilerin geçimlerini sağlamak amacıyla kullanıldığını eserinde belirtmiştir fakat bu ifadesini daha önce söylediği sermaye ve birey-toplum doğru orantısına göre açıklamaktan ziyade farklı bir statüde konumlandırmıştır.

KAYNAKÇA

- Adelman, I. (1961). *Theories of Economic Growth and Development*. England: Stanford University Press.
- Aydemir, C. ve Güneş, H.H. (2006). Merkantilizmin Ortaya Çıkışı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* www.e-sosder.com ISSN:1304-0278 C:5 S:15
- Başoğlu, U., Ölmezoğlu, N. ve Parasız, İ. (2004). *İktisatta Devrimler Karşı Devrimler*. Bursa: Aktüel kitabevi
- Berber, M. (2017). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*. (6.Basım) Trabzon: Celepler Matbaacılık Yayın
- Bocutoğlu, E (2012). *İktisadi Düşünceler Tarihi*. Trabzon: Murathan Yayınevi
- Buğra, A. (1995). *İktisatçılar ve İnsanlar*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Coleman, D. (1980). *Mercantilism Revisited*. England / Cambridge: The Historical Journal
- David, M. (1988). *Political Economy and the Rise of Capitalism: a Reinterpretation*. Berkeley: University of California Press
- Deane, P. (1979). *The First Industrial Revolution*. England: Second Edition Cambridge University
- Hamitoğulları, B. (1978). *Çağdaş İktisadi Sistemler*. Ankara: Savaş Yayınları
- Howel, P. (1975). Once Again on Productive and Unproductive Labour. *Revolutionary Communist*. Vol: III / IV.
- Hunt, E.K. (2005). *İktisadi Düşünce Tarihi*. (Çev. Müfit Günay) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları
- İslatince, P. M. (2012). *İktisadi Düşünceler Tarihi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Kara M. ve Aydınolat E.N. (2018). *Görünmez Adam Smith*. (2.Baskı) İstanbul: İletişim Yayınları

- Karışman, S. (2010). *Marifet ile Zenginlik Arasında İki Düşünce İki Dünya*. İstanbul: Ötüken Neşriyat Yayınları
- Kaymak, M. (2005). Ulusların Tarımsal Zenginliği: Adam Smith ve Fizyokrasi. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*. C:16 S:12
- Kazgan, G. (2014). *İktisadi Düşünce Politik İktisadın Evrimi*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Kennedy, G. (2008). *Adam Smith: A Moral Philosopher and His Political Economy*. England: Palgrave Macmillan
- Kibritçioğlu, A. (2002). *On the Smithian Origins of "New" Trade and Growth Theories*. Economics Bulletin, Vol:2, No:1
- Kirmanoglu, H. (2009). *Kamu Ekonomisi Analizi*. (2.Baskı) İstanbul: Beta Yayınları
- Kırmızıoğlu, H. Ve Zorlu, K. (2018). Adam Smith'in Devlet Anlayışı Üzerine Kuramsal Bir İnceleme. *Akademik Bakış Dergisi*. C:11 S:22
- Koning, R (1967). *Soziologe*. Germany / Köln: Texte aus vier Jahrzehnten
- Küçükcalay, M. (1997). Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Sayı: 2*
- Lai, C.C. (2000). *Adam Smith Across Nations: Translations and receptions of the Wealth of Nations*. England: Oxford University Press
- Marx, K. (1979). *Ekonomi Politigin Eleştirisine Katkı* (Çev. Sevim Belli) Baskı:4 Ankara: Sol Yayıncılık (Orijinal Yayın Tarihi: 1859 - *Zur Kritik der Politischen Ökonomie*)
- Masca, M. ve Bahar, O. (2012). *İktisadi Düşünce Tarihi*.(1.Basım) İstanbul: Lisans Yayıncılık
- Meek, R. (2013). *Economics of Physiocracy*. England / London: Routledge
- Muller, Z.J. (2002). *The Mind and the Market: Capitalism in Western Thought*. New York: Random House

- Murteza, G. (2019). *Ahlak, İktisat ve Bilim Adam Smith Felsefesine Giriş*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık
- Oser, J. Ve Brue, S.L. (1988) *The Evolution of Economic Thought*. San Diego
- Pamuk, Ş. (2018). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*. (9.Baskı) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Raphael, D. D. (2014). *Adam Smith*. (Çev. Ekrem Erdem ve A. Aslıhan Çelenk) Ankara: Liberte Yayınları S:15
- Ricardo, D. (2016). *Ekonomi Politğin ve Vergilendirmenin İlkeleri*. (3.Baskı) (Çev. Tayfun Ertan) İstanbul: Belge Yayınları (Orijinal yayın tarihi: 1817)
- Savaş, V. F (1994). *Politik İktisat* (2.Baskı) İstanbul: Beta Basım Yayınları
- Savaş, V. F (1997). *İktisadın Tarihi*. İstanbul: Avcıol Matbaacılık
- Savran, S. (1997) "Ricardo'nun Dehası ve Körlüğü", içinde David Ricardo, Ekonomi Politğin ve Vergilendirmenin İlkeleri, Çev. Tayfun Ertan, İstanbul: Belge Yayınları
- Smith, A. (2011). *Ulusların Zenginliği*. (Çev. M. Tanju Akad) Cilt:2 Baskı:2 İstanbul: Alan Yayıncılık (Orijinal yayın tarihi:1776)
- Smith, A (2017). *Ulusların Zenginliği* (Çev. Ayşe Yunus ve Mehmet Bakırcı) Cilt:1 Baskı:5 İstanbul: Alan Yayıncılık (Orijinal yayın tarihi:1776)
- Smith, A. (2018). *Ahlaki Duygular Kuramı* (Çev. Derman Kızılay) İstanbul: Pinhan Yayıncılık (Orijinal yayın tarihi: 1759)
- Smith, A. (1795) *Essays on Philosophical Subjects*. Kullanılan Edisyon: 1982 Düzenleyen: WPD Wightman, JC Bryce Indianapolis: Liberty Fund
- Skousen, M. (2003). *Modern İktisadın İnşası* (Çev. Mustafa Acar, Ekrem Erdem, Metin Toprak) Ankara: Ütopya Yayıncılık
- Şimşek, L. (2017). *Sosyal Bilimler Ve Felsefe*. (2.Basım) İstanbul: Kitap Yayınevi
- Toynbee, A. (1956). *The Industrial Revolution*. USA / Boston: The Beacon Press
- Vaggi, G. ve Groenewegen, D.P. (2014). *A Consice History of Economic Thought: From Mercantilism to Monetarism*. New York: Macmillan Press

Yakovenko, İ. V. (2020). *Adam Smith Hayatı ve Bilimsel Çalışmaları* (Çev. Emel Saatçi) Ankara: Dorlion Yayınları

